

KRAS

REVIJA ZA PROMOCIJO

avgust 1996 št. 15 cena 500 SIT

Poslano pošti 1102 Ljubljana

TUDI

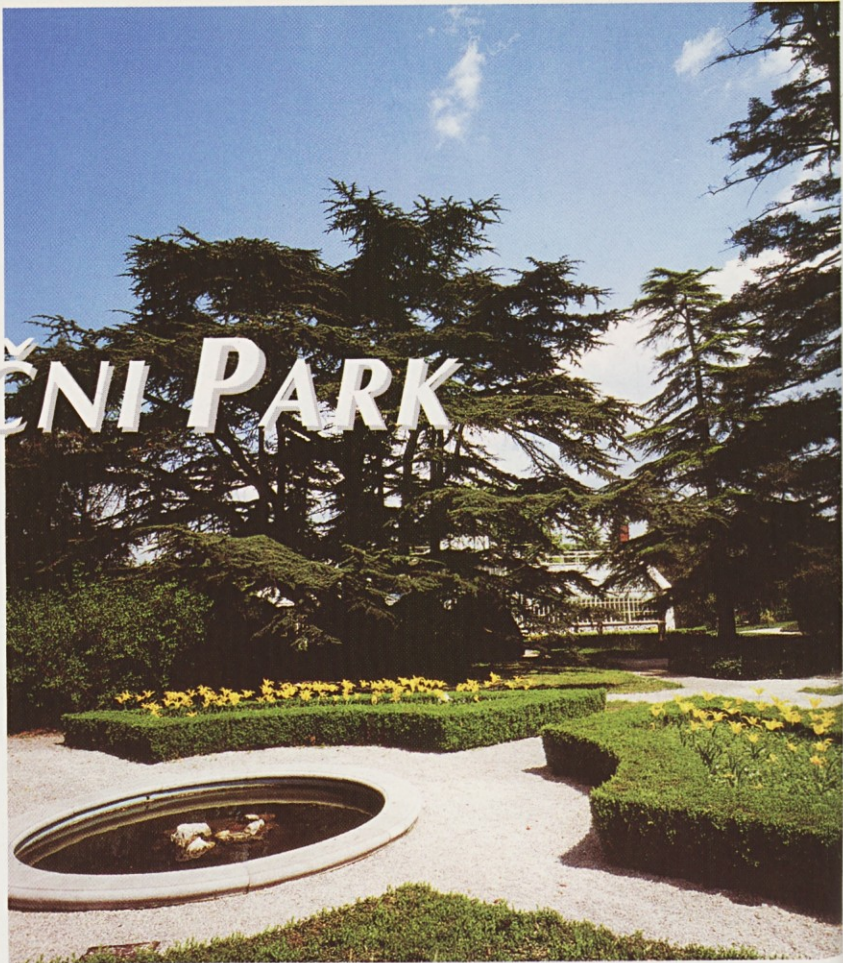
mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

PODPIRA REVIJO KRAS V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE!

SEŽANSKI BOTANIČNI PARK

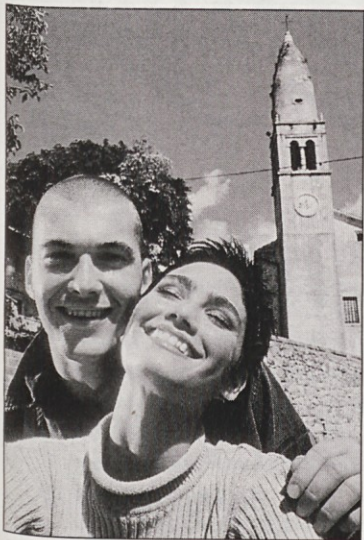
Pomen Sežane in njene lege sta v prvi polovici prejšnjega stoletja navdušila tržaško družino Scaramanga, da si je tod zgradila svojo poletno rezidenco. V letih od 1848 do 1880 so Scaramangovi odkupili še zemljišče za botanični vrt. Vanj so sadili rastline z najrazličnejših delov sveta, od listavcev z Japonske in iz Južne Amerike do iglavcev iz Azije in Evrope ter vedno zelenih rastlin Sredozemlja. Veliko eksotičnih rastlin je park dobil po letu 1890, ko so zgradili še palmarij, rastlinjak za prezimovanje na mraz občutljivih rastlin.

Upravljalci parka so po letu 1948 zbirko listavcev, iglavcev in grmovnic dopolnjevali z novimi rastlinami, bogatijo pa tudi zbirko v palmariju z rastlinami iz sušnih, tropskih in subtropskih predelov sveta.

Sežanski botanični park upravlja Komunalno stanovanjsko podjetje v Sežani, Partizanska 2. Tam je tudi vhod v park! To je na začetku Sežane iz ljubljanske smeri ali točneje nasproti hotela Triglav. Odprt je vsak delavnik od 7. do 15. ure. Za ogled skupin popoldne in v dela prostih dnevih priporočamo predhoden dogovor po telefonu na št. 067/31-341.

IZ VSEBINE **Kras**

AVGUST 1996 št. 15

Na naslovnici:

Poletje v Štanjelu na Krasu

Modela: Špela in Sebastian

Styling: Katja Rosa

Make up: Milan Gačanovič

Fotografija: Aljoša Rebolj

Mag. Daniel Rojšek:	PRIJAVLJENIH ŽE 23 REFERATOV	3
Pogovor z Zofijo Klemen-Krek:	ŠKOCJANSKE JAME BI MORALE BITI NAŠ NACIONALNI PONOS!	4
Agencija Kras:	VEČLETNI RAZISKOVALNI PROJEKT "PODOBA KRASA"	6
Dr. Andrej Kranjc:	O IMENU IN ZGODOVINI POKRAJINE KRAS	
Dr. France Habe:	NAJDALJŠE IN NAJGLOBLJE SLOVENSKE JAME V SVETOVNEM MERILU	12
Zinka in Tomaž Kovač:	POT PO JAMARSKI TRANSVERZALI SLOVENIJE	14
Jožko Žiberna:	"MOJ KRAS JE RANJEN"!	
Grušenjka Zorn:	ŽIVCEVEGA MLINA IN NAJSTAREJŠE VODNE ŽAGE NA SLOVENSKEM NI VEČ!	17
Dr. Marta Cirej:	KDAJ IN KAKO UPORABLJATI KEMIČNA SREDSTVA ZA VARSTVO RASTLIN?	22
Neda Cupin:	ZAKLAD, KI SE SKRIVA SREDI KAMNITEGA KRASA	25
Agencija Kras:	V REVII KRAS IMAMO MOŽNOST PREDSTAVLJATI SVOJE DOSEŽKE, KI SO ZANIMIVI ZA VES SLOVENSKI PROSTOR V LJUDSKEM ZDRAVLSTVU CENJE RASTLINE	28
Kristina Kovačič in Martina Repinc:	TRŽAŠKA FOLKLORNA SKUPINA "STU LEDI"	30
Bojana Vatovec:	PRED STO LETI	33
Jožko Žiberna:	ŠKOTSKA - POETIČNA DEŽELA MIRU, CVETJA, GLASBE IN LEPOTE NASPLOH	34
Lučka Čehovin:	PRIJAZNOST SPODBUJA ŠE VEČ PRIJAZNOSTI	36
Silva Matos:	MOBITEL, PTICE, MEDVEDKI IN ŠE KAJ	38
...	DAVKI NISO SPODBUDNI ZA KULTURO	40
Mag. Suzana Čurin Radovič:	BI RADI KUPILI, PRODALI ALI NAJELI HIŠO, KMETIJO, PARCELO?	42
Uredništvo:	NAPRODAJ KMETIJA V DRAGI PRI LOŠKEM POTOKU	43
Agencija Kras:	"VŠEČ MI JE, ČE DAM NEKAJ SEBE V KAMEN..!"	44
Barbara Volčič-Lombergar v pogovoru z Borisom Živcem:	POVABILO K SODELOVANJU V REVII KRAS	44
Uredništvo:		48

MEDI CARSO

Informativno revijo Kras izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., 1000 Ljubljana, Rimska 8 - telefon +386-061/125-14-22 - Glavni urednik Lev Lisjak; odgovorna urednica Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva: Revija Kras, 6223 Komen, p.p. 17, telefon: +386-067/78-434 - Maloprodajna cena 500 SIT, 5.000 Lit, 6,00 DEM, 4,00 \$; naročnina šestih zaporednih števil s pošto dostavo v Sloveniji 3.000 SIT, za tujino s pošto dostavo 80.000 Lit, 80,00 DEM, 60,00 \$ - Fotografije: fotoagencija Mediacarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka ISSN 1318-3257.

UVODNIK

Spoštovani bralci!

Revija Kras širi krog svojih bralcev. V časnikih, po radiu in na televiziji je vse več novic o njej. Prebirajo jo po vsej Sloveniji, na Tržaškem in Goriškem. Prejemajo jo poslanci in državni svetniki, vlada in ministrstva, predvsem pa strokovnjaki, ki imajo kakor koli na skrbi gospodarski, socialni in kulturni razvoj Krasa in kraških območij, varovanje tamkajšnje naravne in kulturne dediščine in sploh varovanje narave pred onesnaževanjem. In vse več je takih, ki se nanjo naročajo ter pri naročilu zahtevajo tudi prejšnje izdaje. Nanjo se naročajo tudi Kraševci in njihovi potomci, ki živijo na tujem - zlasti v Argentini, Avstraliji in v ZDA.

V uredništvo dobivamo tudi vse več pobud iz podjetij, družb in ustanov ter od uspešnih podjetnikov, naj bi na straneh revije Kras predstavljali njihovo dejavnost in njihov prispevek h gospodarskemu, družbenemu in kulturnemu uveljavljanju Slovenije v evropskem in svetovnem prostoru. Ker prihaja med bralce, ki imajo vpliv na svoje okolje, menijo tudi, da jim lahko pomaga pri trženju. V zameno pa ponujajo sofinanciranje ali sponzoriranje revije namesto klasičnih naročniških razmerij med naročnikom plačane informacije in medijem, ki jo objavi.

Na pobudo uspešnih managerjev in podjetnikov zato izdajatelji revije Kras ustanavljamo KLUB KRAS. To se bo zgodilo v četrtek, 19. septembra 1996 ob 11. uri, v dvorcu Vogršček v Vipavski dolini na spoznavnem srečanju njenih somišljenikov in sodelavcev ter prvih bodočih članov.

Ugodnosti članov KLUBA KRAS so poleg rednega predstavljanja v reviji Kras in v njenih prilogah tudi sodelovanje v njenem programskem svetu. Člani kluba se tudi srečujejo za tematskimi okroglimi mizami revije Kras, ki obravnavajo aktualna vprašanja Krasa in njegovega razvoja. Vabljeni bodo na vsa dogajanja, ki jih revija Kras organizira z za to usposobljenimi ustanovami. KLUB KRAS je namreč tudi oblika poslovnega in družabnega povezovanja ter sodelovanja njegovih članov!

Revija Kras vabi vse, ki imajo radi Kras in kraške naravne in kulturne znamenitosti ter spomenike in ki razumejo razvoj kraških območij ter njihovo promocijo tudi kot uspeh svojega podjetja, svoje družbe ali ustanove in kot svoje osebno zadovoljstvo, naj postanejo člani KLUBA KRAS!

Naslov uredništva:
1000 Ljubljana, Rimska 8
Telefon: 061/125-14-22

Uredništvo

28. novembra v Matavunu strokovno posvetovanje in okrogla miza

PRIJAVLJENIH ŽE 22 REFERATOV

Mag. Daniel Rojšek

prof. geografije in dipl. etnolog,

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici,

5000 Nova Gorica, Delpinova 16

V četrtek, 28. novembra 1996, bosta v Sprejemnem centru Matavun nad Škocjanskimi jamami ob deseti obletnici vpisa teh jam v Seznam svetovne dediščine (World Heritage List) pri UNESCO simpozij oziroma strokovno posvetovanje in okrogla miza. Udeleženci bodo poročali o znanstvenih in drugih raziskavah na zavarovanem ozemlju bodočega regijskega parka Škocjanske jame in v njihovi okolici predvsem iz obdobja po vpisu, v pogovoru za okroglo mizo pa se bodo posvetili prihodnjim dejavnostim. Posvet in okrogla miza bosta sklepno dejanje zaznamovanja tega pomembnega dogodka za našo naravno in kulturno dediščino, za prebivalce Škocjanskega Krasa, za občino Divača in za našo mlado državo.

Kakor je bilo zapisano o tem že v 13., to je majski številki revije Kras, posvet in okroglo mizo organizirata Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica iz Nove Gorice in revija Kras pod okriljem Ministrstva za okolje in prostor oziroma njegovega sektorja za varstvo narave v Upravi za varstvo narave, Ministrstva za gospodarske dejavnosti, Ministrstva za znanost in tehnologijo in Slovenske nacionalne komisije za Unesco. Kot gostitelji bodo svoje prispevali tudi podjetje HTG Sežana, ki upravlja Škocjanske jame, občina Divača in Turistično društvo Škocjan.

Prijavljenih že 23 referatov

Na posvetu bodo v ospredju pozornosti naravoslovne in kulturno-zgodovinske značilnosti Škocjanskega Krasa ter varstvo njegove naravne in kulturne dediščine. Do 22. julija 1996 je svoje prispevke prijavilo 22 referentov in sicer (po abecednem zaporedju):

1. Prof. dr. Ana Barbič:
- Brkini in SZ Dinaridi: Socioekonomska dogajanja v času**
2. Dr. Branka Berce-Bratko:
- Človek in kras ter biosferno območje**
3. Matej Bezcljak:
- Velika in Mala Koščakova jama**
4. Dr. Anton Brancelj:
- Biološke raziskave v vodah Škocjanskih jam**
5. Boris Deanovič:
- Potenciali stavbne dediščine v okviru regijskega parka Škocjanske jame**
6. Mag. Martin Knez:
- Raziskovanje Velike doline (Škocjanske jame)**
7. Mag. Janja Kogovšek:
- Značilnosti prenikajoče vode in izločanje sige v Škocjanskih jamah**
8. Dr. Andrej Kranjc:
- Rezultati raziskovalnih projektov Škocjanskih jam**
9. Mag. Ljubo Lah:
- Regijski park Škocjanske jame v odnosu do preostalega Krasa**
10. Dr. Darko Likar:
- Arhitekturni pogledi na kulturno dediščino v regijskem parku Škocjanske jame**

11. Miloš Mozetič:

Neznaten objekt velikega pomena (skedenj v Škocjanu)

12. Slavko Polak:

Ornitološko ovrednotenje slovenskega matičnega krasa

13. Dr. Anton Prosen:

Zavarovana območja kot podlaga za sonaravni razvoj

14. Mag. Irena Rejec Brancelj:

Vplivi poselitve in gospodarstva na okoljevarstvene poteze Notranjske reke

15. Mag. Daniel Rojšek in Peter Skoberne:

Poklon spominu na Rada Smerduja

16. Mag. Daniel Rojšek:

Velika voda-Reka - kraška reka

17. Prof. dr. Boris Sket:

Kaj vemo o vodni podzemeljski favni Škocjanskega Krasa?

18. Dr. Tadej Slabe:

Kraški pojavi, odkriti pri gradnji avtoceste ob Škocjanskih jamah

19. Peter Turk:

Arheološka najdišča Škocjana in okolice

20. Barbara Vidmar:

Krajinski park Kraški rob

Prispevek je prijavil še Zavod za zdravstveno varstvo Koper, diskusijski prispevek "Četrto stoletje prizadevanj za čisto Reko" pa je prijavil dr. France Habe!

Okvirni urnik, priglasitve in izvlečki referatov

Posvet in okrogla miza bosta v dvorani Sprejemnega centra Matavun. Posvet se bo začel ob 10. uri in se bo po odmoru za kosilo med 13. in 15. uro končal ob 16.30. uri, pogovor za okroglo mizo pa se bo začel ob 16.45 in trajal do 19. ure.

Organizatorja posveta in okrogle mize vabita posameznike in ustanove, ki bi še radi sodelovali na posvetu, naj to najpozneje do 15. avgusta pisno sporočijo ter pripišejo okvirni naslov referata, ime, priimek in akademski naziv ter poklic referenta, pa tudi naslov njegovega prebivališča in telefon, po katerem je najpogostejše dosegljiv. Ker bodo izvlečki referatov v obsegu po eno tipkano stran (2000 znakov) objavljeni v novembrski številki revije Kras, je rok za oddajo rokopisov 15. september 1996.

Prispevke nameravamo natisniti v zborniku, ki bo izšel predvidoma v prvi polovici leta 1997. Rok za oddajo rokopisov je 10. december 1996. Njihov obseg bo omejen na 10 tipkanih strani (20.000 znakov) s prilogami in z angleškim prevodom povzetka (največ 2 tipkani strani). Fotografije bodo lahko le črno bele z dobrim kontrastom.

Dodatna pojasnila o strokovnem posvetu ob 10. obletnici vpisa Škocjanskih jam v Seznam Unescove svetovne dediščine dajejo: mag. Daniel Rojšek in Martina Stupar, dipl. inž., Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, tel.: 065/28-688, faksmodem 065/28-690. E-mail: daniel@ng.sik.si, in dr. Ana Barbič, Biotehniška fakulteta v Ljubljani, tel.: 061/123-11-61, fax: 061/123-10-61, E-mail: ana.barbic@uni.lj.si. Informacije o okrogli mizi daje uredništvo revije Kras, tel./fax: 061/125-14-22 in 067/78-434.

Pogovor z
Zofijo Klemen-Krek,
generalno sekretarko
Slovenske komisije
za UNESCO

ŠKOCJANSKE JAME BI MORALE BITI NAŠ NACIONALNI PONOS!

Uredništvo

**Organizacija Združenih narodov
za izobraževanje, znanost in kulturo -
UNESCO (United Nations Educational,
Scientific and Cultural Organization)
slavi petdeseto obletnico nastanka. V
Sloveniji pa v letu 1996**

**slavimo še deseto obletnico vpisa
Škocjanskih jam v Unescov Seznam sve-
tovne naravne in kulturne dediščine...**

**O vsem tem smo se pogovarjali
z gospo Zofijo Klemen-Krek, generalno
sekretarko Slovenske nacionalne komisi-
je za Unesco in direktorico Urada te
komisije. Z njeno pomočjo in v sodelo-
vanju s komisijo, katere sekretarka je,
je revija Kras v maju 1995 pripravila zelo
odmevno okroglo mizo z naslovom
"Ženska in njena vloga pri varovanju
naravne in kulturne dediščine na Krasu".**

**Gospa Krekova, kaj so bili cilji ustanovitve
Organizacije Združenih narodov za
izobraževanje, znanost in kulturo?**

"UNESCO je ena izmed prvih posebnih organizacij v sistemu Združenih narodov. Po koncu druge svetovne vojne, ko so nastali Združeni narodi, so v letu 1945 najprej sprejeli Unescovo ustavo, naslednje leto pa je bila njegova ustanovna skupščina. Zato po vsem svetu od 16. novembra 1995 slavimo petdeseto obletnico njene ustanovitve in jo bomo slavili še do srede novembra letos!

Cilji, ki si jih je zastavil Unesco na ustanovni skupščini, so podobni ciljem ustanovitve Organizacije Združenih narodov. Med njimi je zlasti pomemben začetni stavek, ki je bil aktualen ob nastanku organizacije, ki je še vedno aktualen in ki bo tak najbrž še kar nekaj časa. Njegova temeljna misel je mir: Ker so se vojne porodila v človeških glavah, je prav v teh glavah treba izgrajevati varovanje miru!"

**Slovenija ima Slovensko nacionalno komisijo
za Unesco in Urad te komisije. Kaj so naloge
komisije in kaj naloge urada?**

"V Unescovi ustavi je zapisano, da vsaka država - članica izoblikuje ustrezno telo - nacionalno komisijo, katere naloga je, da skrbi za sodelovanje z Unescem. Zadnje čase pa se vse bolj poudarja in utrjuje tudi spoznanje, da mora Unesco sodelovati s svojimi članicami prek njihovih nacionalnih komisij. V nacionalni komisiji za Unesco vsake države se srečujejo in sodelujejo tisti posamezniki in ustanove, ki lahko ustvarjalno prispevajo k uresničevanju Unescovih ciljev ter nalog svoje vlade na področju izobraževanja, znanosti, kulture in komunikacij. In ker je Unesco medvladna organizacija, je zaželeno, da sodelujejo v taki komisiji poleg predstavnikov vlade z omenjenih področij tudi predstavniki nevladnih organizacij.

Slovenska nacionalna komisija za Unesco je plenarno telo, ki s sprejetim programom dela usmerja sodelovanje države

Slovenije v Unescu. Vladnim delegacijam in vladi priporoča in daje navodila, za kaj naj se naša država zavzema v Unescovih okvirih. In obravnava tudi priprave na zasedanje Unescove generalne konference.

Urad za Unesco pa je po slovenski zakonodaji zadolžen za uresničevanje nalog, neposredno povezanih s sodelovanjem Republike Slovenije z Unescem, Unesca s Slovenijo ter z organi in organizacijami drugih držav. To je v določeni meri nekakšen sekretariat, uresničevalec delovnega programa Slovenske nacionalne komisije za Unesco in pospeševalec uresničevanja obveznosti, ki jih država sprejme v okvirih Unesca."

**V oktobru bomo v Sloveniji proslavili deseto
obletnico vpisa Škocjanskih jam z okolico v
Unescov Seznam svetovne naravne in kul-
turne dediščine, kar se je zgodilo konec
novembra 1986... Kaj ta vpis pomeni za
Slovenijo in kaj za svetovno dediščino?**

Kakšne so obveznosti Slovenije kot države v zvezi s tem, kako jih uresničujemo in kakšne koristi od tega že imamo ali jih še bomo imeli?

“Slovenija je bila med tistimi republikami nekdanje Jugoslavije, ki je zelo ustvarjalno sodelovala v pripravah na vpis naravnih in kulturnih znamenitosti Jugoslavije v Unescov Seznam svetovne dediščine. Slovenski strokovnjaki so pomagali pri vseh teh vpisih. In ker je pretežni del klasičnega krasa v Sloveniji, je bilo takrat ocenjeno, da je območje Škocjanskih jam takra naravna in kulturna znamenitost, da ga je treba prijaviti Unescu in zavarovati kot svetovno naravno in kulturno dediščino. Jugoslovanski predlog je bil sprejet, vendar je le malokdo vedel - ker to ni bilo javno povedano - da je bil predlog sprejet s precejšnjo rezervo oziroma zadržkom. Ne morebiti, ker Škocjanske jame z okolico ne bi bile prava svetovna znamenitost, ampak zato, ker takratna država varovanja tega območja zakonsko še ni imela urejenega.

Po takratni veljavni ustavi in ustavni ureditvi Jugoslavije je bila republika Slovenija edina pristojna za zakonsko varovanje območja Škocjanskih jam. Po Unescovi Konvenciji o varstvo svetovne naravne in kulturne dediščine, ki jo je ratificirala Jugoslavija in z aktom o nasledstvu pozneje ratificirala tudi nova država Republika Slovenija, se je naša država zavezala spoštovati njena določila. V teh pa je zapisano, da mora biti območje Škocjanskih jam zavarovano kot svetovna dediščina z zakonom. In tudi, da bo območje Škocjanskih jam posebej upravljala in varovala najmanj na takšni ravni, na kakršni je bilo ob vpisu v Seznam svetovne dediščine. To pa praktično pomeni, da mora država s svojimi ukrepi odpraviti vse vzroke za onesnaževanje in onesnaženost reke Reke, ker je na ta problem Unesco opozoril že ob samem vpisu Škocjanskih jam v svetovno dediščino.

Slovenska nacionalna komisija za Unesco je s svojim vztrajanjem in doslednim zahtevanjem, da mora Slovenija izpolnjevati podpisano konvencijo in obveznosti do prominentne svetovne dediščine, kot so Škocjanske jame z okolico, dosegla dvoje. Vlada je predložila v parlamentarno razpravo besedilo zakona o regijskem parku Škocjanske jame. In pristojnim Unescovim organom je bilo zajemčeno, da bo Slovenija zadostila vsem osnovnim zahtevam o upravljanju in varovanju svetovne naravne in kulturne dediščine. Zaradi večletnega odlaganja ureditve tega vprašanja nam je namreč že grozilo, da nas v Unescu nam je namreč že grozilo, da nas v Unescu vpišejo na tako imenovani črni seznam tistih, ki konvencije ne izpolnjujejo, da obvestijo svetovno javnost, kako Slovenija neodgovorno ravna s svetovno dediščino, in da Škocjanske jame izbrisejo s Seznama svetovne dediščine!

Škocjanske jame z okolico si je v letu 1995 ogledal direktor za naravno dediščino Svetovne zveze za naravno dediščino gospod Thorsel in napisal dokaj korektno in za nas ugodno poročilo. V njem ugotavlja v zadnjih letih bistveno zmanjšanje onesnaženosti reke Reke in s tem tudi Škocjanskih jam. S poročilom je seznanil tiste, ki po mednarodnih določilih spremljajo razmere v zvezi s svetovno naravno in kulturno dediščino in hkrati tudi sporočil, da je v parlamentarni razpravi predlog zakona o regijskem parku Škocjanske jame, ki naj bi bil sprejet že v letu 1995.

Žal pa se postopek sprejemanja zakona o regijskem parku Škocjanske jame nerazumljivo dolgo vleče in odlaga. S tem se ponovno nevarno bližamo črnemu seznamu, ker bo potrpljenja v Unescu enkrat konec. Čudim se poslancem v našem parlamentu, da se tako ležerno in omalovažujoče obnašajo do te izjemne slovenske dediščine, ki ima svoje mesto v svetovnem obsegu! To tembolj, ker bi hitro in pravočasno sprejetje tega zakona lahko zanesljivo pomagalo pri ustrezni promociji Slovenije kot mlade pravne in resne države, ki se poskuša pridružiti eliti držav z visoko ravno odnosa do lastne in do svetovne naravne in kulturne dediščine.

To, da država na zaščiti svetovne dediščine v taki meri, kot bi jo morala po mednarodnih obveznostih, nam nikakor ni v čast! Vsak naravni in kulturni spomenik, ki je vpisan v Unescov Seznam svetovne dediščine, je za državo, ki ga ima, zelo pomemben. To velja še posebej za Škocjanske jame, z območja katerih so prebivalci tamkajšnjih vasi Betanja, Matavun in Škocjan pokazali izredno veliko željo in voljo za čistost reke Reke in za sodelovanje pri varovanju tega območja ter na drugi strani v načrtovanju programa tega območja, ki jim bo omogočil obstoj in razcvet z uveljavitvijo naravi prijaznega nemnožičnega turizma. Škocjanske jame z okolico so namreč izjemen turistični cilj in s tem tudi turistični proizvod, kot se reče. In biti bi morale zaradi svojih naravnih posebnosti naš nacionalni ponos. To pa naj bi, med drugim, pomenilo postopno uveljavitev Škocjanskih jam v naši zavesti do take mere, da bi naj jih vsaj enkrat obiskal vsak Slovenec. In to že med osnovnim šolanjem z izletom v naravo pri predmetu geografija! Če bi že tako bilo, bi se v turistični ponudbi Slovenije povsem upravičeno hvalili, da imamo v Škocjanskih jamah z okolico naravni in kulturni spomenik, ki je svetovna dediščina, kakršne ni nikjer drugod na svetu, namesto da dajemo prednost številnim drugim znamenitostim, ki jih imajo tudi drugod po svetu.

V zvezi s popularizacijo in promocijo Škocjanskih jam ter klasičnega krasa moram poudariti zaslugo Slovenske nacionalne komisije, da je naš Kras z vsemi svojimi značilnostmi še bolj poznan širom po svetu. V sodelovanju z Inštitutom za raziskovanje krasa ZRC SAZU iz Postojne je nastala tudi mednarodna poletna krasoslovna šola. In pripravljamo tudi prvo monografijo o klasičnem krasu.”

Čemu bo dala Slovenska nacionalna komisija za Unesco predvsem poudarek pri proslavljanju vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine?

“Slovenska nacionalna komisija za Unesco sodeluje v delovni skupini Ministrstva za okolje in prostor in si skupaj z drugimi ustanovami prizadeva, da se obletnico obeleži delavno. Poskušali bomo poudariti predvsem tista področja, ki jih je nujno treba predstaviti javnosti in ki so pogoj za ustrezno popularizacijo in promocijo tega naravnega in kulturnega spomenika svetovnega pomena. Tako smo z Inštitutom za raziskovanje krasa izdali brošuro, v kateri je objavljen prvi poskus pregleda vseh znanstvenih in poljudnoznanstvenih člankov, ki so kakor koli povezani s Škocjanskimi jamami. Z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica in z revijo Kras bomo pripravili posvet o rezultatih desetletnega raziskovalnega dela na območju Škocjanskih jam in zlasti v teh jamah ter to predstavili v reviji Kras. Prava sramota pa je, da v desetih letih Slovenija kot nekdanja republika razpadle Jugoslavije in kot samostojna država še ni uspela pripraviti kakovostne monografije o Škocjanskih jamah, niti ne primerne videokasete ali filma o tej svetovni dediščini, čeprav si je komisija za to zelo prizadevala..! Slovesnosti ob deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov seznam svetovne dediščine naj pokažejo dejansko stanje na tem področju ter opozorijo na to, kako se bo moral odnos države do te nacionalne vrednote končno le spremeniti!

V pogovoru za okroglo mizo revije Kras, ki bo 28. novembra v Sprejemnem centru v Matavunu, bomo morali zlasti poudariti dosedanje dejavnost Unesca za varovanje svetovne dediščine in pomen naravne in kulturne dediščine Škocjanskih jam za svetovno dediščino. Jasno bomo morali spregovoriti, kdo je odgovoren za varovanje in upravljanje te dediščine in kako Škocjanske jame vgraditi v promocijo Slovenije v Evropi in po vsem svetu. Zlasti pomembno pa bo kar najbolj celovito predstaviti razvojne možnosti tega območja Krasa in prebivalstva, ki na njem živi!”

Večletni raziskovalni projekt

podoba KRASA

Agencija Kras

Da bo mogoče slovenski javnosti in zainteresiranim javnostim v tujini v bodoče bolj celovito in temeljito obravnavati in predstavljati tematiko o naravnih in kulturnih posebnostih Krasa ter o njegovi naravni in kulturni dediščini, je izdajatelj revije Kras - Mediacarso, d.o.o., v sodelovanju z Ministrstvom za kulturo začel večletni (1996-2000) interdisciplinarni raziskovalni projekt PODOBA KRASA, ki ga strokovno vodi prof. dr. Nace Šumi.

Za vsako sklenjeno območje potrebujemo občasno zaokroženo znanje, ki ga je potem mogoče s pridom uporabljati za različne namene, v primeru projekta PODOBA KRASA predvsem za promocijo in turistično izrabo območja ali za tako imenovani krajinski in kulturni turizem...

Kras je pri nas znamenito območje, ki ga zamejujejo Tržaški zaliv na jugu, Vipavska dolina na severu, deli kraškega ozemlja onstran slovensko-italijanske meje na zahodu ter Brkini na vzhodu. Taka je sprejeta definicija kraškega območja, ki jo med drugim lahko povzamemo po Enciklopediji Slovenije. Ta zamejitev je potrebna, ker nahajamo kraške pojave tudi zunaj tega opisanega območja, na vsem slovenskem dinarskem krasu namreč.

Temeljna vprašanja raziskave

Raziskava bo obsegala več temeljnih vprašanj in sicer:

1.

Povzetek značilnih kraških pojavov po sedanjem stanju geografske vede. Ta povzetek je potreben, ker je treba za v uvodu označeno rabo opredeliti kraške pojave in značilnosti, zanimive zlasti za tu-

ristične ogleda. Hkrati je mogoče po tej poti s pisanjem o tem v reviji Kras tudi vzbujati zanimanje za njihovo nadaljnje raziskovanje, pojasnjevanje in opisovanje.

2.

Po fizičnem popisu Krasa in po doslej ugotovljeni zgodovini njegovega odkrivanja in spreminjanja njegove površinske podobe (mišljeno je predvsem njegovo pogozdovanje in zaraščanje v preteklem poldrugem stoletju, ki je bistveno spremenilo mikroklimatske pogoje) se bo raziskava usmerila na popis vidnih nasledkov dela človekovih rok v pokrajini. Semkaj sodi upoštevanje naselbinske kulture (od prazgodovine sem), ki kaže tudi še danes močne tradicije preteklosti. Prav v zadnjih letih pa zelo intenzivno poteka spreminjanje te podobe, ki se je začelo po drugi svetovni vojni; spreminjanje, ki njene najbolj tipične lastnosti potiska ob stran tudi v pomembnejših naseljih.

Kljub temu, da imamo kar obsežno literaturo o Krasu, še zmeraj ni povsem zadovoljive zaokrožene podobe o bivališčih - od posameznih stavb do naselbinskih aglomeracij. Posebej je treba biti pozoren na upoštevanje bogate kamnoseške kulture in gradbenih materialov, o katerih je sicer veliko napisanega, vendar nimamo o tem še nobene zaokrožene vednosti.

To poglavje naj bi bistveno prispevalo k osveščanju ljudi in prebivalstva na Krasu, da bi bolj upoštevali tradicije, kakor to počno zdaj. Pri tem lahko opravi revija Kras velik del posla, saj je s svojo vsebinsko naravnostjo zaobjela celotno kraško območje tostran in onstran slovensko-italijanske meje.

Seveda pa raziskovalnega pogleda ni mogoče zožiti le na kraško zidano dediščino, tudi ne samo na kraško rastlin-

stvo in živalstvo, marveč je treba v popisu zajeti tudi vse tiste skupne poteze kraške kulturne krajine, ki jih ustvarja in združuje poljedelska kultura.

3.

Vinogradništvo z vinarstvom in poljedelstvo sta dejavnosti, ki nas kar neprisiljeno vodita do širših pojavov duhovne kulture na Krasu. Prav čudno pa je, da ob nekaterih zelo znanih povezavah med tema dvema prvinama kulture nimamo nobenih sistematičnih študij. Duhovna kultura namreč zajema vse zvrsti umetnosti in znanosti, ki se ukvarjajo s Krasom. Je še precej znanih dejstev, ki niso dovolj izrabljena v širših pogledih na Kras. Tako, na primer, številni spomeniki stenskega slikarstva na Krasu in v sosednji Istri deloma upodabljajo tudi domačo pokrajino. V poeziji, ki je razpeta med morje in kraško notranjščino, ni še nihče iskal tipičnih potez kraškega zaledja, čeravno je bilo narejenih nekaj zanimivih raziskav, na primer o vlogi morja v Kosovelovi poeziji. Itn.

4.

Sklepno poglavje raziskave bo poskušalo sistematično opredeliti možnosti za kulturno ponudbo - ob seveda samo po sebi umevnih gospodarskih vidikih - Krasa, ki po našem mnenju ni dovolj upoštevana, saj se dandanes Kras pojavlja v svoji turistični ponudbi predvsem samo s pršutom in teranom, s Škocjanskimi jamami, s konjeniškim centrom Lipica in z Vilenico ter na nek način tudi s Štanjelom. Naše stališče pa je, da je Kras tako zanimiv in izjemen, da ga je treba v tej ponudbi zajeti celovito, z vsemi njegovimi naravnimi in kulturnimi posebnostmi, z naravnimi in kulturnimi spomeniki ter njihovimi ostalinami in da je mogoče in treba na Kras kot turistični cilj računati vse leto.

Raziskava bo trajala več let

Raziskava bo trajala več let, o njenih ugotovitvah bodo govorili strokovnjaki na pogovorih za okroglimi mizami revije Kras, revija Kras pa bo sproti in v posebnih tematskih izdajah objavljala izsledke raziskave. S tem bo širila našo vednost o kraški pokrajini, ki jo nekatere stroke označujejo kar za monumentalno, o kraški naravni in kulturni dediščini in o vsem tistem, kar sodi v resnično naravno in kulturno turistično ponudbo Krasa.

V letu 1996 raziskava zajema popis, pregled in dopolnitev literature in drugih pisnih (tudi neobjavljenih) virov o Krasu, izdelavo in ureditev kartografskih razvidov, fototeke, videoteke in drugih vidnih pripomočkov o Krasu. Obenem bodo

avtorji z različnih področij oblikovali jasen koncept raziskave, ki naj ne bo le multidisciplinarna ampak zares interdisciplinarna, in o njem spregovorili ter ga predstavili za okroglo mizo revije Kras. Z njo bodo zastopniki različnih strok ustvarili razvid vprašanj in ciljev, da jih bodo potem družno upoštevali in dosegali z nadaljevanjem raziskave.

V letu 1996 so predvideni: ureditev bibliografije o Krasu po tematiki in avtorjih, ureditev pregleda fotografij, diasov, videozapisov in filmov o Krasu po tematiki in avtorjih, izdelava in risanje temeljnih kartografskih razvidov Krasa in priprava ter izvedba pogovora za okroglo mizo revije Kras o ciljnih usmeritvah raziskave PODOBA KRASA in o programu raziskovalnega dela v letu 1997.

Revija Kras bo v letu 1997 v eni izmed svojih izdaj objavila posebno prilogo z bibliografijo o Krasu, abecedni pregled avtorjev fotografij, videozapisov in filmov ter slikarjev in kiparjev, ki so upodabljali Kras in kraško tematiko. Zato uredništvo vabi avtorje, ki so pisali o Krasu, ga fotografirali, snemali na video ali na filmski trak oziroma Kras naslikali in upodobili v kiparskih tehnikah, da kar najbolj popolne podatke o tem v pisni obliki ali na računalniški disketi (v programskem jeziku Word 6.0) pošljejo na uredništvo revije Kras - Mediacarso, d.o.o., 1000 Ljubljana, Rimska 8 ali pokličejo po telefonu na št. 061/125-14-22 ali na št. 067/78-434! Lahko pa jih pošljejo tudi po telefaksu na št.: 061/125-14-22!

Konjerejsko turistični center Lipica

IMENU IN ZGODOVINI POKRAJINE

Iz zbornika Annales št.4/94 z avtorjevim dovoljenjem ponatiskujemo
zgoščen pregled, kako sta iz antičnega pokrajinskega imena
"Carusadus (Carsus)" nastala slovensko ime "Kras"
in iz njega mednarodni strokovni termin "kras (karst)".

Avtor meni, da pokrajina Kras ne potrebuje pridevnika "matični"
ali "klasični", pač pa bi "matični kras" moral obsegati, če že ne vsega
slovenskega dinarskega krasa, vsaj ves primorski in notranjski kras.

KRAS

Dr. Andrej Kranjc

akademik in doktor geografije.

Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU.

6230 Postojna, Titov trg 2

V antični Grčiji in v Rimu so bili kraški pojavi dobro znani. Zeus je prebil otroštvo v jami na gori Ida, Hermes je skril v jamo živino, ki jo je ukradel Apolonu, v grškem mitološkem podzemlju tečeta reki Styx in Letho, v času Lemuralij so Rimljani klical ob vhodih v brezna: "Mundus subterraneus patet!", če naštejemo le nekaj drobnih zanimivosti.

Z današnjega Krasa sta bila znana predvsem dva kraška pojava: ponikanje Reke v Škocjanske jame in kraški izviri Timave, ki ju omenjajo že avtorji v stoletjih pred našim štetjem.

Pokrajina, ki jo imenujemo Kras, je vstopila v zgodovino z rimskim napadom na to ozemlje v 2. stol. pred našim štetjem (178 in 177) (*Curk, 1976*) in z njegovo poznejšo zasedbo ter vključitvijo v rimski imperij. Kras in kraške posebnosti so omenjali napotki za plovbo periplos (*Pseudoskilaksov Periplos* iz sredine 4. stol. pr.n.št.) (*Suič, 1955*). Pozidonij iz Apameje (135-50 pr.n.št.) je proučeval izvire Timave in omenja tudi Škocjanske jame (*Baucer, 1663; Clozier, 1972*). Vergilij (70-19 pr.n.št.) omenja te izvire v Eneidi in mučenik sv. Servus (Socerb) (usmrčen 284) je živel v Sveti jami blizu današnjega gradu Socerb.

Klasično ime današnjega Krasa naj bi bilo "Carusadus, Mons Carusad ali Karusad, Carsus" (*Gams, 1973; Linhart,*

1788) in podobne oblike, vsekakor predindoevropskega izvora iz korena "Ka(r)a/ga(r)a" = kamen (*Rostaing, 1974*). Carniola, Carnia, Carinthia, Karavanke in druga taka imena so morda podobnega izvora. Naši predniki so čez Vzhodne Alpe in Panonsko nižino prispeli na današnje slovensko ozemlje, do Vipavske doline, okoli leta 600. Za leto 804 vemo, da so bili slovenski kmetje že naseljeni v Istri in poročila govore tako o miroljubnih kot tudi sovražnih stikih z (romaniziranimi) staroselci (*Paulus Diaconus, 1988*), kar je gotovo pripomoglo k ohranitvi pokrajinskega imena.

Najstarejša znana slovenska oblika imena Kras je "Grast" v listini iz leta 1177 (*Kos, 1915*), v kateri gre za rano slovensko likvidno metatezo (zamenjavo glasov ali zlogov v besedi - op. ur.) "kar" v "kra" (*Gams, 1973*). Kakšne so bile meje "Krasa" v antiki, je težko reči, verjetno pa niso veliko odstopale od današnjega pojmovanja Krasa: med Jadranom in Vipavsko dolino, med Furlansko nižino ter Čičarijo, Brkini in Pivko. Prebivalce so pričeli imenovati "Kraševci", ki so Valvasorju (1689) enakovredno širok pojem kot Pivčani, Notranjci ali Gorenjci.

Z novim vekom, ki je prinesel razcvet potovanj, odkritij in znanosti, je, posebej po zaslugi tiska, tudi Kras postajal vedno bolj znan. Najprej so objavljali opise

Krasa in kraških pojavov geografii, kartografii, kozmografii in topografii (*Aistingerus, Cluverius, Mercator, Merian, Münster, Ortelius*), tedanji učenjaki (*Agricola, Baucer, Faber, Kircher*) in popotniki (*Brown*), pozneje pa predhodniki današnjih znanosti, to je geografii, geologii in hidrografii (*Kranjc, 1989*).

Geografske, geopolitične in politične razmere od 16. do 19. stoletja so razlog, da je prav Kras postal sinonim za "kraške pojave" in ne kak drug del Evrope in še posebej Balkana, kjer so ti pojavi pogosto bolj pomembni, bolj tipično in slikovito razviti. Med najpomembnejšimi dejstvi ne smemo pozabiti, da so pripadali deli Krasa in Istre ter Trst Habsburžanom (Avstriji) in da je leta 1719 Trst dobil status svobodnega pristanišča; da sta večji del Istre in Dalmacije pripadali Benečanom; da so bili notranji deli Balkana del otomanskega imperija z negotovimi in nevarnimi območji vzdolž meje in da so najnižji prevali, ki povezujejo Srednjo Evropo in Podonavje z Jadranskim morjem, na kraj-skem Krasu.

Za potnike, ki so potovali iz Srednje Evrope čez Vzhodne Alpe proti Trstu, je bila edina mogoča smer čez Kras, in na vsej poti so edino tod videli pravo in avtentično "kraško pokrajino". Takrat je bil Kras gola, kamnita, pusta pokrajina, vroča in suha poleti, z ledeno burjo in s snežnimi

zameti pozimi, kar vse se je potniku globoko vtisnilo v spomin. Kraških prela-zov sicer ni mogoče primerjati z Velikim sv. Bernardom, toda tudi na Krasu je moral popotnik počakati na pravo vreme, moral se je založiti s hrano in vodo, in bil je zelo vesel, ko je z roba kraške planote pod seboj zagledal modro morje in Trst.

Tako je bila slovna beseda Kras, predvsem pa nemška oblika imena, Karst, tista beseda, ki se je pojavljala v splošnih opisih posebnega tipa zemeljskega površja in počasi postajala mednarodni termin, ki ima v nekaterih jezikih svoje različice, predvsem Karst in Carso. Kras je eden izmed redkih tipov reliefa ali izbočenosti, ki ima ime po regionalnem, pokrajinskem imenu. Med raziskovalci, ki so veliko prispevali k uveljavitvi pojma "karst" v mednarodni terminologiji, je zelo pomemben tudi Jovan Cvijić s svojim temeljnim delom "Das Karstphänomen", ki

je izšlo pred nekaj več kot sto leti (1893).

Med učenjaki, ki so bistveno pripomogli tako k poznavanju našega Krasa kot k uveljavitvi njegovega imena, je treba omeniti dva, ki sta se zanimala še posebej za kraške vode. Oče F. Imperato je leta 1599 s pomočjo plovcev poskušal dokazati oziroma potrditi zvezo med Reko, ki ponika v Škocjanske jame, z izviri Timave. Jezuit A. Kircher (1678) pa je avtor zamisli o "hydrophilatia", velikih podzemskih vodnih zbiralnikih, ki se napajajo po nategah iz morja in ki dovajajo vodo velikim kraškim izviro in so tudi vzrok poplavam na kraških poljih. Za to svojo teorijo ima kar dva primera z našega krasa: Cerkljsko polje in izvire Timave, ki pritekajo izpod Timavus mons, dela Peninskih Alp, in so primer neposrednega iztoka hidrofilacije v morje (Kranjc, 1992).

O Valvasorjevem delu posebej ne pišem. Omenim naj le, da ga moramo šteti

za avtorja prvega "kompleksnega" opisa Krasa in ne le posamičnih kraških pojavov in posebnosti, ki jih seveda v njegovi topografiji ne manjka (Kranjc, 1990).

Delo B. Hacqueta, predvsem njegova "Oryctographia Carniolica" (1778, 1781, 1784, 1789), čeprav je tudi v marsikaterem drugem njegovem delu beseda o krasu, in njegov pomen tako za poznavanje Krasa, slovenskega krasa in za krasoslovje v celoti, še ni ocenjeno, kot je to opravil J. Wester (1954) za Hacqueta kot prvega raziskovalca naših Alp. Po eni strani je Hacquet podrobno opisoval posamezne (današnje) slovenske pokrajine in njihove dele, po drugi strani pa je verjetno med prvimi, ki je gledal na kras kot na svojvrsten pojav, kot na geološko in hidrološko posebnost. S pomočjo podrobnega pregleda njegovega dela bi morali ugotoviti, v kakšni meri piše o "kraških" pojavih, o "kraških" kamninah kot o

Izsek iz karte W. Laziusa - A. Orteliusa "Goritiae, Karstii, Chazeolae, Carniolae, Histriae et Windorum Marchae Descriptio" 1561, 1573", na kateri sta narisani tek Reke in vas Škocjan "ubi Recca flu, absorbetur, et in Timavi fontibus erumpit" ter zapisano ime "Karst"

splošnem pojmu, kar bi ga postavilo med prve, ki so gledali na kras kot na pojav in ne le kot na regijo ali posamične znamenitosti.

Geologi in geografi so v 19. stoletju bistveno pripomogli, da je pokrajinsko ime Kras prešlo v splošni geološki in geomorfološki pojem. A. v. Morlot v komentarju svoje geološke karte Primorske in Istre (1848) piše o "kraškem apnencu (Karstkalk)" ter tudi o "Karstland". A. Schmidl (1854) piše, da značilni orografski obliki, kakršno je "terasasto gorovje Krasa", pripadata tudi vsa Istra in Dalmacija. Tudi J. Lorenz (1858) v svojih delih meni, kako ni prav, da se "kras" imenuje le pokrajina med Vrhniko in Trstom, saj tudi liburnijski "kras" ni prav nič drugačen. W. Urbas (1874, 1877) že deli slovenski kras na Primorski Kras, Notranjski Kras in Dolenjski Kras.

"Kras" je torej v drugi polovici 19. stoletja postal na dinarskem svetu pojem za "kraško pokrajino" in sočasno ter pozneje postajal sinonim za vsako pokrajino na apnencu oziroma za pokrajino ali pojave, ki so kraški ali krasu podobni. Poleg pravilnega izražanja o jamah v lavi ali v ledu često naletimo na izraze "kras" v ledenikih ali v lavi, kar ni pravilno, a kaže na še danes delujoči proces širjenja pojma "kras". E. A. Martel, ki ga predvsem francosko govoreči krogi štejejo, po mojem mnenju neupravičeno, za začetnika moderne speleologije in znanosti o krasu, ni maral neologizmov (jezikovnih novosti - op. ur.) in je dosledno odklanjal uporabo pridevnika "kraški" za pojave in procese na apnencu. Namesto danes splošno uporabljanih "karstification" in "phénomènes karstiques" je pisal o "phénomènes du calcaire" (Martel, 1894). Kljub njegovi veliki avtoriteti, tudi zunaj Francije, v tem ni uspel: danes po vsem svetu govorimo in pišemo o krasu; takorekoč vsi kulturni narodi uporabljajo za kras in kraške procese izraze, izpeljane iz imena našega Krasa, z izjemo Kitajcev, ki procesu "zakrasevanja" raje (kitajsko) rečejo "gloda kamen".

V slovensko govorečih nekdanjih avstrijskih deželah oziroma v Sloveniji pa sta vseeno ostali deloma nerešeni še dve vprašanji v zvezi z imenom "kras".

Pogled na Mado in Veliko dolino

Laiki imajo še vedno težave z razlikovanjem "Krasa" od "krasa" (imena pokrajine in imena pojava). Zato se je sprva pogosto dodajal pridevnik "Tržaški", "Tržaško-Komenski" ipd., po drugi svetovni vojni pa smo pričeli opuščati "Tržaški". V šestdesetih letih so geografi predlagali in tudi vpeljali rešitev z uporabo izrazov "klasični" ali "matični" Kras (Radinja, 1966). Zamisel je dobra predvsem zato, ker z njo poudarimo, da je Kras tista pokrajina, odkoder izvira splošni pojem kras in bi ga morali uporabljati predvsem, kadar pišemo v tujem jeziku, saj tujcem (ki tako ali tako uporabljajo predvsem obliko "karst") razlika med Krasom in krasom, tudi strokovnjakom, običajno ni jasna. Žal pa ta dva izraza, klasični in matični, vedno bolj pogosto uporabljamo ob zapisu imena pokrajine Kras v slovenščini, kar je nepotrebno in torej odveč, saj imamo samo eno pokrajino Kras in ne more biti dvoma, o kateri pokrajini pišemo!

Drugo je vprašanje o obsegu oziroma meji "klasičnega" ali "matičnega" krasa. Če gre za Kras, je zadeva jasna. Z uporabo izrazov "klasični" ali "matični" v zvezi s Krasom si po mojem mnenju delamo medvedjo uslugo, saj si "matični kras", ki naj bi bil s svetovnega gledišča referenčni kras, ožimo na pokrajino Kras, kjer marsikaterega "klasičnega kraškega pojava" sploh ni. Za opisovalce in raziskovalce v preteklih stoletjih do prve svetovne vojne je bil "klasični kras" ves kranjski kras oziroma to, čemur danes rečeno "slovenski dinarski kras". Tako v najstarejših topografijah kot tudi v "klasičnih" krasoslovskih delih so s Kranjskega znani predvsem trije "klasični" kraški pojavi: Kras, Cerkljsko jezero in Postojnska jama. Ne vidim razloga, da bi zdaj sami črtali zadnja dva iz našega "klasičnega krasa", in zato predlagam: Kras naj bo samo Kras (če je nujno pojasnilo v tujem jeziku, se lahko uporablja "strictly speaking", "proprement dit" ipd.), "klasični kras" in "matični kras" pa naj pomenita "slovenski del dinarskega krasa". V času "klasičnih" raziskav današnjega slovenskega krasa se je, na primer, naselje Pivka še imenovalo Šempeter (St. Peter) na Krasu. Da so takega mnenja glede "matičnega" krasa tudi krasoslovci, najbolje dokazuje temeljno delo o zgodovini krasoslovja T.R. Shawa (1992).

LITERATURA:

- Baucer, M. 1663: Zgodovina Norika in Furlanije, 11-490, Stara Gora nad Gorico (Prvič prevedena, ilustrirana bibliofilska izdaja, Ljubljana, 1991).
- Curk, I., 1976: Rimljani na Slovenskem, 7-119, Ljubljana.
- Clozier, R., 1972: Historie de la géographie, 1-127, Paris.
- Cvijić, J., 1893: Das Karstphänomen, Geogr. Abhandlungen, A. Penck, 5, 1-113, Wien.
- Gams, I., 1973: Razvoj slovenskih besed kras in dolina v mednarodna termina do konca 19. stoletja. V: Slovenska kraška terminologija (Slovene Karst Terminology), 39-54, Ljubljana.
- Hacquet, B., 1778, 1781, 1784, 1789: Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder, Leipzig.
- Kircher, A., 1678: Mundus Subterraneus. III. ed., pp. 507, Amstelodami.
- Kos, F., 1915: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 4., str. 298, Ljubljana.
- Kranjc, A., 1990: Geomorfološki elementi v Valvasorjevi "Slavi vojvodine Kranjske" (1689). Geomorfologija in geoeologija, Zbornik referatov 5. znanstvenega posvetovanja geomorfologov Jugoslavije, 55-59, Ljubljana.
- Kranjc, A., 1992: Starejše teorije o kraški talni vodi, Življenje in tehnika, junij 1992, 45-47, Ljubljana.
- Kranjc, A., & Kogovšek, J., 1994: Krasoslovje in speleologija, Raziskovalec, 24, 1, 16-31, Ljubljana.
- Kranjc, M., 1989: Valvasorjevi krasoslovni viri. Valvasorjev zbornik ob 300-letnici izida Slave vojvodine Kranjske, 220-225, Ljubljana.
- Linhart, A., 1788: Versuch einer Geschichte von Krain un den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs. (Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, 1 in 2, 5-400, Ljubljana 1981).
- Lorenz, J., 1859: Geologische Recognoscierung im Liburnischen Karste und der vorliegenden Quamerischen Inseln. Jahrb. k.k. R.A., Wien.
- Martel, A.E., 1894: Les Abîmes, Pp. 578, Paris.
- Morlot, A., von, 1848: Über die geologischen Verhältnisse von Istrien. Naturw. Abh., H. 2, 1-61, Wien.
- Paulus, Diaconus, 1988: Zgodovina Langobardov = Historia Langobardorum, V-VIII, 2-422, Maribor.
- Radinja, D., 1966: Morfogenetska problematika matičnega Krasa, Geografski obzornik, 3-4, Ljubljana.
- Rostaing, C., 1974: Les noms de lieux. 1-127, Paris.
- Schmidl, A., 1854: Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg, Planina und Laas. Pp. VIII, 1-316, Wien.
- Shaw, T.R., 1992: History of Cave Science. II-XIV, 1-338, Broadway (NSW, Australia).
- Suić, M., 1955: Istočna Jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu. Rad JAZU, 306, 121-185, Zagreb.
- Urbas, W., 1874: Die oro- und hydrographischen Verhältnisse Krains. Z. DÖAV, 296-312, Wien.
- Urbas, W., 1877: Dei Gewässer von Krain. Z. DÖAV, 147-163, Wien.
- Valvasor, J.W., 1689: Die Ehre des Hertzogthums Crain. I. Th., 1-696, Laybach.
- Wester, J., 1954: Baltazar Hacquet prvi raziskovalec naših Alp. 7-63, Ljubljana.

JAMARSTVO

Diplome
za prvih pet obiskovalcev
jamarske transverzale
Slovenije

V nedeljo, 24. junija 1996,
je bila v Sprejemnem centru Matavun
nad Škocjanskimi jamami
pomembna jamarska slovesnost.
S posebno spominsko diplomu
je bilo ob navzočnosti članov GIZ
Turistične jame Slovenije, predstavnikov
Postojnske jame, HTG Sežana,
ki upravlja Škocjanske jame,
in komisije za zaščito krasi in turistične
jame pri Mednarodni speleološki zvezi
nagrajenih prvih pet navdušencev,
ki so obiskali vse jame jamarske
transverzale Slovenije.
Z njo se je planinski transverzali
pridružila še atraktivna turistična
in hkrati za prejem diplome predpisana
pot skozi slovensko podzemlje.

Izredno bogat slovenski kras je pred
tremi leti v okvirih Jamarske zveze Slovenije
povezal turistične jame v Nacionalni svet tu-
rističnih jam, katerega osnovne naloge so: pro-
mocija turističnih jam, izdajanje jamskih vod-
nikov in širjenje njihovega znanja o slovenskem
krasu ter podzemskih jamah. Na šesti seji je svet
sprejel projekt o jamarski transverzali Slovenije,
ki zajema 19 turističnih jam in dve rudniški jami
(Mežica in Idrija).

Podelitev spominskih diplom o
opravljeni jamarski transverzali Slovenije me je
spodbudila, da v nadaljevanju tega prispevka
pišem o najglobljih in najdaljših jamah na svetu
in pri nas...

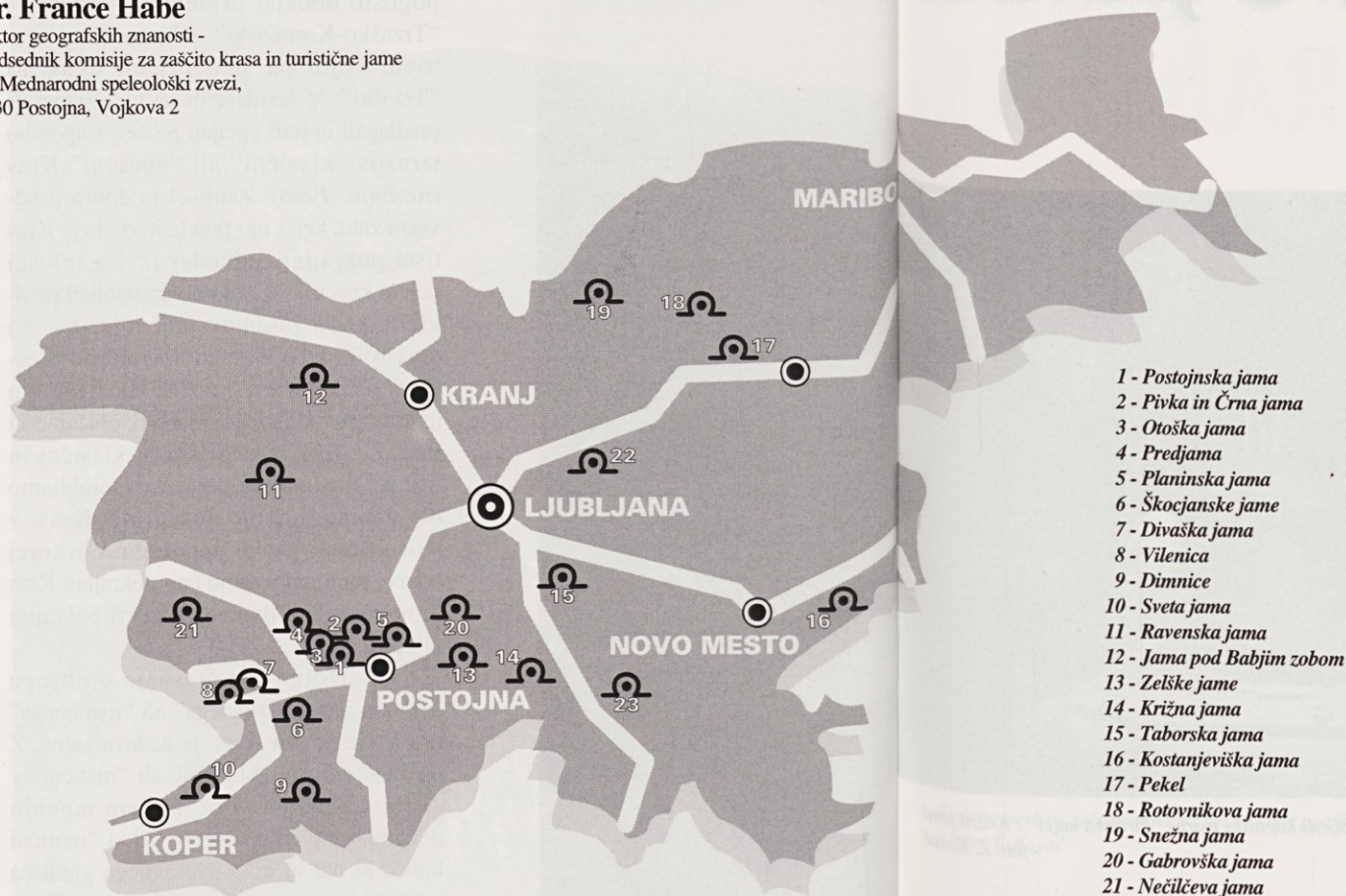
Prve rekorderke...

V začetku 19. stoletja so za najdaljše
podzemске jame sveta slovele Mammoth Cave
v ZDA, Agtelek na Madžarskem ter Postojnska
jama na Kranjskem v Avstro-Ogrski. Z
ustanovitvijo prvega jamarskega društva leta
1879 na Dunaju, leta 1883 v Trstu in leta 1889 v
Postojni se je razmahnilo jamarsko raziskovanje
ter z njim tudi "tekmovalstvo" med najdaljšimi in
najglobljimi jamami. V znamenitem delu Les

Dr. France Habe

doktor geografskih znanosti -
predsednik komisije za zaščito krasi in turistične jame
pri Mednarodni speleološki zvezi,
6230 Postojna, Vojkova 2

NAJDALJŠE IN NAJGLOBLJE SLOVENSKE JAME V SVETOVNEM MERILU

Turistične jame Slovenije

Abimes je sloviti francoski speleolog E. Martel
1893. leta predstavil Postojnsko jamo z dolžino
10 kilometrov kot najdaljšo jamo na svetu.
Tržaški speleologi so leta 1926 razglasili
Habečkov brezen (Abisso del Nero) s 480 metri
globine za najgloblje brezno na svetu, medtem
ko so po drugi svetovni vojni slovenski jamarji
ugotovili, da je globoko le 336 metrov... Temu je
sledilo sredi 20. stoletja prodiranje v podzemlje
v Franciji, Avstriji, Nemčiji, Rusiji, Italiji, na
Češkem ter razglašanje svetovnih dolžinskih in
globinskih jamskih rekordov.

Na 5. jugoslovanskem kongresu
speleologov v Postojni leta 1965, na katerem
smo ustanovili Mednarodno speleološko unijo
(zvezo), je prof. D. Gavrilović v referatu
Največji speleološki objekti v Jugoslaviji in na
svetu (Naše jame, let. VIII, 1966, Ljubljana)
predstavil za najdaljšo jamo v Jugoslaviji
Postojnsko jamo s 16.424 metri in za najglobljo
Habečkov brezen na Črnovrški planoti s 336
metri. V Jugoslaviji je bilo takrat poznanih 35
jam z več kot 200 metri globine, med njimi 15 v
Sloveniji. Med svetovnimi jamami do 16.000
metri dolžine je bila najdaljša švicarska jama
Hoeloch v Muotatalu s 172.000 metri dolžine.

Že leta 1968 je speleolog dr. Rado
Gospodarič z Inštituta za raziskovanje krasi v
Postojni na 5. mednarodnem kongresu speleolo-
gov v Makedoniji poročal v temi o najdaljših in
najglobljih jamah o desetih novih jamah v
Alpah, v visokem krasu v Hrušici, Nanosu in
Trnovskem gozdu. V seznam Mednarodne
speleološke zveze je bilo takrat uvrščenih le še
10 jam in 17 brezen iz Slovenije, kajti odkritja
novih jam in brezen po svetu so sporočala o nji-
hovah vedno večjih dolžinah in globinah... Tako
je bilo leta 1970 v Sloveniji že poznanih 68 jam
z globino do 100 metrov in z najglobljam
so namerili 365 metrov.

Najnovejši podatki za leto
1996

Sedaj se leto za letom pojavljajo na
nacionalnih speleoloških kongresih in v speleo-
loških glasilih seznam najdaljših in najglobljih
jam na svetu. V okvirih Mednarodne
speleološke zveze deluje štirinajst strokovnih
komisij. Med njimi je zelo pomembna komisija
za najdaljše in najgloblje jame, ki jo vodi gene-
ralni sekretar zveze dr. Trmell. Ta sproti ureja in

- 1 - Postojnska jama
- 2 - Pivka in Črna jama
- 3 - Otoška jama
- 4 - Predjama
- 5 - Planinska jama
- 6 - Škocjanske jame
- 7 - Divaška jama
- 8 - Vilenica
- 9 - Dimnice
- 10 - Sveta jama
- 11 - Ravenska jama
- 12 - Jama pod Babjim zobom
- 13 - Zelške jame
- 14 - Križna jama
- 15 - Taborska jama
- 16 - Kostanjeviška jama
- 17 - Pekel
- 18 - Rotovnikova jama
- 19 - Snežna jama
- 20 - Gabrovska jama
- 21 - Nečilčeva jama
- 22 - Železna jama
- 23 - Francetova jama

potrjuje aktualizirani seznam jam po njihovih
največjih dolžinah in globinah.

V speleološki reviji Gut Schluff
(zvezek 37, maj 1996), ki jo občasno izdaja
Mitteilungsblatt der Höhlenfreunde des DAV
Bamberg, je bil objavljen najnovejši seznam naj-
daljših in najglobljih jam na svetu. Najdaljši je
jamski sistem Flint Ridge - Mammoth Cave
System v državi Kentucky v ZDA s 563.270
metri, na drugem mestu je jama Optimičeskaja v
Podolju v Ukrajini s 183.000 metri in na tretjem
mestu je Hoeloch v Muotatalu v Švici s 172.000
metri dolžine. V seznamu je še 43 jam, ki so
dolge do 40 kilometrov in na 45. ter 46. mestu
sta s to dolžino navedeni jami Sima del Hayal de
Ponata v Sierra Salvadi v Španiji ter Teng Long
Dong na Kitajskem. Bo se pa ta seznam najbrž
hitro spreminjal zaradi pričakovanih odkritij
novih največjih jam na prostrani Kitajski in v
Himajali.

Jam oziroma brezen z globino do
1.000 metrov je v reviji Gut Schluff 57.
Najgloblja je Réseau Jean-Bernard v Savojskih
Alpah v Franciji s 1.602 metroma, na drugem
mestu je Lamprechtsofen v deželi Salzburg v
Avstriji s 1.532 metri in na tretjem mestu

Gouffre Mirola v francoskih Savojskih Alpah s
1520 metri. Tudi v Sloveniji imamo v Julijskih
Alpah na Rombonskih podih jame s takimi glo-
binami. Tako je na 12. mestu te lestvice jama
Čeki II z globino 1.370 metrov, na 26. mestu
Črnelsko brezno z globino s 1.198 metrov in na
29. mestu jama Vandima z globino 1.182 metro-
ma. Naše četrto brezno s 1.130 metri, ki je na 40.
mestu, pa je Molička peč na Dleškovski planoti
v Kamniško-Savinjskih Alpah.

Med 7.000 raziskanimi in registrirani-
mi jamami v Sloveniji predstavljam iz katastra
jam Jamarske zveze Slovenije deset najdaljših in
deset najglobljih jam...

Svetovni pomen slovenskih
jam in slovenskega krasi

Čeprav je našega slovenskega krasi v
primerjavi s kraškimi površinami na svetu le
neznaten delček, je naš kras še vedno prava
Meka za speleologe ali raziskovalce podzemskih
jam. Ob spoznavanju številnih in bogatih kraških
oblik se je razvila speleologija, pokrajinsko ime
Kras je dalo ime vsem "kraškim pojavom v

apnencu", z najdbami in opisi jamskega žival-
stva pomeni slovenski kras še sedaj zibelko
biospeleologije, z vzorno ureditvijo turističnih
obiskov ter z najstarejšo jamsko dokumentacijo
obiskov pa je postal vzor prvim turističnim
jamam po svetu. Sedem tisoč raziskanih in
opisanih jam v slovenskem krasu je delo ge-
neracij jamarjev v preteklosti in delo 45
jamarskih organizacij. In čisto logično je, da je
Jamarska zveza Slovenije, ki je zrasla iz Društva
za raziskovanje jam v Ljubljani, spričo čudovite-
ga kapniškega bogastva našega podzemlja
ustanovila Gospodarsko združenje turističnih
jam Slovenije.

Na podelitvi prvih spominskih plaket
udeležencem jamarske transverzale Slovenije
v Matavunu se je izoblikovala pobuda,
po kateri si naše podzemsko bogastvo
zasluži, da se določi sto jam, ki bi bile ob
vodenju jamskih vodnikov na ogled obisko-
valcem in da bi se hkrati, po zgledu sosednjih
kraških držav, uvedlo tudi jamarske trekinge.

Deset najdaljših in deset najglobljih jam v Sloveniji
(Vir: Kataster jam Jamarske zveze Slovenije)

Ime jame in lokacija	Dolžina v metrih
1. Jamski sistem Postojnske jame, Postojna	19.555
2. Pološka jama, dolina Tolminke	10.800
3. Sistem Male in Velike Karlovice, Cerkniško polje	8.855
4. Kačna jama, okolica Divače	8.612
5. Križna jama, Cerkniško polje	8.163
6. Črnelsko brezno, Rombonski podi v Julijskih Alpah	7.580
7. Predjamski sistem, okolica Postojne	7.571
8. Planinska jama, Planinsko polje	6.156
9. Dimnice, okolica Markovščine	6.020
10. Brezno pri Gamsovi glavici, Pršivec v Julijskih Alpah	6.000

	Globina v metrih
1. Čeki II, Rombonski podi v Julijskih Alpah	1.370
2. Črnelsko brezno, Rombonski podi v Julijskih Alpah	1.198
3. Vandima, Rombonski podi v Julijskih Alpah	1.182
4. Sistem Molička peč, Dleskovska planota v Kamniških Alpah	1.130
5. Skalarjevo brezno, Kaninski podi v Julijskih Alpah	911
6. Brezno pri Gamsovi glavici, Pršivec v Julijskih Alpah	817
7. Pološka jama, dolina Tolminke	704
8. Brezno Hudi vršič, Rombonski podi v Julijskih Alpah	602
9. Majska jama, Pršivec v Julijskih Alpah	592
10.M-16, Tolminski Migovec v Julijskih Alpah	547

Zinka Kovač
Tomaž Kovač

V začetku leta 1995 je izšla
knjižica Turistične jame Slovenije.

V njej je na kratko predstavljenih
19 naravnih jam in dva rudnika.

Knjižica je mišljena kot vodnik
po slovenski jamarski transversali.

Na njeni zadnji strani je zato 21 polj,
na katera vam po obisku sleherne jame
te transversale tamkajšnji vodič odtisne
v potrditev poseben žig. In ko ste vse

jame in oba rudnika obiskali,
prejmete Značko
jamarske transversale Slovenije...

Med prvimi petimi prejemniki Značke jamarske transversale Slovenije sva tudi pisca tega poročila. V nedeljo, 23. junija 1996, je bila pri Škocjanskih jamah slavnostna podelitev teh priznanj. Po njej smo bili gostje podjetja HTG iz Sežane, ki upravlja Škocjanske jame in ki letos praznuje desetletnico vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine... Tam so naju tudi prosili, naj za revijo Kras napiševa prispevek o najini poti po slovenski jamarski transversali.

Pot po jamarski transversali Slovenije sva začela s **Snežno jamo** pod Raduho (2062 m). Upravlja jo jamarsko društvo Črni galeb iz Prebolda, njegov član gospod Silvo Ramšak pa je tudi pobudnik transversale. Tam sva za to jamarsko novost - transversalo - tudi zvedela. V tej jami sva bila že leta 1991 in ostala nama je v tako lepem spominu, da sva si jo skupaj z manjšo družino ponovno ogledala. Z vodičem smo se spustili po strmih železnih stopnicah v njeno čudovito notranjost, kjer

obiskovalca že na začetku očara več metrov visok leden steber. V soju karbidovk smo v poldrugi uri prišli do njenega konca za obiskovalce. V zadnji dvorani je vsak obiskovalec prejel šilce žganja, ki se glede na temperaturo 1 stopinje C v jami kar prileže.

Za gostoljubnost in dobro vodenje po jami si zaslužijo jamarji iz Prebolda vse priznanje. Tudi za način, kako ponudijo jamarsko knjižico in kako vtisnejo žig "prve" jame transversale. In poleg kratkega opisa Snežne jame in njene lege, enako tudi vseh drugih jam transversale ter obeh rudnikov, vsebuje knjižica Turistične jame Slovenije urnik njihovega možnega ogleda ter telefonske številke vodičev, saj nekaj jam nima stalnega urnika za ogled in se je z vodiči treba za njihov ogled pravočasno dogovoriti.

Odkrivanje podzemeljskih lepot naju je tako prevzelo, da sva svoj prosti čas v znatni meri prilagodila jamarskim ciljem. Čudovitih podob podzemnega sveta, nastala

lih v stotisočletjih, se samo z besedami ne da opisati. Svetujeva obisk na kraju samem - in ne bo vam žal!

Od junija do novembra 1995 sva si ogledala vse predvidene jame transversale. Najin naslednji cilj je bil **rudnik Mežica**. Tam nas je tri obiskovalce prijazno sprejel gospod inž. Pungartnik in nas z redno vožnjo rudniške železnice ob 7,30 odpeljal tri kilometre globoko v jamo pod goro Peco. S pomočjo njegovih sodelavcev smo si ogledali rove in številne rudniške naprave, kot so podzemna elektrarna, kompresorska postaja, veliko dvigalo, železniško-transportne naprave, orodje rudarjev in še druge drobne zanimivosti iz rudniške opreme. Štiriurni ogled rudnika Mežica, ki ne obratuje več in ga urejajo za muzejske ogled, je bil izredno zanimiv.

Nekaj dni zatem sva odpotovala na dopust v Ankarano. Spotoma sva si ogledala **jamo Pekel** blizu Šempetra v Savinjski dolini. Glede na bližino magistralne ceste Ljubljana-Celje bi si ta jama

Veslanje mimo potopljene kapniške tvorbe "Piratska ladja" v Križni jami
- foto Z. Kovač

Ledene tvorbe v začetnem delu Snežne jame pod Raduho, na višini okrog 1500 metrov
- foto: T. Kovač

vsekakor zaslužila več obiska. Naslednje tri sobote in nedelje pa sva iz Ankarana obiskala tipične kraške jame, med katerimi ima vsaka čisto svoje posebnosti. Ob nedeljah lahko obiščete **jami Vilenica** in **Dimnice** ter **Sveto jamo** pri Socerbu, ob sobotah pa še **Otoško jamo**, **Pivka** in **Črno jamo** ter **Jamo pod Predjamskim gradom**. Vsak dan je možen tudi ogled **Škocjanskih jam**, ki obiskovalcu s svojimi dimenzijami vedno pustijo nepozaben vtis. V vsaki izmed naštetih jam sva naredila nekaj fotografij najrazličnejših podob, saj so se nama lepi vtisi začeli kopičiti.

Na poti proti Bovcu sva si v juliju ogledala več kot 500 let star **Antonijev rov Idrijskega rudnika** in njegovo notranjost, videla multivizijsko predstavitev Idrije in delovanje rudnika v minulih petih stoletjih. Med povratkom iz Bovca sva zavila še proti Cerknem in do **ravenske Aragonitne jame**, v katero vas popeljejo iz domačije tik ob vhodu v jamo.

Zadnjo nedeljo v avgustu sva izkoristila za obisk **Kostanjeviške jame** (ob 10. uri), **Taborske (Županove) jame** pri Grosupljem (ob 15. uri) in **Železne jame** v Gorjušah pri Domžalah (ob 17. uri). Tam je na ogled tudi jamarski muzej, edini te vrste v Sloveniji. In na poti med Kostanjevico ter Taborsko jamo je dovolj časa za kosilo v kakšni pristni gostilni.

V avgustu sva obiskala še **Rotovnikovo jamo** ob cesti Šoštanj-Mozirje. Vhod vanjo je kar v domači krčmi. Lastniki priporočajo, naj se večje skupine za obisk pravočasno najavijo!

Popotniku po jamarski transversali Slovenije ostanejo tako še štiri jame, za obisk katerih pa se je zares treba prej dogovoriti. To so: **Križna jama**, **Zelške jame**, **Planinska jama** in **Divaška jama**. Obiskovalcem teh jam svetujeva, naj se s svojo družino, s sorodniki ali s krogom znancev organizirajo v skupine od 5 do 10 oseb. Termini vodičev za njihov obisk so namreč precej zasedeni, zato je nekako bolj

gospodarno, da si te jame ogleda več obiskovalcev... Je pa obisk zlasti Križne jame in Zelških jam prava mala avantura. Plovba v jamarskih čolnicah po podzemnih jezercih Križne jame in "raziskovanje" po blatnih rovih Zelških jam se vsakomur za vedno vtisne v spomin.

Po ogledu Križne jame in Zelških jam sva v novembru obiskala še Divaško jamo ter nazadnje svetovno znano **Postojnsko jamo**, ki je po omenjeni jamarski knjižici predvidena kot zadnja za ogled. Zdi se nama, da je to povsem prav! Po vseh prejšnjih čudovitih vtisih sva doživela Postojnsko jamo kot resnično piko na i k vsem obiskanim jamam. Ta je s svojo mogočnostjo, z bogastvom jamskih pojavov, z množico kapnikov in z jamsko železnico dejansko poglavje zase. Zato je tudi upravičeno v naši jamarski knjižici označena kot "lepotica podzemlja"!

Jamarsko transversalno pot priporočava vsem ljubiteljem narave, planin, pohodništva. Popeljala vas bo v kraje naše lepe domovine, kamor sicer ne bi zašli. V spremstvu vodičev-jamarjev boste doživljali lepote podzemnega sveta, nastale v stotisočletjih Zemljine zgodovine. Kdor jim bo odprl svoje oči, usmeril k njim svoja ušesa in jim prepustil svojo dušo, bo zagotovo veliko pridobil.

Zahvaljujeva se vsem jamarjem in vodičem, ki so nas vodili, za njihovo dobro voljo in trud, za strokovno razlago in pomoč pri premagovanju jamskih rogov! Zahvaljujeva pa se tudi organizatorjem podelitve Značke slovenske jamarske transversale v Matavunu nad Škocjanskimi jamami ter vsem tistim, s pomočjo katerih sva transversalo dokončala. Vsem obiskovalcem jam pa želiva srečno jamarsko pot!

KRAS JE RANJEN!

Jožko Žiberna

dipl. pravnik - Ljubljana, Erjavčeva cesta 22

*“Žalosten je moj pogled
po ugašajoči pokrajini”.*

Srečko Kosovel

“Moj Kras je ranjen!” mi je potožil sopotnik, ko sva v avtu od Razdrtega zavila na novo avtomobilsko cesto proti Kopru. Bolj, ko sva se vzpenjala po klanecu proti Čebulovici, bolj je postajal potr, kar malo zagrenjen, ko je nadaljeval svojo misel:

“Že, ko so kopali in grizli s stroji v hrib ob Dolenji vasi, nisem mogel razumeti, kako da so se odločili za tako smer nove ceste, saj se je veliko govorilo in pisalo, da jo bodo speljali naravnost od sedanje cestninske postaje pri Razdrtem skozi predor proti Senožečam in Divači. Tako bi se izognili marsičemu, najbolj pa temu, kar se je pokazalo: prizadeli so Kras! In to tisti del Krasa, ki mu pravimo tudi matični kras.

Samo poglej! Ali je bilo res treba tako grobo odsekati toliko hriba in še huje naprej zgristi tako skrbino v živo skalo Čebulovice in naprej do Divače? In tu za sedaj še eno razdejanje, to je velik nasip ob pokopališču čez edino rodovitno divaško dolino, da tiste grbe, to je cestnega nadvoza proti Dolnjim Ležem, niti ne omenjam! Rečeno je bilo, da bo tod speljan viadukt, kar bi še najbolj ustrezalo in mnogo manj prizadelo naravno okolje ter s tem vsaj delno ohranilo podobo celotne pokrajine. Toda, ne!

Seveda se tod ne sprehajajo medvedi in veliko se prihrani, če tisto, kar so med gradnjo ceste odstranili drugod, nagrmadijo v najbližjo dolino. Tako je ta del narave izgubil tisto, kar je zanj značilno. Cesta je namreč ta del narave za vse čase razklala na dva dela, kakor da ne bi spadala skupaj. Poleg tega so ob Divači še trije mostovi, ker najbrž drugače ni šlo... Seveda pa sem pri tem začuden, da se v vsem tistem času pred gradnjo in med njo ni nihče razburjal ali ugovarjal. Tudi domačini ne!

Dobro vem, da zahteva sedanji razvoj marsikaj in da je treba zanj kaj žrtvovati. Vendar menim, da bi morale biti te žrtve čim manjše... Tudi vem, da je sedaj govoriti o tem, kar je že storjeno, prepozno in skoraj brez pomena. Poleg tega tisti, ki drvijo po

novi cesti, na vse to ne pomislijo in jim tudi ni mar. Tisti, ki bodo prišli za nami, pa bodo sploh mislili, da je bilo od nekdaj tako.

Vendar vseeno sprašujem, kaj je vodilo načrtovalce in graditelje, da so tako grobo posegli v naravo in da niso izbrali manj bolečih rešitev, o katerih se je pred gradnjo govorilo. Mislim predvsem na omenjeni predor pri Senožečah, saj bi bila v takem primeru cesta krajša. In izognili bi se še težavam, ki jih zlasti pozimi povzroča burja, ki je tod, razen vipavske, najmočnejša, pa težavam zaradi zimskih snežnih zametov, da za avtocesto prestrmega klanca niti ne omenjam...! Velik del kraške narave bi ostal neokrnjen. Saj gre vendarle za tisti del Krasa, ki je in še bo veljal doma in po svetu kot matični kras in ker velja z bližnjimi Škocjanskimi jamami kot eno izmed svetovnih čudes”.

Tako je tožil sopotnik, sam pa sem se spomnil Kosovelove misli iz neke pesmi, ki je napisana za moto temu prispevku...Pesnik, seveda, ko jo je napisal, ni mislil na to, kar se danes dogaja in se bo, verjetno, še dogajalo z njegovim Krasom!

Vzgojiti mlade,
da bodo spoštovali
vrednote
naših
prednikov

KULTURNA DEDIŠČINA

ŽIVCEVEGA MLINA IN NAJSTAREJŠE VODNE ŽAGE NA SLOVENSKEM NI VEČ!

Grušenjka Zorn

študentka 4. letnika
etnologije in zgodovine
na Filozofski fakulteti v Ljubljani
- 1000 Ljubljana, Tugomerjeva 4

Mlinarstvo je prav gotovo ena izmed najstarejših dejavnosti človeškega rodu. Med pridelki iz žita je moka že od davnih časov osnova za vrsto živil. Znano je, da so že staroselci pred antiko mleli žita na najrazličnejše načine, na primer s tolkači, med dvema kamnoma ali s primitivnimi žrmljami, to je z ročnimi kamnitimi mlini... V Evropi so mlinarsko tehniko začeli posodabljati Rimljani. Poleg ročnih mlinov so začeli uveljavljati tudi mline na živalski in vodni pogon. Prvi mlini na vodni pogon so se pojavili v 1. stoletju pred našim štetjem v hribovitih predelih Male Azije. Zgodovinski viri dokazujejo visoko tehniško raven takratnih mlinskih obratov že v času cesarja Avgusta; na navpičnih oseh so imeli spodaj pritrjena vodoravna pogonska kolesa z lopaticami, podobna vodnim turbinam, in pri vrhu mlinske kamne.

Poslopje nekdanje Živceve domačije ob potoku Močilniku pri Mančah julija 1996

Še nekaj o zgodovini

Zaradi sorazmerno visoke produktivnosti so vodni mlini začeli izpodrivati druge načine pogona. V 4. stoletju našega štetja so že postavljali vodne mline na Renu in potem so se razširili po vsej Evropi. Mlinarska obrt se je, seveda, nadaljevala v srednjem veku. Uveljavilo se je že več vrst pogona, na primer turški tip, ki zaradi svoje preprostosti ni uporabljal zobatega prenosnega kolesja. Iz 11. stoletja so ohranjeni podatki o beneških mlinih, ki so izkoriščali moč bibavice, medtem ko se je drugod po Evropi razširil prenos z zobatim kolesjem, poznan kot nemški tip mlina. Neposreden prenos s pogonskega kolesa na mlinsko kolo, na isti osi, brez prenosnega zobatega kolesja, namreč zahteva precejšen vodni padec in pretok za potrebno število obratov mlinskega kamna. Mline na veter pa so v Evropo menda prinesli križarji, saj jih Rimljani ne omenjajo, medtem ko so jih poznali Arabci.

Na Slovenskem se je uveljavil nemški tip mlina. Ko je cesar Franc Jožef II. odpravil grajski monopol nad krčmami in mlini, se je mlinska obrt hitro razmahnila. Podjetnejši kmetje, ki so imeli posest ob vodnih tokovih, so gradili manjše mline za svoje potrebe, pa tudi večje, da so z njimi dopolnili dohodke kmetij. Sposobni mojster, marsikje kar mlinar sam, je izbral mesto za postavitev mlina, naredil načrt zanj in ga tudi sam zgradil. V njegovo gradnjo je vložil stoletne izkušnje, ki so se prenašale iz roda v rod, vedenje o naravi vodnega toka, vsakdo pa je dodal še kaj svojega. Tako so se razvile najraznovrstnejše različice nemškega tipa pogona.

Konec potočnega mlinarstva sta pravzaprav prinesli šele obe svetovni vojni. Marsikje so tedaj morali opustiti pridelavo žit, medtem ko so večji pridelovalci začeli mleti zrno v industrijskih mlinih. Dokončen propad mlinarstva pri nas je povzročila obvezna oddaja žit po drugi svetovni vojni, ki je nasploh prekinila tradi-

KULTURNA DEDIŠČINA

Logatec-Vrhnika-Brezovica-Ljubljana (Emona)-Trojane-Celje-Ptuj. To je bila glavna prometna žila, ki je čez naše kraje povezovala Rim z Dunajem. Poleg glavne ceste so bile še lokalne poti, ki pa jih ni mogoče več zaslediti na nobenem zemljevidu. Podražki župnik **Otmár Črnilogar** omenja domnevo o tako imenovani vikalni poti (latinsko "vicus, -i", kar pomeni vas, naselje), ki naj bi se od glavne rimske ceste odcepila pri Vrtovinu in naj bi potekala čez Vipavo, mimo Novakovega mlina do Živcevega mlina ter čez Močilnik v Šembid (sedanji Podnanos) ter odtod naprej na Razdrto. S tem pa je mogoče povezati latinsko besedo mansio, ki pomeni ostajanje, počitek pred napornim vzponom. Kajti veli-

ka verjetnost je, da je stalo na kraju Živcevega mlina že v rimskem času stalno prenočišče, kjer so popotniki, trgovci in vojaki napojili svoje konje, si oddahnili in se okrepčali pred vzponom na Razdrto. In prav zanimivo je, da še nihče ni raziskal ozadja take hipoteze ter jo potrdil ali ovrgel, saj je Živec mlin vendar pod spomeniškim varstvom!

Da je bilo to območje res sečišče pomembnih poti v različnih obdobjih naše zgodovine, dokazuje tudi poznejša jamborna pot, ki je vodila s Pohorja, kjer so sekali velike smreke za ladijske jambore ali jadnike, do Tržaškega zaliva. Uporabljali so jo do okrog leta 1850, do uveljavitve parnega stroja.

Pročelje severozahodnega dela Živce domačije, ki jo obnavljajo Simoničevi iz Ljubljane

Z buldožerjem travnani jugozahodni del Živce domačije, kjer so še pred nekaj leti samevali ostanki najstarejše žage na vodni pogon na Slovenskem, sedaj pa je na tleh, za robom na odrinjenem kamenju le še ostanek dela njenega pogonskega mehanizma...

cionalne načine poslovanja. Mline so začeli opuščati in mlajša generacija je v njih videla le nedonosne ostanke preteklosti. Stari mlinarji so pomrli, jezov in rak ni nihče več vzdrževal, mlinsko kolesje in mlinski kamni so se ustavili. Danes le redko kje še srečamo delujoč vodni mlin. Ohranjeni so le še kot spomin na nekdanje cvetoče mlinarsko obdobje.

Zgodovina vodnih žag je veliko manj pestra od zgodovine vodnih mlinov. Pojavile so se mnogo pozneje, kar kaže, da jih ljudje niso potrebovali tako nujno kot so potrebovali mline. Pač pa hrani zgodovina dokaze o antičnih in še starejših žagah... Ohranjena je tehniška risba za žago na vodni pogon iz leta 1245, ki jo je narisal francoski arhitekt Villard de Honnecourt. Njegova žaga ima, prav tako kot mlin, za pogon vodno kolo z lopaticami...

V naših krajih je žagarstvo staro najbrž toliko, kot je stara naša industrija. Razvijalo se je z njo in izboljševalo s tehničnimi izpopolnitvami strojev za obdelavo lesa. Sprva je bil obseg te dejavnosti le tolikšen, kolikor je industrija potrebovala rezanega lesa, in lesna industrija - v širšem pomenu besede - je vzniknila ter rasla na našem lesnem bogastvu ob plovnihih rekah Savi, Savinji in Dravi... Ker Kras ni bogat ne z vodnimi viri, niti ni bil v prejšnjih stoletjih bogat z gozdovi, se kraške žage niso razvile v večje industrijske obrate, ampak so služile, podobno kot vodni mlini, bolj domači uporabi.

Lega Živcevega mlina in žage

Živceva mlin in žago ob potoku Močilniku pri Mančah, na nadmorski višini 117 metrov, dva kilometra južno od Vipave, sem si izbrala za seminarsko delo, ker so lastniki severnega dela domačije sedaj moji znanci Simoničevi iz Ljubljane. Domačija me je s svojo arhitekturo in lego nadvse prevzela...

Domačija z mlinom in žago so, kot kažejo nekatere, sicer drzne in nepreverjene hipoteze, povezani z najbolj daljno preteklostjo Vipavske doline. V knjigi Postojinsko okrajno glavarstvo iz leta 1889 najdemo Gradišče kod podobčino Vipave. Že takrat so opozarjali na zgodovinsko

izročilo kraških gradišč, ki so po trditvah prof. Alfonza Mullerja, nastala v času zatona Rimskega cesarstva... In vipavsko Gradišče sega v čas pred Rimljani, zato je v arheološki karti Slovenije označeno kot prazgodovinsko najdišče, naseljeno v času Keltov ali celo prej. Enako je tudi Vipava poznana kot arheološki kraj, ki je preživel različna zgodovinska obdobja. Mimo je vodila pot rimskim legijam, ki so se pomikale proti severu. Ista pot je odigrala pomembno vlogo med velikim preseljevanjem narodov. Nudila pa je tudi lahek dostop Turkom na njihovih osvajalskih pohodih v te kraje.

Vasica Manče je leta 1889 spadala pod vas Goče in je štela komaj kakšnih trideset hiš. In tu nekje naj bi se začela zgodovina Živcevega mlina oziroma mlina in žage!

Beseda Manče, kakor jo razlagajo poznavalci, je latinskega porekla in naj bi prvotno pomenila "mansio, mansionis", kar pomeni: ostajanje; bivanje; prenočišče; stanovanje, odpočitek.

Znano je, da je skozi te kraje potekala rimska cesta: Bukovica-Ajdovščina-Podkraj-Hrušica-Gorenji

Najprej žaga in pozneje mlin

Živicev mlin so si v zgodovini lastile kar tri občine. Najprej je spadal pod Gradišče, potem k Mančam in šele v novejšem času pod Vipavo... Če so navedbe o tamkajšnjem rimskem počivališču zgolj domneve, pa je dokazljiv nastanek žage na vodni pogon v prvem zapisu iz leta 1477. Franjo Sgerm piše, da sta jo pred 515 leti (sedaj pred 523 leti! - op. ur.) ob Močilniku zgradila Tomass Indija in Jorglean Streit (F. Sgerm, Najstarejši žagi na vodni pogon na bivšem Kranjskem, revija Les, 1988, št.3,4, Ljubljana).

Postavitev žage smiselno sovпада z dvema zaporednima turškima vpadoma na Kranjsko in Koroško v letih 1475 in 1476, ko je bila oropani in požgani deželi takoj potrebna večja količina gradbenega lesa, desk in lat za obnovo stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij. Prav ta potreba je verjetno spodbudila odločna moža Indijo in Streita, da sta združila znanje in sredstva ter ob Močilniku postavila žago. In zanesljivo je morala za njeno lego in zgraditev vipavska gosposčina izdati ustrezno dovoženje.

Ne vemo, od kod sta investitorja dobila vzorec za žago in kdo jo je zgradil. Možno, da je vzorec oziroma načrt zanj prinesel kak potujoči tesarski mojster iz Benečije ali Furlanije? V takem primeru bi žago lahko uvrstili med prave žage venecijanke; tudi zato, ker je bila zgrajena pred letom 1480, ko je Leonardo da Vinci v Firanzah odkril žago na neposreden vodni pogon, imenovano firenčanko.

Leta 1480 sta Indija in Streit žago prodala vipavskemu tržanu Tripparju, ki si je ob žagi postavil tudi hišo. Zanj je plačeval po 12 šilingov letnih dajatev, medtem ko je za žago plačeval letno pol marke (30 šilingov) dajatev. To kaže na njen velik gospodarski pomen. In bil je pravi podjetnež, saj je žagal v njej kar dvajset let ter vsako leto razžagal med 100 in 150 kubičnimi metri obeljene hlodovine.

Tripparjevega naslednika kot lastnika žage ni mogoče ugotoviti, saj ne žaga in ne mlin v terezijanskem katastru iz leta 1753 nista imenovana, medtem ko za

Ostanki lesenega pogonskega mehanizma Živceve žage

jožefinski kataster iz leta 1787 za Vipavo in St. Vid v Arhivu Slovenije pravijo, da je izgubljen. Zato je natančen položaj žage in drugih poslopij prvič prikazan v mapah franciscejskega katastra iz leta 1822 za k.o. Vipava. V protokolu stavbnih parcel je pod številko 305 vpisan kot lastnik kmet Franc Živic iz Manč št.1, v koloni o namembnosti stavb pa je vpisano "stanovanjsko poslopje z mlinom in žago". Žaga je na karti vrisana kot samostojno poslopje, ločeno od drugih poslopij, na levem bregu kanala. Na desni obali kanala pa je vrisano stanovanjsko poslopje z mogočnim gospodarskim poslopjem, na katero se pravokotno naslanja mlin...

Zadnji lastnik žage je bil Franc Živic, žagar in mlinar ter kmet iz Gradišča, KS Vipava. Žaga je obratovala do leta 1975, za domače potrebe še do leta 1980, potem je obstala...

Mlin je bil zgrajen mnogo pozneje kot žaga in je mlel do leta 1970. Kdo in kdaj ga je postavil in kakšna je bila njegova prvotna vloga za okoliške kraje, žal ni

znano, ker so katastri o tem izgubljeni ali nepopolni. Po razpoložljivih podatkih se da sklepati, da je po svojem ustroju spadal med mline na korke in pod tip mlina na zgornjo vodo.

Živceva kmetija je imela poleg vloge žage in pozneje mlina tudi funkcijo čisto navadne kmetije. Za širše kraško območje so bile prvotno značilne velike domačije, ki so se šele pozneje notranje drobile. Veliki areali ali površine so bili potrebni zaradi takratnega načina kmetovanja. Velike površine domačije je zahtevala tudi ovčjereja oziroma reja drobnice, ki so jo začeli opuščati šele konec prejšnjega stoletja... Tako je sprednji del Živceve domačije verjetno živel svoje življenje, neodvisno od žagarskega obrata. Imela je prostore za hlev, pokrit borjač ali bolj točno veliko lopo, svoje gospodarsko poslopje, delavnico. Skratka vse, kar ima običajna kmetija.

Obstaja domneva, da je prvotna stavba zavzemala prostor sedanje kuhinje, saj ima sedanja kuhinja vhod iz pokritega

*Pogonski kolesi Živceve žage leta 1982.
Obratovala je do leta 1975, uporabna pa je bila še nekaj časa...*

borjača ali velike lope skozi kamnit portal in zazidano okno na borjač. Letnice na kuhinjskem portalu ni, medtem ko je nad glavnim vhodom v pokriti borjač v kamniti portal vklesano leto 1834, kar lahko pomeni dvoje: da je bil tistega leta zgrajen ves sprednji del hiše ali da je bil takrat le pokrit prvotno klasični, nepokriti borjač in postal velika lopa.

Vsa opisana domačija ob Močilniku je bila last rodbine Živic kar dvesto let, vendar zaradi velike površine lastniki poslopij niso zmogli ustrezno vzdrževati. Zato so sprednjo polovico domačije leta 1961 prodali Felcu, ta pa jo je leta 1976 prodal družini Simonič iz Ljubljane.

Sklepne misli

Ko sem izbrala Živcev mlin za temo svoje seminarske naloge, nisem slutila, da bom naletela na zajetno in neraziskano arhitekturno in tehniško dediščino. Osupnilo me je tudi, da so mi na takratnem Zavodu za spomeniško varstvo v Novi Gorici odsvetovali, da bi Živcev mlin

izbrala za nalogo. Objekt je sicer zavarovan kot kulturni spomenik, vendar pod najnižjo oznako (C), kar ga varuje le kot objekt, čeprav je bil prav ta objekt najstarejša vodna žaga na Slovenskem, ki je obratovala pol tisočletja (503 leta) in bila nared za žaganje še leta 1980. Prava sramota za zavod in za občino Vipava pa je, da sta dopustila tak kulturni spomenik propasti. Najti ga je mogoče le na zemljevidu kulturnih spomenikov Slovenije pod najširšo oznako "etnološki spomenik vseh vrst". Medtem ko so Simoničevi svoj del domačije obnovili in uredili v prijetno bivališče, je drugi del domačije delno porušen in delno preurejen, vodni kanal za pogonska kolesa zasut, ostanke lesenih pogonskih koles in prenosnih mehanizmov pa so zmetani na kup ob rob nastalega dvorišča. Tako danes Živcevega mlina ali točneje najstarejše vodne žage na Slovenskem ni več. O tem mogočem spomeniku slovenske tehniške kulture pričajo samo še omenjeni ostanki. In še ti bodo kmalu izginili, če medtem že niso!

Kako prav ima dr. Nace Šumi v eseju Krasu zvoni (Gooriški letnik, 1985/87), ko je zapisal, da nas za varovanje in prenovo Krasa ter vse druge ljudske stavbne dediščine čaka orjaška naloga: vzgojiti ljudi že od mladih nog tako, da bodo videli in spoštovali vrednote naših prednikov ter s tako širokimi razgledi potrjevali svojo splošno humanistično razgledanost..!

Uredništvo revije Kras

vabi morebitne sorodnike Živcevih ali poznavalce Živcevega mlina in žage ob Močilniku pri Mančah, če imajo o žagi in mlinu kakšne pomembne listine ali podatke, naj pokličejo po telefonu na št. 061/125-14-22 ali 067/78-434!

Dr. Marta Ciraj

doktorica kmetijskih znanosti - državna podsekretarka
v ministrstvu za zdravstvo R Slovenije,
1000 Ljubljana, Štefanova 5

Kraško območje se po pogojih za kmetovanje uvršča med območja z omejenimi dejavniki. Med ta območja se uvršča predvsem zaradi kraških pojavov (vrtače, poplave kraških polj), zaradi pojava matične kamnine na površju in zaradi različne globine tal, kar vse otežkoča obdelavo in draži pridelke. Iz okoljevarstvenega zornega kota je kmetovanje na kraškem območju omejeno tudi zaradi izredne ranljivosti te svojevrstne naravne vrednote. Skozi lahka in prepustna tla ter kamnine zlahka prodirajo nezaželeni snovi, ki jih uporabljamo v kmetijstvu. To so predvsem mineralna gnojila in dušik iz gnojevke ter fitofarmacevtska sredstva (pesticidi). Zato poskušam v tem prispevku opozoriti, kaj moramo upoštevati pri uporabi kemičnih sredstev za varstvo rastlin (fitofarmacevtskih sredstev), da ne bi škodovali okolju.

KDAJ IN KAKO UPORABLJATI KEMIČNA SREDSTVA ZA VARSTVO RASTLIN ?

Kdaj uporabiti fitofarmacevtska sredstva?

Fitofarmacevtska sredstva uporabljamo le, če je to res nujno. Pred uporabo se posvetujemo s strokovnjakom in natančno preberimo navodilo, ki je takemu sredstvu priloženo. Strokovnjaki, na katere se lahko obrnemo za pomoč pri diagnosticiranju ali določitvi škodljivega organizma (povzročitelji rastlinskih bolezni, škodljivci in pleveli), ki ga želimo zatirati, so kmetijski svetovalci in agronomi v kmetijskih apotekah, kjer škropivo kupimo. Med škropivi, ki učinkujejo proti določenemu škodljivemu organizmu, izberemo tisti pripravek, ki je med učinkovitimi sredstvi najmanj škodljiv okolju. Sredstva nikoli ne kupimo na zalogo za več let! Pri prodajalcu zahtevajmo ustrezno sredstvo v primerno veliki embalaži. Ni res, da na tržišču ni malih količin. Vzrok za to, da jih v nekaterih prodajalnah nimajo, so kupci, ker tega ne zahtevajo in se zadovoljijo tudi s prevelikimi zapakiranimi količinami. Te morajo nato varno hraniti več let, nato pa nastane še težava, kako neuporabljene ostanke pravilno odstraniti, uničiti.

Kdaj škropimo?

Na splošno velja pravilo, da za čim manj oporečno škropljenje izbiramo večerne ure, ko ni vetra, ko se ozračje že ohlaja in ko se tudi relativna zračna vlaga povečuje. Škropimo le v mirnem vremenu, kajti v vetrovnem vremenu zračni tokovi škropivo odnašajo na sosednje površine, učinek škropljenja je slabši, slabša pa je tudi naša osebna varnost, saj nam škropivo zanaša tudi v obraz. Ob večerih se povečuje relativna zračna vlaga, zato škropivo ne izpareva, več kapljic zadene biotični cilj (to je rastline oziroma škodljive organizme, ki jih hočemo poškropiti) in se razporedi po ciljni površini.

Pri škropljenju moramo posebej paziti na varstvo čebel pred zastrupitvijo. Kadar gojene rastline in tudi podrast, npr. pleveli, cvetijo, ne smemo uporabljati insekticidov, ki so za čebele nevarni. Ker se čebele pasejo tudi na cvetočih plevelih, je treba plevela sproti odstranjevati, da ne začnejo cveteti. Opozorilo o tem, ali je sredstvo nevarno za čebele, je napisano v navodilu za uporabo sredstva med oznakami za njegovo nevarnost. Med insekticidi je tudi nekaj takih, ki za čebele niso nevarni, če jih uporabljamo v času, ko čebele niso na paši. Zato je njihova uporaba dovoljena

Zaradi nevestnega škropljenja s herbicidom je zemlja gola, brez gojenih rastlin in brez plevelov.

Verjetno se je škropilec prepočasi gibal po tej površini.

Foto: dr. M. Cirej

največ dve uri pred sončnim zahodom, ko se čebele že pospravijo v panje. V nobenem primeru pa fitofarmaceutskih sredstev ne smemo uporabljati v neposredni bližini čebelnjakov, to je bližje kot 50 m. Če pa bi bilo v takih okoliščinah škropljenje vendarle neizogibno, mora tisti, ki namerava škropiti, obvestiti o tem čebelarje najmanj 48 ur pred nameravanim škropljenjem, da lahko primerno ukrepajo.

Vsi mali pridelovalci naj spoštujejo pravilo, po katerem se uporabljajo le insekticidi, ki so za čebele manj nevarni, in da jih uporabijo v večernih urah, zaradi česar ni treba obveščati čebelarjev. Pridelovalci, ki se za čebele strupenim insekticidom nikakor ne morejo izogniti, pa so dolžni najmanj 48 ur pred nameravanim škropljenjem o tem obvestiti lastnike čebel in lovce v premeru 3 km od kraja nameravanega škropljenja. Obveščanje mora biti na krajevno običajen način.

Kako škropimo?

Škropiti moramo tako, da sredstvo ne preide v neposreden stik s človekom, v vodne tokove, jezera, objekte za preskrbo s pitno vodo, na gojene rastline in na zemljišča, na katerih se ta sredstva ne uporabljajo (npr. sosednji vrtovi). Posebej

je treba paziti, da škropivo ne zanaša na dvorišča vrtcev, šol, bolnišnic. Zato so uporabniki škropiv dolžni škropiti v primerni oddaljenosti od takih objektov. In škropiti se sme le v nevetrovnem mirnem vremenu, da je zanašanje škropiva čim manjše.

Če je le mogoče, se izogibajmo škropljenju po golih površinah, kjer pridejo največkrat v poštev herbicidi. Posebej odvetujemo tako škropljenje na nagnjenih terenih. Ob morebitnih nalivih, ki sledijo po škropljenju, je površinsko odnašanje fitofarmaceutskega sredstva, škropljenega na golo površino, veliko večje, kot če se je škropilo na poraščenih površinah. Drugi negativni učinek uporabe fitofarmaceutskega sredstva na golo površino pa je večja izpostavljenost takih površin eroziji ali izpiranju, saj s škropljenjem herbicidov preprečimo vsakršno rast plevelov, ki so sicer lahko naravna zaščita pred erozijo. Na nagnjenih terenih se tudi zaradi tega bolj priporoča zatiranje plevelov po vzniku. Pri škropljenju gole površine je večje tudi pronicanje škropiva v zemljo. Na občutljivih območjih, kot je kraško, je zato bolj primerno škropljenje po vzniku, saj na ta način škropimo usmerjeno, potem ko že lahko ugotovimo, katere plevela imamo. Izgube

škropiva in stranski učinki na okolje so ob tako usmerjenem škropljenju manjši. Rastline imajo namreč zelo pomembno vlogo pri razstrupljanju škropiva.

Škropiti moramo s škropilnico, primerno za namen, ki ga želimo z ukrepom doseči. Posebej opozarjam na razširjeno napako, ki jo delajo pri škropljenju manjši pridelovalci rastlin. Uporabljajo predvsem nahrbtnne škropilnice na motorni pogon, ki imajo pogosto samo eno vrsto šob, namenjenih škropljenju s fungicidi. S takimi šobami ne smemo škropiti proti plevelom! Razlogov za to je več. Herbicid, ki se ga nanese s škropilnico oziroma šobo za nanašanje fungicidov, nima takega učinka, kot bi ga imel, če bi bil pravilno nanešen. Pri škropljenju s fungicidnimi šobami in pod pritiskom, primernim za nanašanje fungicidov, se oblikujejo drobne kapljice. Pri škropljenju s herbicidi pa velja pravilo, da morajo biti herbicidove kapljice večje, da zaradi lastne teže zdrsnejo na plevela, ki so običajno med posevkom gojene rastline. Pogosto je selektivnost herbicida prav v tem, da njegove kapljice

zdrsejše z gojene rastline na podrast - na plevelu. Skozi fungicidno šobo nanesene kapljice dajejo herbicidni učinek le v središču škropilnega curka, v katerem je njihova gostota največja in se zato na površini listov med seboj zlivajo. Kadar gledamo površine, ki so bile tako nestrokovno škropljene, so jasno vidni škropilčevi zamahi z učinkom le v osrednjem delu škropilnega curka. Pri tem neredko pride tudi do fitotoksičnosti ali zastrupljenosti gojene rastline, saj zaradi drobnih kapljic te ne zdrsejše s površine gojene rastline, učinek škropljenja pa je nezadovoljiv. Drobne kapljice so tudi bolj izpostavljene zanašanju, kar je seveda proti pravilom dobre strokovne prakse. In tudi kaznivo je, če se herbicid prenese na površine, na katerih se to fitofarmacevsko sredstvo ne uporablja.

Kako ravnati z morebitnimi ostanki škropilne brozge?

Že pri pripravi škropilne brozge je treba vso skrb nameniti izračunu potrebne količine škropiva za škropljenje določene površine, tako da ne bo ostankov brozge. Pri še tako točnem izračunu pa se ne moremo izogniti tehnično povzročenim ostankom škropilne brozge, sicer v manjših količinah, ki ostanejo v škropilnem rezervoarju, v ceveh in v črpalki. Te ostanke in če nam vseeno ostane še kaj škropilne brozge, je treba uporabiti v skladu z dobro strokovno prakso. Ostankov brozge nikakor ne smemo nestrokovno zavreči, saj bi tako lahko povzročili v okolju veliko škodo. Nasprotno! Ostanke, četudi le nekaj decilitrov, razredčimo s približno desetkratno količino čiste vode, ponovno dobro premešamo in poškopimo po že poškopljeni površini. Če smo škropili s traktorsko škropilnico, je treba pri razporeditvi razredčenih ostankov po isti površini škropiti z večjo vozno hitrostjo, kot je bila med rednim škropljenjem. Dobro je tudi, če za kratek čas zapremo dotok do škropilne armature, da se povratni vod bolje sčisti. Če smo škropili z ročno (nahrbtno) škropilnico, ravnamo podobno.

Kjer smo škropili z razredčenimi ostanki škropilne brozge, je količina nanesenega škropiva za kakšnih 10% večja od

Z ustrezno izbiro herbicidov lahko uspešno zatremo plevelu tudi po vzniku - na desni in levi tretirana ali s herbicidom škropljena površina in v sredini kontrolna, netretirana površina. Foto: dr. M. Ciraj

predvidene. Tako preseganje količine škropiva je še v mejah tolerance in ni fitotoksične navarnosti za gojeno rastlino, učinek za okolje pa je neprimerno manj škodljiv, ko bi bil, če bi škropivo zlili na nepravem mestu.

Čiščenje škropilnic

Čiščenje škropilnic je zelo pomembno in natančno opravilo, saj po potrebi iste škropilnice, samo z zamenjavo šob, uporabljamo za škropljenje z vsemi fitofarmacevskimi sredstvi, ki jih moramo uporabljati pri pridelavi rastlin. Ne glede na to, ali smo veliki ali mali pridelovalci, moramo skrbeti za temeljito čiščenje škropilnic po vsakem škropljenju, sicer bomo lahko imeli velike težave.

Škropilnico očistimo potem, ko smo jo temeljito izpraznili. Njen prazen rezervoar napolnimo z vodo, vključimo mešalni mehanizem in vsebino spustimo skozi šobe na takem mestu, kjer ni nevarnosti, da bi zastrupili vodo. Posebej moramo paziti, kadar smo škropili s sulfonilsečninskimi herbicidi, ki že v sledovih lahko škodujejo občutljivim gojenim rastlinam. Za temeljito odstranjevanje ostankov sulfonilsečninskih herbicidov je treba dodati natrijev hipoklorit (varikino) v taki količini, da je koncentracija aktivnega klora

v vodi 25-30 g/100 l (če bi, na primer, imeli 5,2-odstotni natrijev hipoklorit, bi ga dodali na 100 l vode približno 0,6 litra). Pri večjih škropilnicah vključimo sistem za mešanje in tekočino spustimo skozi šobe. Sistem za mešanje mora biti vklopljen najmanj 10 minut. Škropilnico do konca izpraznimo, šobe še odvijemo in jih posebej sčistimo v raztopini natrijevega hipoklorita. Šobe čistimo s posebno plastično krtačo.

Ker je prispevek namenjen pravilni rabi kemičnih sredstev za varstvo rastlin v odnosu do okolja, nisem posebej poudarila, da je treba pri vsakem koraku varovati tudi zdravje tistega, ki škropi. Kdor uporablja fitofarmacevstva, mora upoštevati vse potrebne varnostne ukrepe, da ni nikakršnih škodljivih učinkov škropiva na njegovo zdravje. Pri škropljenju in pri čiščenju škropilnice, še posebej pa pri čiščenju njene šobe ali njenih šob, mora uporabljati ustrezna varovala za posamezne najbolj izpostavljene dele svojega telesa oziroma zaščitna oblačila.

Sežanski
botanični
park

KRAŠKE ZNAMENITOSTI

ZAKLAD, ki se skriva sredi kamnitega KRASA

Neda Cupin

dipl. biologinja,
6280 Ankaran, Bevkova 7

V tem prispevku pišem o sežanskem botaničnem vrtu, o njegovem nastanku in rasti, o povojnem propadanju in o ponovnem oživljanju od leta 1980. Za izčrpne informacije in pogovor se zahvaljujem gospodu Zdenku Škrlju, dipl. inž. krajinarstva, ki si s sodelavci v Komunalno stanovanjskem podjetju Sežana prizadeva, da ne bi obnovitveni načrti ostali le na pol uresničeni. Trudi se, da bi iz parka nastal bogat botanično hortikulturni, učni in znanstveno-raziskovalni objekt, ki bi bil v ponos vsej Sloveniji.

Spominjam se, da se otroci nismo smeli nikoli sami sprehajati po "parku", kakor smo rekli prekrasnemu velikemu botaničnemu vrtu v Sežani. Takrat je še imel čuvaja, ki smo se ga otroci tako bali, da brez spremstva staršev nismo vstopili niti takrat, kadar so bila vrata na stežaj odprta. Gospod Grom in takratni vrtnar gospod Vrtovec sta park negovala in skrbno čuvala, še preden so ga leta 1950 zavarovali z odločbo, objavljeno v Uradnem listu LR Slovenije.

Začetki leta 1848 - park tržaške družine Scaramanga

Prve podatke o zemljišču, na katerem se razsteza sedanji botanični vrt, zasledimo iz leta 1818. Takrat so bili na tem zemljišču manjši vinogradi in travniki, last različnih kmetov... Leta 1848 pa je družina Scaramanga iz Trsta del vinogradov odkupila in si tamkaj zgradila vilo Mirasasso. Novi lastniki so do leta 1880 zaokrožili svojo poldrug hektar veliko posest, oblikovano v park, po merilih takratnih italijanskih meščanskih vrtov z bazenčki, rondoji, pergolami in pušpanovi-mi obrobki. Park so zasejali s semeni in posadili s sadikami, ki so jih prinašali od vsepovsod. Tedanji lastnik grof Giovanni Scaramanga di Hicola Cavaliere starejši iz Trsta je bil tudi lastnik številnih ladij, ki so plule po vseh svetovnih morjih.

Leta 1890 je park obogatil prekrasen rastlinjak, ki je pomanjšana kopija schoenbrunskega rastlinjaka na Dunaju. V njem so dobile prezimovališče občutljive palme, cvetoče orhideje in druge eksotične rastline.

Do začetka gradnje železniške proge in ceste proti Gorici je bilo posestvo neokrnjeno. Njuna gradnja pa je odvzela eno tretjino parka. Uničen je bil predvsem tisti del, kjer so lastniki imeli vinograde, sadovnjake in vrtove, v parkovnem delu pa so morali podreti umetno podzemsko jamo z utico iz kraškega kamna in kapnikov, dva razgledna stolpa, več jesenov, japonsko sofforo in kavkaško jelko.

Sto let pozneje prvi sklep o zavarovanju parka, da bi zaustavili njegovo uničevanje

Posest je ostala v lasti rodbine Scaramanga do nacionalizacije leta 1948. V naslednjem letu se je takratni Referat za varstvo prirode zavzel za zaščito narodnih parkov, znamenitih pokrajinskih predelov in tudi umetno ustvarjenih lepih parkov ter nasadov. Tako je bilo tudi v sežanskem parku prepovedano lomljenje, sekanje in obrezovanje dreves ter grmovja. Kakršen koli poseg v park je dovolil lahko le Zavod za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije v sporazumu z Gozdarskim inštitutom Slovenije. Slednji je leta 1951 uredil med železnico in hlevom, kjer so bili do druge svetovne vojne vrtovi, malo gozdno drevesnico eksot ali tujih drevesnih vrst, Uprava komunalne dejavnosti Sežana pa je leta 1968 to preuredila v razstavni prostor za nizke iglavce, trajnice in enoletnice, ki pa so pozabljene zrasle v nekontroliran gozdiček različnih dreves.

Komunalno podjetje Komunalna se je odločilo za prenovo parka

Kljub prepovedim (Zakon o varstvu narave) so obiskovalci park postopoma uničevali. Še posebno opazno, ko je park ostal brez čuvaja. Nočni nepovabljeni gostje so naredili veliko škode na kamniti ograji, ki varuje park; lomili so glinene in kamnite kipce, teptali zelenice, trgali cvetje in lomili grmovje. Leta 1979 je bil park že tako razdejan, da se mesto ni moglo več ponašati z njim. Zato se je upravljalec parka - komunalno podjetje Komunalna Sežana odločilo za njegovo obnovo.

Strokovno pomoč so poiskali na Inštitutu za gozdno in lesno gospodarstvo na Biotehniški fakulteti v Ljubljani. Predlog za ureditev in obnovo parka ter objektov, ki so njegov sestavni del, je izdelala **dr. Sonja Horvat-Marolt**. K obnovi botaničnega vrta je pritegnila strokovnjake različnih strok. Pod njenim vodstvom so se leta 1980 začela obnovitvena dela. Za sam parkovni del so bili načrtovani posnetek obstoječega

stanja, idejna zasnova končne podobe parka, razširitev parka čez provizorično ali začasno mejo, obnova in razširitev ograje parka, nega vsega živega sveta (drevje, grmovje in ostalo rastlinje), določitev vseh flornih elementov in njihova enotna oprema, restavracija ali obnova zgodovinskih spomenikov in drugih zgodovinskih objektov (kamnite mize, stoli, kipci ipd.). Najdražji poseg v parku pa je bila obnova glavnega, baročno grajenega rastlinjaka z dvema spremljajočima objektoma. Rastlinjak se sedaj ponaša z vgrajenimi sodobnimi instalacijskimi napravami za uravnavanje toplote, pretoka svežega zraka in vlage ter z obnovljeno zasteklitvijo, ki omogoča uravnavanje osvetlitve. Dokončno pa še niso urejene in obnovljene rastline, čeprav posebno pozornost namenjajo redkim dragocenim in ogroženim rastlinskim vrstam. In vse rastline je treba določiti, popisati in narediti njihov katalog ter hkrati določene rastline premišljeno namestiti z upoštevanjem bioloških značilnosti rastlinskih skupin.

V parkovnem delu je to opravljeno; ugotovljenih in popisanih je 305 rastlinskih vrst, med katere pa niso uvrščene trave. Narejen je tudi dendrološki ali drevesni načrt parkovne ureditve.

Dosedanja obnovitvena dela so denarno omogočili: skupščina prejšnje občine Sežana, nekdanja Republiška uprava za kulturno in naravno dediščino, nekaj delovnih organizacij, večino stroškov pa je pokrilo Komunalno stanovanjsko podjetje Sežana, d.d.. Obnovitev parka bo podjetje nadaljevalo vse dotlej, dokler ne bo park dobil predvidene oblike in vsebine.

Sedaj so v parku zaposleni trije vrtnarji, ki skrbijo za ureditev rastlinjaka, za vzgojo enotlenih rastlin in za zasajanje in urejanje gredic v parku. Dela je največ spomladi, ko je dobrodošla vsaka pomoč praktikantov srednjih šol in delavcev, ki z javnimi deli najdejo tudi svoj zaslužek.

Predvsem zaradi pomanjkanja denarja pa obnovitvena dela potekajo počasi, kljub temu pa omogočajo skupinam obiskovalcev organiziran strokovni ogled parka in rastlinjaka.

Kaj vse je zanimivega v sežanskem botaničnem parku?

Ob vhodu v sežanski botanični park vas dostojanstveno sprejmejo mogočna **kavkaška jelka** (*Abies nordmanniana*), **španska jelka** (*Abies pinsapo*) in **atlaška cedra** (*Cedrus atlantica*). Spomladi očara s svojim vonjem in čudovitimi cvetovi **velecvetna magnolija** (*Magnolia grandiflora*), mimo katere zavije obhodna pot pod romantično pergolo, polno rožnih popkov in opojno dišečih cvetov plezočih vrtnic.

Ko se iztrgate prijetni senci pergole, se po urejenih stezah sprehodite mimo **japonske paciprese** (*Chamaecyparis obtusa Aurea*), **kalvicije** (*Kolkwitzia amabilis*), **arizonske ciprese** (*Cupressus arizonica*), **božjega sadu** (*Diospyros kaki*) in **lavazonije** (*Chamaecyparis lawsoniana*). Prijetno senco in pomirjujočo samoto si lahko poiščete v družbi **pahljačastega javorja** (*Acer palmatum*), **pavlovnije** (*Paulownia tomentosa*), **črne bora** (*Pinus nigra*), med enospolnimi drevesi **ginka** (*Ginkgo biloba*) ali **stebrastih tis** (*Taxus baccata Fastigiata*), **koloradske jelke** (*Abies concolor*) ter drugih iglastih in listnatih dreves.

V baročno urejenem delu parka lahko občudujete še **koničasto libocedro** (*Cedrus libani*), **mahonijo** (*Mahonia aquifolium*), **metasekvojo** (*Metasequoja oolyptostroboides*), to je iglavec, ki se v jeseni preobleče v živooranžno pregrinjalo, a ga čez zimo odvrže, ter **golocvetni jasmín** (*Jasminum nudiflorum*), ki se ponaša z rumenimi cvetovi, preden se odene z zelenjem listov.

V vrtnarjevem spremstvu lahko v baročno urejenem rastlinjaku občudujete zbirko palm, ki so v času Scaramangajev tod le prezimovale. V sredini je pet metrov visoka **žumara**, verjetno najstarejša rastlina v rastlinjaku. Tod so še **kokosova palma**, **datljeva palma**, **gorska palma** in druge palme. Ob steni osrednjega dela uspeva čudovita plezalka *Bauhinia acuminata*, družbo ji delata **plezavi fikus** (*Ficus pumila*) in **monstera** (*Monstera deliciosa*). Tam je zaenkrat še **kavovec** (*Coffea sp.*), ki so ga vrtnarji vzgojili iz semena, dozorelega v

rastlinjaku, in so nanj zelo ponosni. Ob stekleni steni se vzpenjata dve sorti **bugenvilej**, ki vsako pomlad bogato vzcvetita. V desni rastlinjakovi ladji so poleg **črnega popra** še **dracene**, **ananasovke**, **fikusi** in druge občutljive rastline, leva ladja pa vas sprejme z več kot 850 vrstami **sukulent**, med katerimi je največ kaktej.

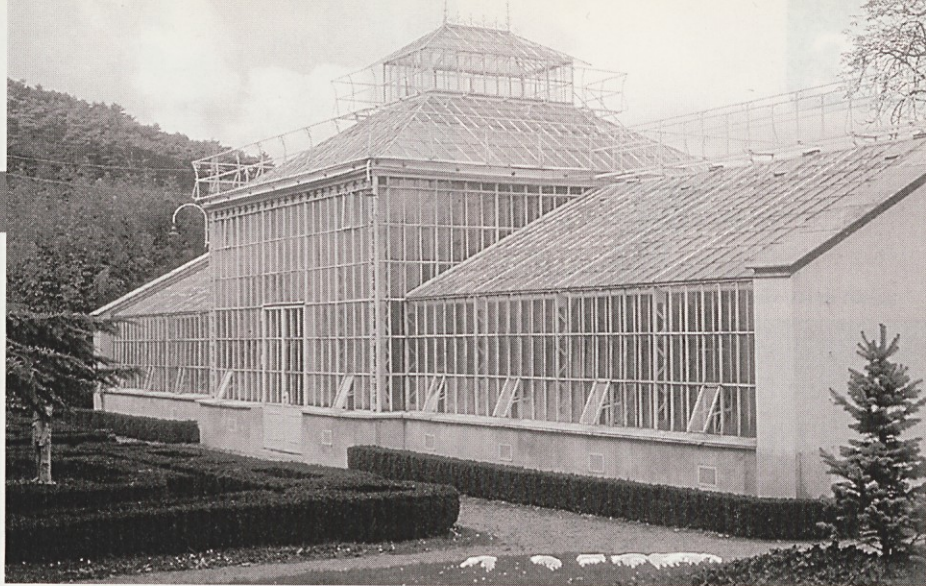
Tako urejen in opremljen botanični vrt v Sežani je odprt in dostopen posamičnim obiskovalcem, šolskim skupinam in strokovnjakom. Opravlja vrsto nalog, predvsem pa vzgojno in izobraževalno za šolarje, dijake in študente ter raziskovalne naloge za ljudi najrazličnejših strok (za gozdarje, biologe, dendrologe, vrtnarje, urbaniste, arhitekte, krajinarje in druge).

V Komunalno stanovanjskem podjetju Sežana d.d., načrtujejo še razširitev ponudbe, tako da bi bil sežanski botanični vrt privlačen vse leto; torej tudi pozimi, ko večina rastlin v parku počiva. V nekdanjem gospodarskem objektu predvidevajo preureditev zgornjih prostorov. V njih naj bi obiskovalcem nudili stalno razstavo fotografij in strokovno pripravljene projekcije videoposnetkov parka v vseh letnih časih. Razmišljajo tudi o popestritvi z avtohtonimi kraškimi živalskimi vrstami, saj so v njem pred leti že imeli smjad...

Seveda so vse to zaenkrat še samo zamisli in želje, saj Sežana za vzdrževanje parka in za širitev dejavnosti ne dobiva več nobenih dodatnih sredstev. Sežanski botanični vrt predstavlja posebno vrednost ne samo za Sežano temveč za vso Slovenijo. Zaradi posebnih umetniško-kompozicijskih vrednot in zaradi številnega eksotičnega drevja ter grmovja, ki jih pri nas sicer ni, je edinstven botanično hortikulturni spomenik.

Literatura:

1. V. Colja, Botanični vrt v Sežani, Moj mali svet, 1980
2. V. Colja: Rastlinjak v sežanskem botaničnem vrtu, Moj mali svet, 1983
3. S. Horvat-Marolt: Predlog sanacije in obnove parkov in objektov, ki so sestavni del parkov v Sežani, Ljubljana, 1979
4. A. Piskernik: Zaščiteni parki v Sežani, Proteus, 1949

Leta 1992 obnovljeni baročni rastlinjak

Vhod v botanični park v Sežani

Pogled na pergolo, ki obiskovalca v poletnem času (juniju) sprejme v objem svojih rožnih cvetov

V reviji IMAMO MOŽNOST PREDSTAVLJATI SVOJE DOSEŽKE, KI SO ZANIMIVI ZA VES SLOVENSKI PROSTOR

Agencija Kras

*“Vljudno Vas vabimo na predstavitev revije Kras
v Zagradcu pri Miliču (Občina Zgonik pri Trstu).*

*Z ljudsko pesmijo nas bo sprejela
Ženska pevska skupina Stu ledi,
z nami pa bosta tudi urednika revije Kras...”*

**Takšno je bilo osebno pisno povabilo,
ki ga je razposlal na številne naslove
Odsek za etnologijo Narodne in študijske
knjižnice v Trstu pod pokroviteljstvom
štirih zamejskih občin: Devin-Nabrežina,
Doberdob, Repentabor in Zgonik,
medtem ko je prireditel denarno podprla
Zadružna kraška banka s sedežem na Opčinah.**

Pred Miličevo domačijo v Zagradcu v občini Zgonik v Tržaški pokrajini, ki slovi po kmečkem turizmu, se je tisti petek zvečer zbralo veliko ljudi, Slovencev seveda. Segali so po novi izdaji revije Kras, ki je na četrtini svojega obsega objavila zanimive prispevke avtorjev s Tržaškega. In prisluhnili so pesmim Ženske pevske skupine **Stu ledi**, harmonikarju **Denisu Novatu**, kratkima nagovoroma direktorja Narodne in študijske knjižnice v Trstu **Milana Pahorja** in podžupanje občine Devin-Nabrežina **Vere Tuta Ban** ter predstavitvi ciljev revije Kras.

“Že ko smo načrtovali revijo Kras, ji določali temeljne cilje in okvirno vsebino,” je poudarila njena odgovorna urednica **Ida Vodopivec Rebolj**, “smo želeli obravnavati Kras in njegovo tematiko kot enovit prostor, kot da čez njega ni speljana meja med Slovenijo in Italijo. Poskušali smo tudi takoj navezati kar najbolj neposredne stike s Slovenci, ki bivaste tu, a priznati moram, da prevelikega uspeha nismo imeli... Zahvaljujoč podžupanji gospej Veri

Tuta Ban in prizadevnim sodelavkam Odseka za etnologijo Narodne knjižnice v Trstu pa smo se nekako našli, spoznali in začeli sodelovati. In prvi plod tega sodelovanja je tudi zadnja številka revije Kras, katere četrtina po obsegu je nastala tukaj, med Slovenci na Tržaškem”.

Urednica je še izrazila upanje, da bo spodbudnemu začetku sledilo ustvarjalno sodelovanje in da bomo čez čas, na eni izmed naslednjih predstavitev revije Kras kje drugje, lahko ugotavljali, kako se krog sodelujočih v njej tudi med zamejci hitro širi.

Uradno predstavitev revije Kras pa je sicer začel po uvodnih pesmih Ženske pevske skupine **Stu ledi** in skladbi harmonikarja **Denisa Novata** **Milana Pahor**, direktor Narodne in študijske knjižnice v Trstu. Povedal je, da so se v dveh letih izhajanja na njenih straneh zvrstili prispevki o najrazličnejših temah, ki obravnavajo Kras in človeka z več vidikov: vrednotenje zgodovine in tradicij na Krasu, prostor ter naravna in kulturna dediščina, arhitektura hiš in vasi, prizadevanja za gospodarske pobude, naravovarstveni vidiki, zaščita okolja, ekologija, škodljivi posegi v prostor, itn. “S predstavitvijo revije Kras slovenski javnosti v Italiji,” je poudaril gospod Pahor, “se predstavlja tudi pred kratkim na novo oživljeni Odsek za etnologijo pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, ki je nastal že v letu 1951. Odseka doslej še ni nikoli vodila oseba, ki bi bila profesionalno nameščena in strokovno usposobljena. Sedaj že imamo izobražene in izšolane ljudi za to, vendar nimamo denarja, ki bi nam omogočil profesionalizacijo prepotrebne stroke - etnologije - pri nas! Neglede na to pa je bila ta stroka vseskozi, čeprav na ljubiteljski ravni, vseskozi zelo dejavna...” Potem je spomnil na prispevka **Zora Jelinčiča** in **Draga Pahorja** za uveljavljanje etnologije med Slovenci na Tržaškem, pa **Žive Gruden**, ki je Odsek za etnologijo vodila precej časa. Orisal je delo odseka v sklopu Narodne in študijske knjižnice (kakor je predstavljeno v 14. številki revije Kras) ter pohvalil sedanjo skupino ljubiteljev etnologije ter izšolanih etnologov, ki jih vodi etnologinja **Martina Repinc**. In zahvalil se je **Veri Tuta Ban** za poglobitev stikov z revijo Kras ter njeno pobudo za predstavitev v Zagradcu, uradu Zveze slovenskih kulturnih društev v Trstu, članom Odseka za zgodovino pri NŠK, Ženski skupini **Stu ledi** in harmonikarju **Denisu Novatu** za pripravo in izvedbo kulturnega večera ter **Zadružni kraški banki**, ki je večer denarno podprla.

Slika levo: Pevke skupine "Stu ledi"

Slika spodaj: Pred Miličevo domačijo je zaigral na diatonično harmoniko Denis Novato

Podžupanja občine Devin-Nabrežina gospa Vera Tuta Ban je povedala, kakšni so bili začetki navezovanja stikov in kako se je začelo poglobljati sodelovanje z revijo Kras: "V navezovanju prvih stikov sem bila kot občinska upraviteljica naprošena za pomoč, da bi se cilji revije bolj celovito uresničevali na vsem kraškem prostoru in da bi Kras tudi v reviji zaživel celovito, neglede na državne in na pokrajinske meje. In takoj mi je imponiralo, kako je revija zastavljena v svojem vsebinskem pristopu do bralcev. Hoče biti znanstvena revija, oprta na širok krog najrazličnejših strokovnjakov, ki se kakor koli ukvarjajo s krasom, hkrati pa hoče biti napisana in oblikovana kot poljudna revija. S tem stroka kot taka ne ostaja zaprta v nekakšnih slonokoščenih stolpih, ampak prihaja med ljudi in s tem hkrati pomaga, da se Kraševci sami zavemo, kaj imamo, in da se s svojim vedenjem in odnosom dvignemo na raven, ki si jo Kras zasluži... Zaradi poznanih zgodovinskih dogodkov na našem ozemlju je bila, na primer, samo v zadnjih stotih letih v mnogočem prizadeta narodova kultura. In posledice političnega ravnanja s to pokrajino ter pomanjkanja pravega posluha za Kras še vedno čutimo. Sedaj, v ugodnejših razmerah in pogojih, pa je napočil čas, da ta Kras celovito ovrednotimo. In revija Kras je velika priložnost, da v njej tudi mi, Slovenci na Tržaškem in Goriškem, med katerimi je veliko zelo ustvarjalnih, predstavimo svoje dosežke, ki so zanimivi za ves slovenski kulturni prostor. In je lahko tudi spodbuda za tisti del naroda, ki je rasel in se razvijal v drugačnih pogojih kot mi tu, v Italiji.

V urednikih revije smo spoznali zelo tenkočutne sogovornike. Zato želim, da bi tudi z našim poglobljenim sodelovanjem izdajateljji svoje zastavljene ambicije v celoti uresničili! Mislim na prizadevanja, da bi revija Kras postala skupni projekt Slovencev na prostranem prostoru Krasa, neglede na mejo med dvema državama, in da bi bila revija Kras tudi izhodišče za skupne okrogle mize, strokovne posvete, učne delavnice in za oblike gospodarskega sodelovanja."

Iz razstavnega kataloga
Kristine Kovačič
in Martine Repinc

"Ta trava je šacana" VLJUDSKEM ZDRAVILSTVU CENJENE RASTLINE

Sodelavci odseka za zgodovino v Narodni in študijski knjižnici v Trstu so leta 1992 v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani pripravili razstavo "Ta trava je šacana...". Z njo so predstavili v ljudskem zdravilstvu nekdanji najbolj cenjene rastline na tržaškem Krasu. Kristina Kovačič in Martina Repinc pa sta predstavili in opisali v katalogu z enakim naslovom 24 takih rastlin. To so: brin, čebula, česen, črni bezeg, hren, kamilica, kopriva, kosmatinec, krvavi mlečnik, lapuh, lipa, lovor, materina dušica, meta, netresk, pelin, pirnica, preslica, rožmarin, rman, slezenovec, suličasti trpotec, vinska trta in žajbelj. O razstavi in katalogu preberite sestavek "Ta trava je šacana..." na 38. strani 13. številke revije Kras. Prvih šest zdravilnih rastlin pa predstavljamo v tem sestavku in vabimo bralce, ki vedo iz svojih izkušenj ali iz pripovedi starejših ljudi k napisanemu še kaj pomembnega in koristnega dodati, da to v pisni obliki s pripisom svojega imena, priimka in popolnega naslova sporočijo uredništvu revije Kras, 6223 Komen, p.p. 17, lahko pa pokličejo tudi po telefonu na številki: 061/125-14-22 ali 067/78-434!

Brin - narečno ime bren

Do 2 metra visok grm spada v družino cipresovk in raste v gozdovih, gmajnah in na kamnitih pobočjih. Od maja do oktobra se nabira vršičke in od septembra do novembra zrele jagode. Uporabni deli rastline so vršički in zrele jagode. V ljudskem zdravilstvu se uporablja posušene jagode, zwarek in sirup. Deluje kot začimba, pospešuje izločanje seča, razkužuje in blaži. Notranja uporaba: pri vnetju mokril, kamnih v mehuru in ledvicah; pospešuje zdravljenje obolelih dihal, pri astmi; zbuja tek in pospešuje prebavo ter povečuje vse obrambne moči telesa. Zunanja uporaba: pospešuje krvni obtok, pomaga pri revmi in blago razkužuje kožo.

Za kraško gmajno je brin značilen grm, med Kraševci zelo cenjen. Še vedno velja, da je žvečenje brinovih jagod najboljše zoper vse kužne bolezni.

V vinskem žganju namočene jagode so bile priljubljene in poceni zdravilo, nekaj nadomestek pravega brinjevca, zoper črevesne krče, drisko in motnje v prebavi. Zelo cenjeno je bilo brinjevo žganje "brinjevec", ki je veljalo za vsestransko zdravilo. Brinjevec so imeli za moško zdravilo, za zdravljenje vseh trebušnih bolečin, toda nemalokrat so kozarček popile tudi ženske ob bolečem mesečnem perilu.

Tudi po drugi svetovni vojni so brinjevo žganje pripravljali doma, nekateri so ga prodajali v mesto.

Izvrstno in nadvse cenjeno je bilo brinjevo olje, ki so ga pridobivali pri žganjekuhi. Že v zelo majhnih odmerkih je zanesljivo odpravljalo glistavost in razkužilo želodec in črevesje. Brinjevo olje so uporabljali predvsem za vtiranje pri išiasu in revmatizmu.

Čebula - narečno ime je enako

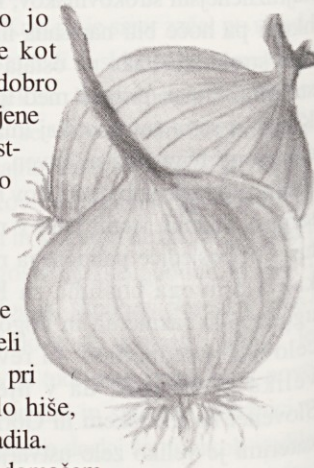
Od 60 do 120 cm visoka rastlina spada v družino lilijevk in raste po vrtovih ter njivah. Nabira se jo od julija do oktobra in uporablja sok ter presne čebulne rezine. Pospešuje prekrvitev sluznice, pomaga pri boleznih dihal in vnetju sapnic. Notranja uporaba: zdravi trebušne krče in krvavitve iz želodca; pomaga pri oteklih stopalih in nogah, odpravlja hripavost in kašelj. Zunanja uporaba: mehča sluz, zdravi čire in pomaga zoper prhljaj in izpadanje las; odpravlja kurja očesa; lajša revmatične bolečine.

Naši predniki so jo cenili ne le kot povrtino; dobro so poznali njene zdravilne lastnosti in jo prištevali med glavne zdravilne rastline. Imeli so jo vedno pri roki. Ni bilo hiše, ki je ne bi sadila.

V domačem zdravilstvu je bila čebula nenadomestljiva pri zdravljenju kožnih bolezni, predvsem "pasice". Ta boleča gnojna tvorba na stopalu je nastala, če so se bosonogi ranili, urezali ali se jim je zapčil kak trn. Na gnojne žulje so polagali na olju sprazeno čebulo in žulj tesno obvezali.

Znan je tudi postopek, ko so čebulo izvotlili in jo napolnili z nastrganim milom in oljem. Nadevano čebulo so postavili k ognju, da se je milo otlopilo. Pripravek so nato položili na gnojno rano, da se je "sezrejela in zmedila" (zmehčala).

Tisti, ki so imeli "močno kri", so bili "natruešeni" (podvrženi) tvornim boleznim in mozoljavosti. Pri gnojnih turih ali "podkožnikih" so pripravili tople obliže

iz zmesi lanene moke, čebule, olja in beljaka. Tak obkladek je mehčal in zdravil podkožno otrdlino.

Česen - narečno ime česnik

Med 60 in 120 cm visoka rastlina spada v družino lilijevk in raste po vrtovih. Nabira se jo v avgustu in septembru in uporablja iz čebulic narejen presni sok, tinkturo in obkladke. Spodbuja dejavnost prebavil, zmanjša razvoj gnilobnih bakterij v črevesu; pomaga pri visokem krvnem pritisku; deluje pri boleznih dihal. Notranja uporaba: normalizira delovanje jeter in žolčnika, zdravi nalezljive črevesne bolezni; zmanjšuje strupene snovi v krvi, urejuje krvni pretok; deluje proti nespečnosti, glavobolu, omotici; uporabljajo ga pri bronhitisu. Zunanja uporaba: zdravi gnojne rane, pomaga pri pikih žuželk.

Zaradi slabih higienskih in prehrabnih razmer je bila še pred nekaj desetletji zelo razširjena glistavost. Najbolj podvrženi tej okužbi so bili otroci; zdravili pa so jih s česnom. Okrog vratu so jim obešali "patnošter" ali "karaude" iz olupljenih česnovih strokov, dokler niso ti počmeli. Ponekod so glistave otroke mazali s stolčnim česnom po trebuhu in predvsem okrog popka. Nekateri so ob otrokovo posteljico postavili stekleničko olja, v kateri so se namakali česnovi stroki. Drugod so stolčen česen zavili v kosček blaga in ga za krajši čas vtaknili v bolnikovo zadnjično odprtino.

V primeru revmatičnih obolenj so ljudje zjutraj na tešče pojedli česnov strok in popili kozarec vode.

Pri zdravljenju črevesnih krčev in proti trebušni napetosti so uživali sveže česnovne stroke. Razkuževalno je česen

deloval tudi pri zobobolih. Če je bil zob piškav, so vanj vtaknili kosček česna. Nekateri so česen in ščepec soli zavili v kosček blaga in to žvečili, dokler se bolečine niso umilile.

Črni bezeg - narečno ime bezga

Grm ali drevo, ki preseže višino 10 m, spada v družino kovačnikovcev. Raste ob robovih gozdov, v živih mejah in ob plovovih. Listje in cvetje se nabira v maju in juniju, plodove v septembru in oktobru. Uporablja se liste, cvetje in plodove kot poparek, zwarek, sok in čežana oziroma marmelada. Cvetovi in jagode povečujejo izločanje tekočine in seča, deluje kot odvajalo; uporablja se tudi proti revmi in nevralgijam. Notranja uporaba: služi kot zdravilo pri prehladu, gripi, kašlju, astmi in revmatizmu; plodovi krepijo želodec in čistijo kri; sok iz jagod zdravi živčne bolezni. Zunanja uporaba: zwarek pomaga tudi pri mišičnem revmatizmu; blaži in zdravi tvore, otekline in hemeroide.

Zdravilne lastnosti bezga so številne; včasih je to drevo uživalo veliko naklonjenost in spoštovanje. O "bezgi" pravijo, da bi se moral človek odkriti vsakokrat, ko stopi mimo nje.

Bezgovno cvetje so sušili in z njim pripravljali čaj, ki je služil kot zdravilo pri prehladu, gripi, kašlju in astmi. S suhim

cvetjem so polnili platnene vrečke ali blazinice, s katerimi so uspešno zdravili išias. Blazinice so polagali na boleče mesto in jih segreli s "železom" (likalnikom). S svežimi cvetovi so matere razveselile predvsem otroke. Kobulje so pomočile v tekoče testo, jih scvrle na masti in posule s sladkorjem.

Zrele jagode so običajno sušili na vrvcih in z njimi pripravljali okusen napitek, ki je učinkoval proti prehladam, povečal potenje in blažil kašelj.

Na Krasu so se ob poletni vročini starejše žene zaščitile pred sončno pripeko s svežimi listi, ki so jih polagale pod privezane ruto. Liste so uporabljali tudi zoper glavobol.

Hren - narečno ime hren

Od 50 do 120 cm visoka trajnica spada v družino križnic. Raste ob potokih, na travnikih in na vrtovih. Korenine se nabira v juliju in avgustu. Uporablja se jih nastrgane in za vino. Hren pospešuje izločanje seča, draži ledvice; pomaga pri revmi, slabi prebavi in astmi. Notranja uporaba: zdravi vnetje mehurja in pomaga pri vseh boleznih zaradi pomanjkanja vitamina C, čisti kri in lajša vnetje dihal. Zunanja uporaba: kot obkladek pomaga pri živčnih bolečinah in vnetjih.

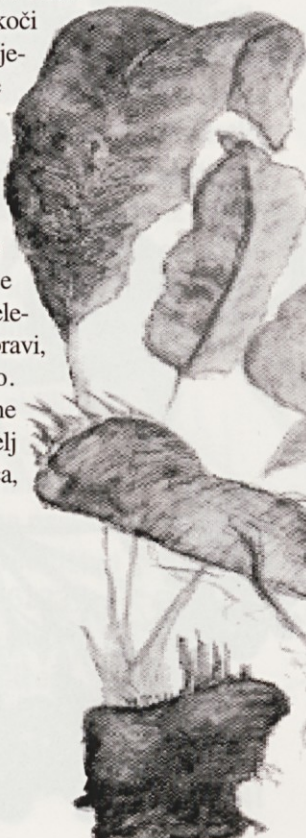
To pri nas zelo razširjeno rastlino so uporabljali še največ ob velikonočnih jedeh. Naribano pekočo korenino so okusali in jo kot omako ponudili k pečenemu pršutu.

Ljudje so vedeli, da ima hrenova korenina veliko zdravilnih lastnosti, predvsem to, da "friša kri", čisti telo in spodbuja tek.

Ostri očinek hrena so uporabljali tudi zunanje. Listom so pripisovali lastnost, da "vlečejo ven bolezen", zato so pri zobobolu polagali liste na stopala in jih čez nekaj časa zamenjali s svežimi.

Listi so dobro učinkovali tudi pri revmi in artritisu. V teh primerih so na boleča mesta polagali obkladke iz sveže stolčenih listov. Taki obkladki so pekoči in močno segrejejo obolele dele telesa.

Hren se je obnesel tudi pri zdravljenju prašičje rdečice, saj če pride v stik s telesom, rdeči; se pravi, vleče rdečino. Košček korenine so vtaknili v uhelj obolelega prašiča, dokler ni ta ozdravil.

Kamilica - narečno ime kamilica, kamomila

Enoletna, od 20 do 40 cm visoka rastlina iz družine košaric, raste gojena na vrtovih in v nasadih ter samosevna ob poteh, na ledinah in grobljah.

Cvetove se nabira od maja do avgusta in uporablja za preliv, mazilo, dodatek h kopelim, za čaj.

Deluje proti nevrozam, bolečinam, vnetju; pospešuje prebavo in pomirja.

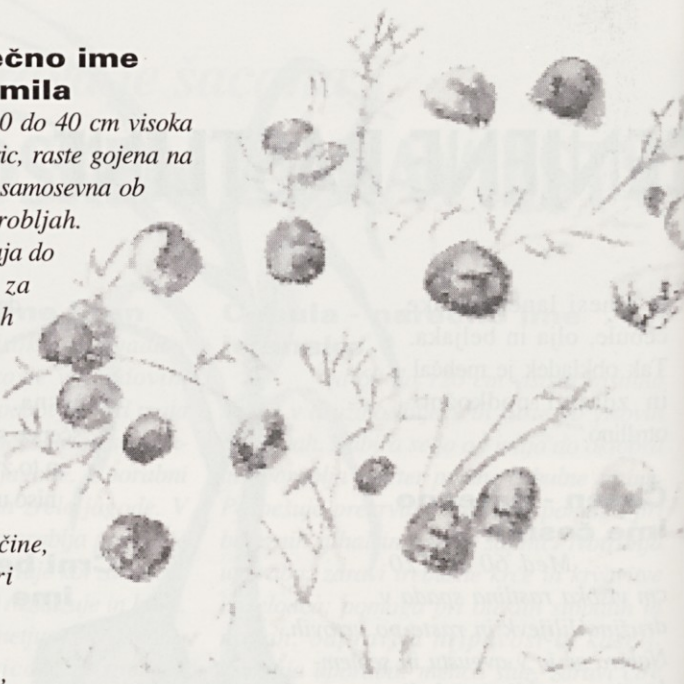
Notranja uporaba:

blaži menstrualne bolečine, krčevite bolečine pri kolikah, to je zvijanju v trebuhu, želodčnih in črevesnih obolenjih, posebno pri otrocih; lajša težave z ledvicami, jetri in žolčnikom. Zunanja uporaba: kot obkladek pri ranah, čirih, vnetih očeh, kožnih izpuščajih; kamilica je odlično sredstvo za izpiranje pri zobobolu in vnetju grla.

Kamilica je bila prava ženska pomoč, nedolžno zelišče, primerno predvsem za otroke. Kamilične cvetove so osmukali, jih sušili in shranjevali. Ženske so jih uporabljale za blažitev bolečin med menstruacijo.

Otrokom so pripravljali cucelj ali dudo iz koščka blaga, ki je bil namočen v kamiličnem čaju in sladkorju.

Moški so pili kamilični čaj le pri vročinskih boleznih, ker pospešuje potenje in izločanje seča ter blaži bolečine.

VIRI IN LITERATURA:

- Čok, M., - Kovačič, K., 1985: Kako so se zdravili naši predniki, Jadranski koledar, Trst
Kotnik, F., 1952: Iz ljudske medicine, Narodopisje Slovencev II, Ljubljana
Kuret, N., 1980: Znanje, Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana
Marzenta, M., 1955: Metodo per mantenersi sani, Vicenza
Messegue', M., 1980: Narava ima vselej prav, Ljubljana
Mezzena, R., 1985: Piante medicinali del Carso, Trieste
Moderndorfer, V., 1964: Ljudska medicina pri Slovencih, Ljubljana
Skupina avtorjev - A.A.V.V., 1980: Botanični vrt Carsiana, Trst
Smerdu, F., 1974: Zdravje iz rastlin, Ljubljana
Vidmajer, J., 1980: Zelišča, čaji in kozmetika, Ljubljana

V naslednji številki bomo v tej rubriki predstavili naslednjih šest zdravilnih rastlin in sicer: koprivo, kosmatinca, krvavi mlečnik, lapuh, lipo in lovor!

TRŽAŠKA FOLKLORNA SKUPINA

Bojana Vatovec
prevajalka, Tržaška pokrajina,
34132 Trst, Piazza V. Veneto 4

Enaindvajset let uspešnega delovanja

“Stu ledi”

Tržaška folklorna skupina “Stu ledi” je nastala pred več kot dvajsetimi leti. Okrog leta 1973 so se mladi s tržaškega območja začeli zbirati v slovenskem Dijaškem domu v Trstu. V začetku svojega delovanja se je skupina posvetila prikazovanju plesov nekaterih slovenskih pokrajin, nato je posegla tudi v bogato zakladnico folklornega izročila sosednjih narodov. Poleg tega je tudi zelo zavzeto raziskovala ljudsko izročilo slovenske narodnostne skupnosti v Italiji in na bližnjih območjih. Z vedno večjim poznavanjem vsega tega kulturnega bogastva in njegovega pomena za ohranjanje narodnostne in tudi osebne istovetnosti je skupina v svojem okolju in med svojim občinstvom pomagala graditi pravilnejši in bolj spoštljiv odnos do tukajšnjega ljudskega izročila in do vsega, kar morda z malce omalovaževanja imenujemo folklor.

V enaindvajsetih letih se je dejavnost skupine nekoliko spremenila, saj se je osredotočila predvsem na slovensko ljudsko izročilo s posebno pozornostjo do ljudskih običajev z njenega sosednjega območja, to je od južne in severne Istre, Trsta, Gorice do Benečije, Režije in plesov furlanske manjšine. Prav te točke so v veliki meri opre na raziskovalno in popisovalno delo več članov skupine. Hkrati velja omeniti, da je leta 1985 več članov skupine Stu ledi objavilo knjigo o ljudskem izročilu Slovencev v Italiji z naslovom Deklica, podaj roko!, ki je izšla pri Založništvu tržaškega tiska.

Od prvih korakov do današnjih dni je skupina Stu ledi prehodila dolgo pot. Na prvih nastopih je plesalo le pet parov in pol, kaj kmalu pa je njihovo število naraslo čez petdeset članov, ki vsakdo na svoj način sodelujejo v skupini. Ob slavnostnih priložnostih je pripeljala na oder celo več kot sto nastopajočih in tako tudi uresničila svoje ime “Stu ledi”. In s tem imenom, po refrenu ene izmed najstarejših ljudskih pesmi na Tržaškem, se je prvič predstavila občinstvu na svojem prvem celovečernem nastopu 30. novembra in s ponovitvijo 1. decembra 1974 v Kulturnem domu v Trstu.

Ob petletnici tržaške folklorne skupine Stu ledi leta 1978 je nastala še ženska pevska skupina. Njena začetna naloga je bila predvsem, da je s pevsкими vmesnimi točkami popestrila in razgibala plesni spored, prav kmalu pa se je izkazala kot odlična in povsod priljubljena vokalna zasedba. Na krstnem nastopu je bilo osem pevk, potem je njihovo število nihalo, tako da jih je sedaj petnajst. Ženska pevska skupina Stu ledi prepeva, seveda, izključno ljudske pesmi in to v strogo izvirni obliki. Posveča se predvsem slovenskemu ljudskemu izročilu, prepeva pa tudi ljudske pesmi sosednjih narodnosti. Z vsebinskega vidika so to pesmi, ki pripovedujejo o ženski usodi, o željah in tegobah, o smehu in solzah naših prednic.

Skupini Stu ledi od vsega začetka stojijo ob strani s strokovnimi nasveti etnomuzikologi Slovenskega narodopisnega inštituta. Z njihovo pomočjo je izoblikovala zelo bogat repertoar, drobce katerega je leta 1988, za svojo desetletnico, posnela tudi na kaseto z naslovom Da pa naco'. Sedaj pripravlja tudi CD ploščo!

Stu ledi je od začetka do svoje prerane smrti leta 1992 vodila **Nadja Krišćak**, ki je bila pravzaprav duša skupine. Po Nadjini smrti pa je vodstvo prevzel veččlanski odbor, ki se pri svojem delu drži njenih usmeritev.

S Tržaško folklorno skupino Stu ledi zadnje čase pogosto nastopa **Denis Novato**, ki je pravi mojster v igranju na diatonično harmoniko, na glasbilo, ki je bilo na Tržaškem vedno zelo priljubljeno, kakor so bile na Tržaškem poznane tudi delavnice, v katerih so jih izdelovali. In dandanes je “r’monika na b’tu’ne”, kakor ji pravijo Tržačani, spet popularna; tudi po zaslugi šole, ki jo je ustanovilo kulturno društvo Frana Venturiniya v Domlu in ki jo vodi **Zoran Lupinc**. Ta čas jo obiskuje kakršnih štirideset učencev s Tržaškega in iz Slovenije. Pravzaprav so učenci iz Slovenije v večini!

Denis Novato, ki je maja 1996 dopolnil dvajset let, je med najbolj nadarjenimi Zoranovimi učenci. Na diatonično harmoniko igra že deset let, prej pa je igral na klavirsko. Igranje na harmoniko mu je v veliko veselje in tudi v veliko zadoščenje. Leta 1994 je na tekmovanju v Anconi osvojil naslov svetovnega prvaka v igranju na diatonično harmoniko v kategoriji godcev, ki so mlajši od 18 let, leto pozneje pa je osvojil enak naslov v kategoriji godcev, ki so starejši od 18 let. Zaradi svojega mojstrskega igranja je tudi veliko prepotoval; s skupino Stu ledi je bil v Avstriji in Franciji, z zborom Vesela pomlad je bil na turneji po Rusiji in Angliji, nastopal pa je tudi v Nemčiji in drugod.

Doslej je Denis Novato izdal pri založbi Zlati zvoki kaseto Muzikanti iz Trsta, na kateri nastopa kot solist v spremljavi tria in igra svoje ter tuje skladbe. Na naslednji kaseti, ki jo pripravlja, pa bodo posnete samo njegove skladbe... Rad igra tudi ljudske melodije. “Pri ljudskih vižah,” pravi, “je treba paziti, da so zaigrane na ljudski način!” Kako zelo pomembna mu je diatonična harmonika, pa je mladi godec Denis dokazal tudi s tem, da se je pridružil Zoranu Lupincu pri poučevanju igranja nanjo...

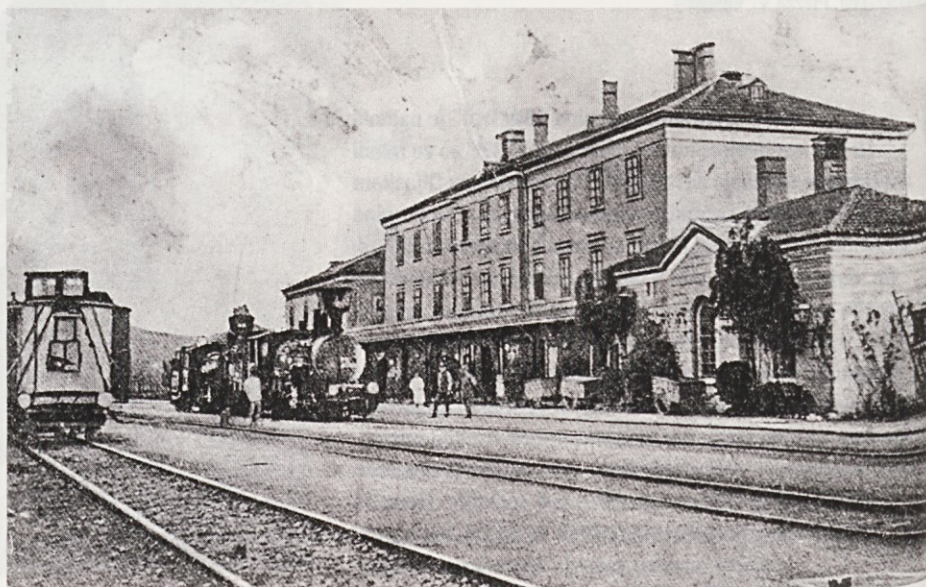
Slovenski pravniki v Divači in Škocjanskih jamah

PRED STO LETI

Jožko Žiberna

dipl. pravnik, 1000 Ljubljana, Erjavčeva cesta 2

Pred sto leti, točno 6. septembra 1896, je društvo "Pravnik" iz Ljubljane organiziralo društveni izlet v Divačo oziroma v Škocjanske jame. Za ta izlet se je izrekel *"društveni shod"* 2. julija istega leta in sicer zato, kot piše kronist, *"da poletimo zopet na jug, kakor pred par leti (ko so podoben izlet organizirali v Sežano in Lipico - opomba pisca), uvažujé nasvete tržaških, isterskih in goriških koleg, v Divačo kot najprimernejši kraj letošnjemu sestanku slovenskih pravnikov"*. In tako se je zbralo navedenega dne *"na kršnih kraških tleh nad petdeset društvnikov in prijateljev društva s Primorja, Štajerskega in Kranjskega"*.

Divaška železniška postaja na razglednici, poslani leta 1923...

Zakaj društveni izlet pravnikov pred sto leti?

Vsekakor je bil to dogodek, kot se bere v nadaljevanju, ki ga je po tolikem času vredno podoživeti, saj ga lahko primerjamo - med drugim - z dogodkom, ko je pripeljal v Divačo 28. julija 1857 prvi vlak, z dogodkom, ko so 1. septembra 1876 slovesno odprli železniško progo iz Divače proti Pulju, pa še s kakšnim drugim dogodkom! Upoštevati je treba, da to ni bil samo izlet za zabavo, temveč da *"sledí s tem društvo Pravičnik višjim smotrom. Ono se zaveda, da je važen faktor v narodni organizaciji"*. Med organizatorji divaškega izleta in drugih izletov, to je v Sežano, Prosek in Devin oziroma Sesljan, so bili pomembni narodni buditelji in javni delavci iz tistih časov, kot so bili: dr. Ivan Tavčar, dr. Gustav Gregorin, dr. Danilo Majaron, državni poslanec Ivan Nabergoj, dr. Matej Pretnar, dr. Josip Pitamic, dr. Edvard Slavik in drugi. Izleti so bili namreč v času narodnega prebujanja in boja za uveljavljanje slovenskega jezika med drugim tudi na sodiščih in v javni upravi, na teh izletih pa so govorili tudi o drugih vprašanjih, med drugimi tudi o slovenskem vseučilišču.

"Pravnikov" kronist je zapisal...

Toliko za uvod! Predno pa povzamem samo dogajanje na izletu, moram še dodati, da se pri opisu držim dobesedno tistega, kar je in kot je zapisal kronist v septembrski številki revije "Pravnik" leta 1896. Tako se bo bralec lažje vživel v razmere in duha tistega časa.

Sledimo torej kronistu, ki se je podpisal samo s črko R! Prihod izletnikov v Divačo in Matavun je opisal takole:

Ko se je pripeljalo proti 10. uri dopoldne blizu 20 Ljubljanskih vdeležnikov na Divaško postajo, bili so tamkaj že zbrani primorski in notranjski slovenski pravniki v obilnem številu. Po kratkem odmoru v kolodvorski restavraciji odpeljali so se vsi izletniki in nekaj dam na pripravljenih vozovih skozi Divačo, kjer so jih narodne dame obsipale z lepimi šopki, proti Motovunu, ogledati si slovite Škocjanske jame. Pri slavlolu, okrašenem z narodnimi trobojnicami in z napisoma: Živeli narodni pravnik! in Na zdar!, ki je stal pri vhodu v vas Motovun, pričakovalo je izletnike mnogobrojno občinstvo z naklskim županom g. A. Mahorčičem na čelu. Lepemu pozdravu slednjega odgovoril je

društveni podpredsednik g. dr. D. Majaron, zahvaljujoč se na tako pristrčnem dokazju kraške uljudnosti, na kar so zaorili burni živio-klici in so jeli pokati topiči na bližnjih homcih."

Najbrž se malo ustavimo ob opisu tega sprejema "vdeležnikov" v sami Divači, ki je takrat štela nekaj več kot 500 prebivalcev in ki je tako svečano sprejela izletnike! Morda je pisanje o damah malo pretirano, vendar se moramo v spominu vživeti v tisti čas...

Sledi kronistov opis obiska Škocjanskih jam in vrnitev v Divačo:

"Izletniki odpravili so se nato takoj z osmimi spremljevalci in svetilci proti vhodu v Škocjanske jame. Ozke stečice med velikimi skalami in globokimi prepadi, v katerih so šumeli krasni slapovi, navdali so vdeležnike, še predno so prišli do pravih jam, z nekako tesnobo, a vendar so odšli srčno v temne podzemne votline, poslovivši se za par ur od krasnega solčnega dne. Dasi so mogle velike plamenice le slabo razsvetliti neizmerne prostore in dasi je bila pot po umetno v skalo vsekanih stopnjicah in serpentinah jako težavna, dasi se je trebalo ves čas skoro krčevito držati svilkovih ograj, da se človek

KRAS V PREJŠNJEM STOLETJU

obvaruje padca v grozne prepade, na katerih skoro nedoglednem dnu mogočno šumi divje valovje, vendar so velikanska podzemeljska čuda kraške zemlje, med katerimi se mora pred vsem opozoriti na prekrasne kapnike, stalagmite in stalaktite, zlasti pa na takozvane studence, tako mogočno vplivala na vse vdeležnike, da gotovo ni prav nihče obžaloval napore haje in se res le težko ločil od tega bajevitega sveta. Ko so se po drugih lepših potih po jedni uri popoldne izletniki vrnili v Motovuin, pozdravili so jih zopet s pokanjem topičev in po kratkem počitku, med katerim sta si zlasti g. župan Mahorčič in g. nadučitelj Štrekelj prizadevala, i tukaj vdeležencem čas kolikor možno prikrajšati, vrnili so se vsi obiskovalci jame nazaj v Divačo, kjer jih je že pričakoval navlaš v to svrhu iz Sežane prišedši g. c. kr. okrajni glavar dr. A. grof Schaffgotsch."

Tako je minil, lahko zapišem, prvi del izleta, ki je bil bolj podoben slovesnosti, saj tako pričata sprejem v Divači, kjer so goste pričakali s šopki, in v Matavunu, kjer so njim v čast streljali celo s "topiči" - možnarji, kar sicer ni kraški, ampak je bolj štajerski običaj. Verjetno je bila to zamisel organizatorja izleta Planinca, divaškega postajnega načelnika...

Drugi del izleta je potekal v postajni restavraciji, v kateri so se po kosilu vrstili govori in pozdravi oziroma zdravice. Med najbolj pomembnega lahko štejemo govor okrajnega glavarja dr. A. grofa Schaffgotscha, o katerem je kronist napisal:

"Prvi povzame besedo g. okrajni glavar grof Schaffgotsch ter izpregovori v lepi slovenščini s posebnim poudarkom nastopno napimico: Čast mi je pozdraviti društvo Pravniki, katero si je že toliko zaslug pridobilo za slovensko uradovanje; kot praktični uradnik vem ceniti delavnost društva, katero si trudi ustanoviti jednotno terminologijo. Če uradujemo v slovenskem jeziku, ne izpolnjujemo le svoje radne dolžnosti, (Čujmo! Čujmo!); ampak tudi dolžnost, katero nam predpisuje ustava naše avstrijske države, česar bi se moral

Podrtja nekdanje Čotnikove hiše v Dolnjih Ležecah fotografirana 10. julija 1995 - foto: J. Žiberna

držati vsak avstrijski uradnik (Burni dobroklici in viharo odobravanje!). Mene zelo veseli, biti v sredi tega društva, kateremu kličem: Vivat, crescat, floreat!"

In še avtorjev komentar!

Pozdravni nagovor okrajnega glavarja je bil, razumljivo, sprejet z izrednim navdušenjem, saj je bil v popolnem nasprotju s tistim, kar se je dogajalo prav v tistih časih v neposredni bližini, to je v Trstu. Tako je, na primer, malo pred tem izrekla Tržaška odvetniška komora enemu izmed svojih članov ukor, ker je zagovarjal obtoženca v hrvaškem jeziku, češ da je "žalil naše najbolj nedotakljive pravice ..." ("che lede i nostri piu sacrosanti diritti..."). Seveda je bilo to skromen primer tržaškega šovinizma, ki je živ še danes!

Program pravniškega izleta v Divačo in Matavun sta pripravila že omenjeni divaški postajni načelnik Planinc in sodnik Dušan Dukič iz Sežane. Končal pa se je tako, da so - razen tistih, ki so morali z vlakom domov - najbolj vztrajni slavje nadaljevali v Perhavčevi-Čotnikovi gostilni v Spodnjih Ležecah, kot piše kronist. Kakor smo v reviji Kras že pisali, te gostilne ni več, ker so jo pred časom porušili, njeno

sliko pa si lahko ogledate v 10. številki revije na 29. strani. Po rušenju pa je ostalo, kot kaže zgornja slika!

Da bi se spomnili na tiste dni in na delo svojih predhodnikov, so slovenski pravniki 20. septembra 1986 priredili podoben izlet in sicer v Divačo in Škocjan z zaključkom v Lipici, kjer je proslavila svojo dvajsetletnico Zveza društev pravnikov v gospodarstvu Slovenije. Izleta se je udeležilo približno 300 pravnikov iz vse Slovenije in iz zamejstva. S tem so se takrat oddolžili spominu na opisane dogodke pred devetdesetimi leti.

Omeniti je treba še to, da so naši predhodniki - pravniki takrat priredili poleg izleta in Divačo in Škocjanske jame še izlete v Sežano in Lipico ter v Prosek in Devin oziroma Sosljan!

Prav je, da se spominjamo dogodkov, ki so bili v tistih časih posebnega pomena za bujenja in dvigovanja slovenske narodne zavesti!

36
Vtisi z izleta...

KAKO JE DRUGOD

Lučka Čehovin

ravnateljica Kosovelove knjižnice,
6210 Sežana, Mirka Pirca 1

Ne sodim ravno med tiste, ki veliko potujejo, zato sem se le po nekem srečnem naključju tokrat na hitro odzvala povabilu turistične agencije Royal na osemdnevno potovanje po Škotski. Potovanje je skrbno pripravil in tudi vodil Dušan Kaluža, ki si je ves čas zavzeto prizadeval, da bi nam to deželo vsestransko čim bolj približal. Pripovedoval nam je o njeni zgodovinski usodi, o kulturnih vrednotah in o naravnih posebnostih. Ne glede na vse informacije, ki sem jih med potovanjem dobila o Škotski, pa me je ta dežela s svojo lepoto sama po sebi očarala.

Na letališču v Glasgowu nas je v večernih urah pričakal simpatičen škotski šofer Billy, ki nas je tudi vseh osem dni vozil po Škotski. Že na začetku poti me je presenetila sorazmerno ozka cesta, ki se je vijugala po prostrani pokrajini med pašniki in pod visokimi vrhovi, ki jih je ponekod še pokrival sneg. Ves čas smo srečevali velike črede različnih ovc, ki so se pasle na prostranih pašnikih. Tu pa tam sem med ovčami opazila kakšno kozo, višavske krave in celo prašiče.

Kar popotnika v tej deželi še posebej navduši, je zagotovo cvetje. Vso pot sem videvala ob cesti ogromna drevesa cvetočih rododendronov - v živih roza in vijoličnih tonih. Da je bila lepota pokrajine popolnejša, so od časa do časa drevesa rododendronov zamenjale prave planote cvetočega resja. Posebno doživetje pa je

bil med postankom sprehod po botaničnem vrtu med mogočnimi drevesi, ki jim seveda ne bi vedela imen, in med nešteti vrstami cvetočih rastlin, katerih lepoti se človek samo čudi. In ne poredko so me med potjo razveseljevale tudi nenavadno velike travniške marjetice, ki so se včasih belile, kot bi bile posejane na njivah. Kaj bi dala, da bi jih lahko vsaj en šopek prinesla v knjižnico!

Kljub temu, da je bilo vreme tiste dni oblačno in da je zlasti prve dni izleta rosilo, me to ni niti malo motilo. Tudi to je nekako sodilo k

posebnostim Škotske, ki po pripovedovanju poznavalcev ne pozna hudih zim, niti prevročih poletij, kar pomeni, da je klima ugodna za tako bujno rastlinje.

Ko sem v poznih večernih urah v lepo urejenih, čistih hotelskih sobah premišljevala, kako, da me noben dan potovanja ne utruji, se mi je zdelo, da je na to vplival nek poseben mir, ki vlada v tej deželi in se zaleze v človeka, ki samo s pogledom spremlja to čudovito pokrajino. Tu ni mogoče zaznati nobenega cestnega vrveža, saj Škoti najbrž ne dovolijo, da bi jim

Čreda ovc s pastirji na cesti - foto: R. Stanford

Grad Inveraray Castle v Agryllu

deželo prepassali s širokimi avtocestami, ki bi uničile pokrajino ter v ta naravni mir prinesle ropot in onesnaževanje. Tudi v mestih nisem zaznala nestrpnih voznikov in nervoznega hupanja, hitrega izpeljevanja in hrupnega zaviranja avtomobilov. Nasploh so ljudje zelo mimi, obzirni in vljudni. Vozno pravilo pa velja na Škotskem po levi strani.

Tudi naš šofer Billy je bil nadvse vljuden in prijazen. Tu pa tam nas je razvedril z kakšno škotsko anekdoto. Še posebno me je presenetilo, da je s seboj nosil Stevensonovo knjigo pesmi. Takoj sem pomislila, da še nisem pri nas srečala kakšnega šoferja, ki bi ga spremljale, na primer, Prešernove Poezije. In, ne da bi ga kaj posebej prosili, je samoumevno upočasnil vožnjo, če je poznal, da želi kdo kaj fotografirati, če je bilo le mogoče, pa je avto zapeljal bliže zanimivi točki.

Dobila sem občutek, da so Škoti zelo ponosni narod, ki veliko da na svojo nacionalnost in tradicijo. Njihove narodne pesmi in melodije dud pozdravijo obiskovalca v vseh pomembnih turističnih krajih, na primer pred gradovi, v parkih, na mestnih ulicah; tudi v trgovinah in lokalih človek posluša njihovo tradicionalno glasbo. Škotski moški še vedno nosijo narodno oblačilo kilt. V večernih urah sem doživela v hotelu, kjer smo spali, maturantski ples. Dekleta so bila oblečena v dolge večerne obleke, fantje pa so bili vsi v kiltih. Seveda iz boljšega blaga, z bogatimi torbicami okrog pasu in v lepih brezrokavnikih. Zdelo se mi je, da se po torbicah in brezrokavnikih ugotovi cena kilta.

Škote sem doživela kot zelo gostoljubne, odprte in prijazne ljudi. Ko smo v

Edinburgu šli k trdnjavi, smo na ulicah srečevali ne le tradicionalne "godce", pa častno stražo pod trdnjavo, temveč so nam prijazna dekleta iz košaric ponujala tudi sladoled - in nenakšne naše lučke.

Vodič nas je popeljal tudi na ogled treh različnih gradov, katerih poglobitvena značilnost je, da v njih še živijo plemiške družine, ki se v poletnih mesecih izselijo in pustijo svoje grajske prostore na ogled turistom. Vstopnina jim predstavlja del dohodka za vzdrževanje mogočnih zgradb. Posebno razkošni so vrtovi in parki okrog gradov, po katerih se prosto sprehajajo razne živali. Sama sem imela srečo, da mi je prekrasen bel pav poklonil pero, ki sem ga celo uspela prinesiti domov za spomin. Tudi v grajskih parkih, ko sem se sprehajala po njihovih stezicah, me je navduševala lirična škotska glasba. In včasih sem se morala zelo truditi, da sem ugotovila, od kod prihaja. Pa sem, na primer, zagledala moškega, ki je na dudo igral skrit za deblom košate smreke ali breze. Neredko so pred gradovi skupine plesale škotske narodne plesne.

Tudi odnos Škotov do živali me je prijetno presenetil. Ogledali smo si tudi ogromen živalski vrst, v katerem ima vsaka žival svoje naravno domovanje. Kar mi je posebno všeč, je velik prostor, odmerjen sleherni živali. Čuvaj, ki nas je spremljal od živali do živali, se je s posebno ljubeznijo vsaki približal in jo z imenom poklical - odnos, ki ga še v vsakdanjem življenju med ljudmi, žal, pogosto ne srečamo!

Že vodnik nas je opozoril, da Škoti ne sprejemajo napitnine. O tem sem se tudi sama prepričala, ko sem vljudnemu natakarju hotela

prepušiti drobiž, a ga je prijazno zavrnil. Gesto sem razumela kot svojevrsten ponos. Med Škoti prevladuje poštenje, kajti nikjer, tudi v velikih trgovinah, nisem opazila varnostnih naprav, ki smo jih pri nas navajeni že v vsaki trgovini. Trgovci so izjemno prijazni in z besedo hvala ne varčujejo ne glede na to, ali obiskovalec kaj kupi ali ne. Radi vas nagovorijo in povprašajo, od kod ste. Ko smo povedali, da smo iz Slovenije, so večinoma vedeli za našo državo. In nemalokrat sem doživela tudi izraz njihove težnje po osamosvojitvi. Mejo med Angleži in Škoti je zelo čutiti, čemur se ni čuditi, če pomislimo na krvavo zgodovino odnosov med njimi, na katero sta nas opozorila tudi dva filma, ki nam ju je vodnik v večernih urah pokazal: Pogumno srce in Rob Roy.

Seveda Škotske ni mogoče zapustiti, ne da bi si ogledali zanimive predilnice prekrasnih volnenih izdelkov in vsaj ene tovarne viskija.

Omeniti moram še posebnost škotskih hiš, ki so v večini majhne, skromne, a dajejo občutek trdnosti, ker so zgrajene iz granita. Tudi strehe so kamnite. Okrog hiš nisem opazila zelenjavnih vrtov, pač pa je povsod veliko cvetja. Tudi mestne hiše so okrašene s cvetjem in celo na električnih drogovi visijo cvetlični lončki. Sploh imajo Škoti veliko smisla za oblikovanje vrtov in rastlin, saj so tudi njihovi mestni parki vredni občudovanja.

Če bo koga zamikala Škotska, naj še dodam, da sem bila presenečena tudi nad tamkajšnjo dobro hrano in nad obilnimi obroki. Zajtrki in večerje so se mi zdeli prave pojedine škotskih specialitet... Za doživetje najlepše pokrajine pa priporočam spomladanski čas!

Kako verjeti vase,
ko javno
nastopamo?

POSLOVNI BONTON

PRIJAZNOST SPODBUJA ŠE VEČ PRIJAZNOSTI

Silva Matos
dipl. psihologinja

Včasih si prav goreče želimo, da bi doživeli odobravanje poslušalcev, ki jim v različnih okoliščinah razlagamo svoje delo, načrte, stališča. Negotovost, neprijetne občutke, ki jih pri tem doživljamo, suha usta, potne roke, zardel obraz, trepetajoče srce, stiskanje v grlu in v prsih, krč v želodcu pa tudi zapletanje besede in jecljanje med govorom smo doživeli že vsi, ki smo se pripravljali na pomemben nastop in ki smo tudi javno nastopali.

O marsikom, ki deluje zelo samozavestno, z občudovanjem rečemo, da prav gotovo nima treme. Pa je verjetno, da jo ima. Pred vsaki nastopom, na vsakem začetku, tako, kot mi vsi, najbrž tudi doživlja pritisk. Celo mnogim izkušenim in zelo znanim osebnostim se prvih pet minut, na vsakem nastopu, tresejo roke ali pa doživljajo kaj podobno neprijetnega.

Dandanašnji se postavljajo pred nas zelo različne zahteve. Mnogokrat zaide-

mo v nenadne, nepredvidljive situacije, veliko pomembnih okoliščin pa lahko tudi predvidimo, pričakujemo in se nanje pripravimo. Tudi javne nastope, govore, pogovore!

Lahko se od nas pričakuje pozdravni nagovor, zdravica, zahvala, predstavitve ali pa tudi priložnostni govor, neko poročilo, otvoritev nečesa pomembnega... Včasih se moramo kar nenadoma znajti, povedati nekaj stavkov, nekaj primerne, prijaznega; nekaj, kar ljudje pričakujejo... Takrat bomo najboljši, če bo tisto, kar bomo rekli, prišlo iz srca, iz naše osebnosti, a vendar z nekaj empatije, segajoče v srca tistih, ki jim govorimo. Precej ljudi ne verjame, da so v takih razmerah lahko kadar koli dobri. Ne verjamejo, da to zmoremo vsi, kot to zmoremo takrat, ko se obrnemo k otroku, ki nam je zapel pesmico ali nam je prinesel šopek rož.

Ljudi, ki jim govorimo, nikoli ne podcenjujmo! Ne obotavljajmo se povedati nekaj prijaznega. Prijaznost namreč spodbuja še več prijaznosti!

Če pa vemo za svoj nastop, da to za nas ni presenečenje, se nanj lahko temeljito pripravimo. Tudi, če bomo morali

povedati le nekaj stavkov! Nekajminutni govori so včasih zahtevnejši in težji od časovno daljših govorov. Še bolj pomembno je, kaj rečemo. Vsaka beseda ima v kratkem govoru večji pomen.

Besedilo govora si lahko tudi napišemo in ga v javnem nastopu preberemo. Vendar je bolje, če povemo vsaj kak stavek na pamet, sproščeno. Deluje namreč bolj pristno. Lahko si za govor napišemo na listič le ključne misli in besede, da ga imamo za vsak primer v žepu in s tem pri roki, da ne pozabimo kaj pomembnega povedati. Ni dobro, da bi se ves govor naučili na pamet, saj lahko izzveni kot recitacija. Vsekakor pa je odlično, če točno predvidimo, katere stavke bomo povedali na začetku in kako bomo govor končali. Če se zgodi karkoli, če nas bo na začetku premagala trema, če se bomo med govorom zmedli, nam na listič napisane glavne misli, začetek in konec lahko zelo koristijo. Potem se nam prav zares ne more kaj dosti neprijetnega zgoditi in preprečiti dober nastop.

Pred nastopom je priporočljivo, da ne jemo in ne pijemo preveč, pa tudi, da se udobno, priložnosti primerno, uredimo. Če je možno, bodimo spočiti. Poskrbimo,

da se pred nastopom sprehodimo ali vsaj nadihamo malo svežega zraka.

Če moramo pred začetkom svojega nastopa priti na oder ali narediti nekaj korakov, ni dobro, da delujemo obupano, klavarno, kot bi bili na sodišču. Poslušalci že po tem prvem vtisu naravnajo svoj odnos do nas.

Začnimo preprosto, domače, kratko, pristno! Ko po prvih besedah vidimo, da smo še vedno živi, stavki stečejo lažje. Vedno bolj postajamo sproščeni.

Poslušalci ocenjujejo celoten videz, na začetku bolj zunanost, obleko, mimiko, kretnje, frizuro... Opazijo odpete gumbe, pa tudi lepo in poravnano kravato. Prav lahko vzbudita smeh ali muzanje odpeta zadruga ali zmešnjava barv, ki jih nosimo na sebi.

Dobro je obvladati svoje roke. Lahko dajemo vtis, da smo nervozni, če preveč mahamo z njimi. Lahko jih zato lahkotno vtaknemo v suknjičev žep ali damo na hrbet, še bolj sproščeno pa je, če sedimo, da jih damo na mizo. Nikakor ne stojmo široko razkoračeni, s prekrizanimi rokami pred poslušalci, ker s tem postav-

ljamo mednje in medse pregrado, ustvarjamo distanco. Tudi poigravanje s svinčnikom, potrkanje z njegovo konico po mizi, moti. Kakor tudi moti pozibavanje z nogami, s stopali, s telesom...

Navežimo stik z vljudnim pozdravom in s sproščenim pogledom. Na posameznikih se ne ustavljajmo preveč! Če predolgo strmimo v eno osebo, se ne bo prijetno počutila. Glejmo v občinstvo, da bodo vsi imeli občutek, kako govorimo vsem in vsakomur posebej. Nihče se ne bo počutil, da je odveč in zapostavljen.

Včasih se med govorom misel izgubi... Nič hudega! Postavimo v pripovedi vejico in povejmo kakšen splošen stavek. Naj bo vnaprej pripravljen. Nato naj bo spet pika in nadaljujmo govor. Poslušalci običajno take zadrege ne opazijo. Prav vsi namreč niso ves čas z mislimi pri našem govoru; njihove misli zbežijo kdaj tudi drugam. In naš stranski stavek, ko iščemo stik z izgubljeno mislijo, bodo mnogi pripisali svoji nepozornosti, če bodo opazili, da je malo drugačen.

Zgodi se, da v zadregi kdaj tudi utihnemo! Nenaden molk vzbudi veliko

**Verjemite vase!
Vsak uspešen nastop
proslavite!
Za dobre poteze,
besede, stavke, misli,
ideje si čestitajte!
Dovolite si napake!
Veselite se tudi
majhnih uspehov
in ne čakajte samo
na svoj življenjski
nastop!**

pozornost; prebudi tudi tiste, ki niso poslušali. Zato so premori zelo primerni, ko želimo nekaj zelo poudariti.

Končajmo s kakšno lepo, čvrsto mislijo! Poslušalci si konec zelo zapomnijo - ne samo zato, ker je govor mimo, ampak tudi zato, ker zadnja misel ostane v ušesih.

Z odra nikoli ne zbežimo! Ne zmigujmo z glavo, razočarani nad sabo. Kdor odide s sklonjeno glavo, "osramočen", poslušalec ne prepriča, četudi je imel najboljši govor. Odhajajmo pokončno, počasi, samozavestno!

Mnogi ljudje gledajo na tremo tudi pozitivno. Gre za odnos nastopajočega. Ni mu vseeno; zanj je nastop, dogodek, situacija nekaj pomembnega. Ljudje tudi nikoli ne vedo, koliko treme smo imeli pred nastopom... Res pa je tudi, da sta perfekcionizem ali težnja po popolnosti in strah pred napakami sovražnika uspeha!

Za kulturo komuniciranja... MOBITEL, PTICE, MEDVEDKI IN ŠE KAJ TELEFONIJA

Komunikacija - trda, skoraj tehnična beseda - nam je morda prav zaradi prizvoka strokovnosti v vsakdanjem jeziku malce tuja. Le redki ob njej pomislimo na tisto vsakdanjo izmenjavo misli, idej, znanja, ki nam pomaga preživeti, ki iz nas dela ljudi... Da, lahko rečemo, da je komunikacija magična beseda. In da je komuniciranje magična dejavnost! Tudi, če nas morda med komuniciranjem ne prevevajo lepi občutki, če nas sporočilo navda z razočaranjem ali celo z jezo, nam ostane pozitivna izkušnja.

V Sloveniji se ukvarja s komuniciranjem in komunikacijsko tehnologijo veliko ljudi in podjetij. Pa vendar bi težko našli organizacijo, ki vgrajuje kulturo komuniciranja v vse svoje dejavnosti, povrh tega pa za komuniciranje skrbi tudi tehnično. Od običajnega komuniciranja na štiri ali več oči, ki je še zmeraj najbolj popolno, a zaradi hitrega življenjskega tempa tudi vse manj mogoče, je podjetje, katerega ime boste večkrat prebrali v naslednjih stavkih, naredilo na tem področju velik korak naprej.

Če si zaželimo pogovora z znancem, s prijateljem, s sorodnikom ali s poslovno stranko, običajnega telefona pa ni v bližini, je rešitev samo ena - mobilni telefon oziroma mobitel. Slovenski operater za mobilno telefonijo - družba Mobitel - omogoča takšno komunikacijo tehnično, hkrati pa si stalno prizadeva tudi za višjo raven kulture komuniciranja in življenja nasploh.

Visoka tehnologija in posamičen pristop

Mobitel se ukvarja z visoko tehnologijo. Vsak trenutek ima opraviti s fizikalnimi zakonitostmi, težko razumljivi tudi večini visoko izobraženih ljudi. Kljub temu pa je Mobitel ohranil prijaznost in osebni pristop do svojih naročnikov. Od začetka svojega poslovanja si prizadeva čim hitreje slediti tehničkim novostim in naročnikom omogočati čim lažje medsebojno komuniciranje ob njihovi hkratni večji mobilnosti ali gibljivosti. Kljub svojim

mobitel

visokim poslovnim uspehom se ni uspal, ampak si prizadeva, da bi Slovenija Evropi in svetu sledila na samo politično temveč tudi s komunikacijami, saj so te za vsako državo strateško pomembne. Spomnimo se prvih okornih mobilnih telefonov, ki jih je bilo treba skupaj z nekakšnimi skrinjicami prenašati naokrog! Kmalu so jim sledili modernejši - manjši, lažji, skratka priročnejši. In čim so to dovoljevali pravno-formalni pogoji, je Mobitel začel preizkušati novejši, digitalni sistem mobilne telefonije. Čeprav je naložba velika, je tako odločitev med drugim narekovala tudi Mobitelova dolžnost do potrošnikov in njihovih komunikacijskih potreb.

Mobitel je za slovenske razmere lahko zgleden primer zgodbe o uspehu. V petih letih obstoja se je prebil med najbolj prodorna slovenska podjetja in poslovno dozorel. V to so ga zagotovo prisilili dejstvo, da deluje v izjemno hitro rastoči panogi, predvsem pa zdrava poslovna miselnost njegovega vodstva, pripadnost zaposlenih Mobitelovi filozofiji in njihova skrb za kakovost storitev.

Duh dobrega gospodarja

Tudi v marketinškem smislu je Mobitel odrasel izjemno hitro in kljub svoji "mladosti" postal podjetje, ki zrelo in načrtno uporablja denar za komuniciranje z javnostmi. Ne z bahavimi oglaševalskimi kampanjami, ki v nekaterih drugih svetovnih telekomunikacijskih podjetjih mejijo že skoraj na kič. Pač pa z dejavnostmi, ki zdaj že praviloma niso več samo Mobitelove, ampak promovirajo in utemeljujejo pomembne družbene dejavnosti. Mobitel se je pridružil tistim redkim slovenskim podjetjem, ki tudi s promociji namenjenim denarjem ravna-jo gospodarno.

Varnost na prvem mestu!

Poglejmo si zdaj nekoliko podrobneje še nekaj, kar je tesno povezano s sodobnim komuniciranjem, a vključuje veliko pomembnejši vidik - varnost!

Z mobilnim telefonom je že tako, da ga velikokrat uporabljamo tudi v avtomobilu, med vožnjo. In ker v Mobitelu vedno znova poudarjajo: "Varnost je na

prvem mestu!", s svojimi dodatnimi izdelki in storitvami izobražujejo in usposablja slovenske voznike, ki med vožnjo potrebujejo mobilni telefon, voziti varno in ne ogrožati varnosti drugih, pri tem pa ne omejevati svoje gibljivosti. Da, mobilni telefon je mogoče v avtomobilu uporabljati tudi tako, da spoštujemo varnostna pravila in da ne ogrozimo varnosti drugih udeležencev v prometu. Z namestitvijo stojala za mobitel, ki omogoča telefoniranje med vožnjo brez uporabe rok, in z dodatnimi Mobitelovimi storitvami - preusmeritev telefonskega klica in uvedba telefonskega predala.

Mobitel si s pticami deli nebo

In še nekaj o Mobitelovi kulturi komuniciranja, ki jo izkazuje v svojem komuniciranju z javnostmi!

Zamisel o njegovem sodelovanju z Društvom za opazovanje in proučevanje ptic se je porodila pred kakšnim letom. Učinek oglaševanja v slovenskih medijih je močno presegel prvotno določena sponzorska sredstva, namenjena društvu. Na mobilno telefonsko številko 0609-625-210 člani društva vsak dan sprejemajo klice ljudi, ki so opazili kakšno redko ptico. Njihova dejavnost je postala v slovenski javnosti prepoznavna, za vzor pa so si jo vzele nekatere podobne organizacije. Na oglasih Mobitel ne sporoča cen svojih storitev, ne izpostavlja svojega imena - čeprav je že postalo sinonim ali soznačnica za mobilni telefonski aparat. V ospredje postavlja ogroženo ptico, živalsko vrsto, s katero si Mobitel deli nebo, ne da bi jo oviral v njeni svobodi. In s pticami si Mobitel deli tudi vse svoje tiskovine; namenja jim tudi dobršen del predstavljanja podjetja na Internetu in na CD romu.

Družbena odgovornost? Seveda!

Tudi sponzoriranje gradnje nove pediatrične ali otroške klinike dokazuje, kako družbeno odgovorno podjetje je Mobitel, saj to načelo vgrajuje v vse svoje poslovne funkcije. Takšno miselnost bodo morala prej ali slej privzeti tudi druga sodobna podjetja. Mobitel pa je gotovo med tistimi, ki ji v Sloveniji utirajo pot. To

počne ustvarjalno in energično, predvsem pa inovativno.

In ti trije pridevniki ne izgubijo pomena, če jih postavimo v miselni zvezi globalnega pristopa h komuniciranju. Tudi, če Mobitelove komunikacije primerjamo s komunikacijami podobnih podjetij v najrazvitejših državah, ugotovimo, da si pošteno zasluži omenjene oznake!

Majhna knjižica z velikimi nasveti

Tega ne trdimo kar tako! Trditev potrjujeta kar dve nagradi Mednarodnega združenja poslovnih komunikatorjev (IABC), ki ju je Mobitel prejel v evropski in svetovni konkurenci za drobno knjižico z naslovom "Nekaj nasvetov za prijazno uporabo mobitela". Sicer drobna po velikosti, a velika je s prijetnim nagovorom, s hudomušno napisanim besedilom in predvsem z iskreno skrbjo za boljše komuniciranje ljudi med seboj.

Da, sedaj lahko brez pretiravanja pripišemo, da je Mobitel ne le slovenski nacionalni operater analogne telefonije (Nordic Mobile Telephone - NMT) in digitalne telefonije (Global Sistem for Mobile Communication - GSM), ampak je tudi (in predvsem) komunikacijsko podjetje. In dodamo lahko še, da ima kulturo komuniciranja v malem prstu!

Naslovno vprašanje sem si zastavila po časopisnih polemikah o tem, ali so stroški za sponzoriranje kulture poslovno upravičeni. Prepričana sem, da so. Zakaj menim tako, pojasnjujem v nadaljevanju tega prispevka... Pred tem pa še nekaj besed o skladih na splošno!

Dejavnosti, ki so povezane z razvijanjem skladov (fund development activities), uvrščamo med dejavnosti, ki so povezane s uresničevanjem posebne strategije neprofitne organizacije.

Pri tem je treba razlikovati med **zbiranjem denarja** (fund raising activities) in **razvijanjem skladov** (fund development activities). Slednje je povezano s sistematičnim ali urejenim pridobivanjem donatorjev ali darovalcev. To so najspodobnejše oblike dela neprofitnih organizacij. Donatorji, ki jih želijo menedžerji neprofitnih organizacij pritegniti, so ne samo bogati posamezniki, podjetja in politični odločevalci, ampak so tudi dejanski in potencialni uporabniki dobrin in storitev. Vsi ti ljudje tvorijo donatorsko bazo ali omrežje, ker je vsako med njimi na nek način zainteresiran za razvoj konkretnega področja.

V nadaljevanju se omejujem na kulturne organizacije in na razvijanje skladov v kulturi...

V svetu poznajo **javne sklade** in **zasebne sklade**, ki praviloma delujejo po načelih neprofitnih organizacij. Zato je zelo pomembno, da imajo za svoje delovanje urejene pravne pogoje. Mednje sodita zlasti ustrezna zakonska podlaga, ki vključuje tudi statusno ureditev tipa neprofitne organizacije, ter ugodna davčna zakonodaja in politike.

Sedanja davčna zakonodaja v Sloveniji ni spodbudna za vlaganje v kulturo. Kar zadeva status neprofitne organizacije, pa so razmere naslednje:

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (Uradni list št.75,

Ali bi sistematično razvijanje kulturnih skladov prispevalo k razmahu kulturnih vrednot?

DAVKI NISO SPODBUDNI ZA KULTURO

Mag. Suzana Čurin Radovič

podsekretarka na Ministrstvu za kulturo,
1000 Ljubljana, Cankarjeva 5

2.12.1994) v členih 22 in 28 omenja javne sklade za uresničevanje nacionalnega kulturnega programa, na katere se prenese financiranje kulturnih programov in projektov iz državnega proračuna na področju, za katerega je sklad ustanovljen. Javni sklad tako opravlja distribucijo ali razdeljevanje proračunskega denarja in zagotavlja participacijo ali soudeležbo strokovne javnosti pri upravljanju sklada. Za zasebne sklade pa je omenjeni zakon pomanjkljiva pravna podlaga, saj je tisto, kar je zapisano v 70. členu, premalo operativno. Zakon samo omenja tovrstne organizacije, ne razdelja pa načina, kako naj bodo te organizacije registrirane na ministrstvu za kulturo. Taka registracija bi namreč potem te organizacije obvezovala delovati po načelih neprofitnega menedžmenta in tako preprečevala pojave vulgarnega komercializacije v kulturi. Uradni status bi po mojem mnenju omogočil tudi lažje pridobivanje in ustrezno obravnavanje sponzorskih in donatorskih sredstev. Na uradni status naj bi bila vezane vse olajšave iz naslova neprofitne organizacije.

Pluralizem lastninskih oblik je zaželen tudi pri skladih pod pogojem, da sta zagotovljeni enotno varstvo kulturne dediščine (premične in nepremične) in profesionalnost pri storitvah ter pri ravnanju s kulturnimi dobrinami. Temeljno načelo namreč je, da mora biti lastnik (javni ali zasebni) dober skrbnik kulturne dobrine.

Kulturni skladi se že pojavljajo tudi v Sloveniji. Ker pa Slovenija nima tradicije delovanja in razvijanja zasebnih skladov, še vedno prednjači zbiranje denarja pred razvijanjem sistema za pridobivanje donatorjev. V kulturnih organizacijah je še vedno premalo take marketinške naravnosti, ki bi ciljne skupine obravnavala predvsem kot uporabnike kulturnih dobrin in storitev.

Marketinški pristop, usmerjen k uporabnikom, vključuje tudi stalne in pristne stike z njimi ter njihovo nenehno seznanjanje s kulturnimi informacijami - neke vrste vzgojo kulturnih uporabnikov. Tak vložek v uporabnike

(posebne storitve) je zlasti v kulturi zelo pomemben. Dvosmerni informacijski tok (komunikacija) med uporabniki in skladi naj bi vključeval, na primer, tudi oskrbovanje uporabnikov s strokovno literaturo, redno posredovanje informacij o kulturnih trendih in umetnikih, ipd. Uporabniki pa naj bi sklade obveščali o svojih potrebah, željah in pričakovanjih.

Neposredno delo z uporabniki je namreč poslanstvo neprofitnih organizacij, ki naj bi, če gre za kulturne organizacije, znale odkriti avtentične ali izvirne kulturne potrebe in s pomočjo uporabnikov pri njihovem prepoznavanju in izražanju vplivale, da bi indiferentni ali ravnodušni davkoplačevalci in odločevalci postali aktivni uporabniki kulturnih dobrin in storitev.

Ker kultura, za katero sta značilni ustvarjalnost in duhovni naboj, prispeva ne le k bolj ustvarjalnemu vzdušju v družbi in s tem k vsestranskemu družbenemu razvoju (tudi gospodarskemu!), ampak prispeva tudi k višji kakovosti življenja, bi lahko tako naravnani prispevek skladov kot posebnih neprofitnih organizacij razumeli za prispevek k pozitivnim družbenim spremembam, k humanizaciji družbe in k posameznikovim spremembam v Druckerjevem smislu.

Uvajanje podjetništva v kulturo, kamor spada tudi razvijanje skladov, bi moralo biti po mojem mnenju nujno povezano s kakovostnimi in inovativnimi ali novatorskimi marketinškimi strategijami kulturnih organizacij (javnih in zasebnih). Brez vztrajnega in nenehnega ozaveščanja kulturnih potreb v družbi se bo sicer še pre pogosto dogajalo, da se bo stroške za sponzoriranje kulture vrednotilo kot poslovno nepotrebne, kulturne vrednote pa bodo zaradi nerazumevanja njihovega pomena še naprej podcenjene!

BORZA NEPREMIČNIN

BI RADI KUPILI, PRODALI ALI NAJELI HIŠO, KMETIJO, PARCELO?

Revija Kras je s predstavitvijo hiš in domačij, ki so bile naprodaj, že izpolnila pričakovanja več prodajalcev in kupcev nepremičnin. Zato ponavljamo povabilo vsem, ki bi radi kupili, prodali ali najeli na Krasu stanovanjsko hišo, primerno za prenavo, ki bi radi kupili, prodali ali najeli opuščeno, nenaseljeno domačijo, kmetijo ali zazidljivo parcelo na Krasu, naj telefonirajo v uredništvo na številko 061/125-14-22 ali 067/78-434 in sporočijo svojo željo. Zapisali si jo bomo in jo v prvi naslednji izdaji revije v rubriki BORZA NEPREMIČNIN objavili. In da bodo sporočila - ponudbe in želje - čim bolj nazorne, bomo v prodajo in najem ponujene zgradbe, domačije, kmetije in zemljišča predstavili z opisi in s fotografijami, kakor smo to že storili. Zato jih bomo, če bo treba, prišli tudi pogledati in fotografirati. In tistim, ki bodo hoteli kupljene zgradbe, domačije, kmetije obnoviti ali nanovo zgraditi v pristnem kraškem slogu, da bi ohranili avtentičnost kraške arhitekture, hkrati pa želijo notranjost posodobiti ter urediti primerno potrebam svoje bivalne kulture, bomo priporočili za to usposobljene projektante in graditelje - zidarje, krovce, fasadarje, kamnoseke, mizarje, ipd, ki so s svojim dosedanjim strokovnim delom pripomogli k ohranjanju izvirne kraške arhitekture!

Uredništvo

Naprodaj...

KMETIJA V DRAGI PRI LOŠKEM POTOKU

Na Notranjskem v vasi Draga pod Goteniško goro, južno od Loškega potoka, je naprodaj kmetija s 3 hektari zemlje in s hišo ter z gospodarskim poslopjem. Kmetija lahko služi za samostojno preživljanje, je pa primerna tudi za aktiven počitek - kot vikend za eno ali dve družini.

V stanovanjski hiši velikosti 10 x 13 m sta voda in elektrika. V pritličju so prenovljena kuhinja z ladijskim podom in tri sobe. Vse je tudi pripravljeno za kopalnico; položiti je treba le ploščice. V nadstropju sta še dve sobi.

Za hišo je gospodarsko poslopje velikosti 6 x 17 m. Stavba je bila prej stanovanjski objekt. V njej so trije prostori, stranišče in shramba ter prostor za garažo, ki potrebuje le nova vrata. Stanovanjske prostore bi bilo treba nanovo urediti. Nad njimi je prostor še za dve sobi.

Stanovanjska hiša in gospodarsko poslopje sta lahko tudi za dva vikenda.

Poleg stanovanjske hiše je zelenjavni vrt, za hišo pa sta sadovnjak in večja njiva, na kateri je mogoče posaditi nova sadna drevesa.

Vas Draga je na južni strani Goteniške gore na 760 m nadmorske višine. Obdana je z gozdovi. Meritve so pokazale, da je tod najčistejši zrak. Cesta skozi vas in do hiše, ki je naprodaj, je asfaltirana. V vasi so zdravstveni dom, trgovina, pekarija, gostilna, bencinska črpalka, gozdna uprava, urad krajevne skupnosti, cerkev in lovski dom. Kraj je namreč poznan po lovski družini in v Drago prihajajo tudi lovci iz tujine. Eden izmed vaščanov se ukvarja tudi z vzrejo konj in organizira jahanje v naravi. Le dva kilometra daleč je kmetija, ki nudi turistične storitve.

Devet kilometrov daleč od vasi je država Hrvaška in mesto Čabar. Po čudoviti soteski Čabranke je z osebnim avtom le pol ure vožnje do Osilnice, kjer so odlične možnosti za kajakaštvo na Kolpi in za kmečki turizem... V bližini sta Sodražica in Ribnica, v bližini Ribnice pa je poznana baročna cerkev Nova Štifa. Tudi do Cerkniškega jezera je le pol ure vožnje z osebnim avtom.

Če vas zanima kmetija v Dragi, da bi zvedeli o njej še več, telefonirajte zjutraj med 6. in 10. uro in zvečer po 20. uri na št.: 064/242-612!

Utrinki z zidarjem
in kamnosekom
Borisom Živcem
iz Velikega Dola...

TRADICIONALNI KRAŠKI POKLICI

"VŠEČ MI JE, ČE DAM NEKAJ SEBE V KAMEN...!"

Kras, pravijo, zaznamuje človeka. Kraševci, da so trdi zaradi vsega kamna, včasih nezaupljivi in skopi v izkazovanju svojih čustev, želja. Borisa Živca pa sta kraški kamen in delo z njim povsem drugače oblikovala. Če on vkleše v kamen svojo dušo, potem mu prav kamen morda vrne vso svojo živost in moč. Pa nasmeh, ki nikoli ne zamre. Tudi, ko se Boris Živec poglobi v resne misli in se gube na njegovem obrazu nekoliko poglobijo, ostanejo oči sijoče kot belina kamna v žgočem soncu.

**Boris, toliko stvari počnete v življenju!
Ste po poklicu prav zidar?**

"Prav zidar! Naredil sem tri leta vajeniške dobe v splošnem gradbenem podjetju Kraški zidar. To je bilo tam od 1959. do 1963. leta. In naredil sem šolo v Ljubljani. Mi smo devet mesecev delali in tri mesece hodili v šolo. In takrat, že v tisti šoli, so me silili, naj bi šel naprej v šole, za tehnika, za inženirja... Samó podjetje ni hotelo. Moral si imeti privilegij, da si šel naprej. Mogoče bi lahko postal še kakšen tehnik!?"

**Ampak vi niste iz družine zidarjev.
Kaj so bili vaši domači?**

"Kmetje! Mama je bila kmetica. Oče tudi, ampak ni mogel veliko delati. Je bil zelo bolan... Ne, zidar ni bil nobeden pri nas. Moj nono je bil mizar, zidar pa nobeden. Jaz sem se za to odločil slučajno, ker je bil v tistih letih iz moje vasi, iz Velikega Dola, edini, ki se je šel učiti za ta poklic, moj bratranec Milan. On me je nekako pritegnil k temu delu."

**Najprej ste delali pri Kraškem zidarju,
potem ste postali samostojni?**

"Ja, že leta 1966 sem postal obrtnik."

Takrat ni bila prav lahka odločitev...

"Ne! Malo sem se bal, kaj bo z mano. Takrat sem delal mejni prehod na Fernetičih. Če bi vsako uro spil dva deci orandžade, bi zapravljal žornado, to je dnevni zaslužek... Pa sem si rekel, da to ni v redu in da si moram poiskati drugo delo... Bil sem v Nemčiji pa v Italiji. V Nemčiji sem bil 70. in 71. leta. Potem sem se oženil, mama je umrla, in sem prišel domov. Moral

sem poskrbeti za očeta. Brat Dušan je bil še premlad. Če bi ostal tam, kdo ve, kaj bi bilo!? V Italijo pa sem šel narediti kakšno delo. Zlasti po slovenskih vaseh v Nabrežino, Devin, Sesljan. Delal sem v Trstu, v Saležu... Naju z bratom, ki je tudi zidar, kar poznajo tam. Delala sva pri znanih obrtnikih. Obnovila sva zvonik v Šempolaju. Cel zvonik, do vrha! To je bilo zahtevno in nevarno delo, ker smo se bali, da se bo zvonik porušil, saj je na njegovem vrhu raslo drevo. Ne vem, od kod je prišlo vanj toliko zemlje, da je zrastle tri metre veliko drevo. Pa nama je uspelo.

Boris Živec je delal tudi pri pisatelju Marjanu Rožancu v Volčjem Gradu

Z bratom sva veliko delala skupaj. Pravzaprav me je sploh on navdušil za obnovo hiš. Staro je začel ceniti prej kot jaz. Škoda, da je zdaj bolan in ne more več. Bila sva 'fajn' ekipa, res! V glavnem sva delala sama, vse sama. Ljudje so bili z najinim delom zadovoljni. Sedaj delam sam, a mi mora kdo pomagati."

Koliko hiš ste že zgradili?

"O, joj! Ma prav novih nisem dosti. Mogoče dvajset v tridesetih letih! Smo pa naredili ogromno streh na Krasu. In starih hiš smo veliko obnovili."

Tukaj na Krasu je veliko zidarjev, kajne?

"Ja, veliko je zidarjev. Pa še več jih je bilo včasih. Gabrovica jih je imela največ zato, ker je bila v tisti vasi pod Italijo zidarska šola. Hodili so delat v Trst, kjer je bila velika potreba po delavcih. V Trstu in zaledju je delalo veliko zidarjev iz naših krajev."

In z našim kamnom...

"Z našim kamnom, ja! So bili pridni zidarji. Posebno gabrovški. V Velikem Dolu pa jih ni bilo veliko. Trije so

bili pod Italijo, drugih pozneje ni bilo do mojega bratranca in mene."

Zidarsko in kamnoseško delo ni lahko...

"Eh, ni lahko, ne...! Ampak meni je moje delo všeč. Rad ga imam. Vse dneve delam; osem, devet mesecev v letu. Pozimi pa sem bolj doma in klešem kamen."

**Kaj je za vas večji izziv:
zgraditi novo hišo ali obnoviti staro?**

"Obnoviti staro je poseben izziv. Meni je še posebno všeč obnavljati detajle; take, ki jih je na starih hišah vzel čas. Naredim po svoje. Tako, kot čutim jaz, toda v istem duhu, kot bi jih naredil star mojster pred veliko leti. Pri novi hiši lahko vse predvidiš, pri obnavljanju stare pa je bolj zanimivo, pa tudi večja strokovnost je potrebna po mojem mnenju. V vsakem trenutku naletiš na nov problem, na nov izziv; sproti se moraš odločati, kako boš kaj rešil. Pa tudi odgovorno delo je to, da hišo čim bolj ohraniš tako, kot je bila. Da je ne skvariš!"

Še pred desetletjem so domačini veliko starih hiš posuli in čudovite portale, jerte in druge oblikovane kamne zmetali proč. Sedaj se to spreminja...? "Ni bilo zavesti. Takrat tega niso cenili."

**Kaj se je zgodilo,
da se je ta odnos spremenil?**

"Po mojem je to zato, ker so prišli Ljubljanci. Naredili so res veliko dobrega. Od traktat, ko so pričeli prihajati na Kras, se je zavest precej dvignila. Te naše stvari so dobile vrednost. Domačini pri Ljubljancih vidijo, da se dajo te stare hiše lepo urediti. Tako, da so funkcionalne. Spoznavajo, da so te naše stare hiše v resnici tudi zelo lepe. Že mora biti lepo pri nas, sicer Ljubljanci ne bi prišli dol, a ni res!"

**Najprej so prišli na Kras umetniki,
kulturniki, posebneži...**

"Res je! In oni so te naše stvari zelo dobro poznali. Bolje kot mi. Jaz sem že v letih 1971 in 1972 delal v Škrbini za slikarja Lojzeta Spacala. On je verjetno med prvimi na Krasu obnovil staro hišo. Pri njem sem odkril veselje do ohranjanja in nadaljevanja starega. V začetku osemdesetih let pa se je začelo širše odkrivanje Krasa in njegova večja obnova. Delal sem tudi pri pisatelju Marjanu Rožancu v Volčjem Gradu. Ves čas je bil ob meni, ko sem gradil. Skupaj sva obnavljala, vse ga je zanimalo, ves čas sva se pogovarjala. Tudi v Škofih sem delal za eno tako 'umetniško' hišo. Tudi tam smo delali skupaj."

**Torej ste se pravzaprav
drug od drugega učili, kako je prav
in kaj je lepo, bi lahko rekla. Odkod pa
vam sicer vse to bogato znanje?**

"Ma to znanje ni iz knjig. Ko delaš, ko dolgo delaš, že vidiš, kako morajo biti stvari. Recimo, star dimnik! Jaz sem na neki strehi videl dimnik, ki je razpadal. Bilo je v Zagracju. Lastnik je rekel, da ga ne bi podrl, ampak bi ga le popravili. Pa sem dimnik opazoval, kako je narejen, da kljub burji dobro vleče, in da je tako lep... In začel sem razmišljati in potem z delom izpopolnil svoje znanje. Če premisliš, zakaj je nekaj na nek način narejeno, ugotoviš, da ima vsak zakaj svoj zato. Nič ni bilo kar tako narejeno!"

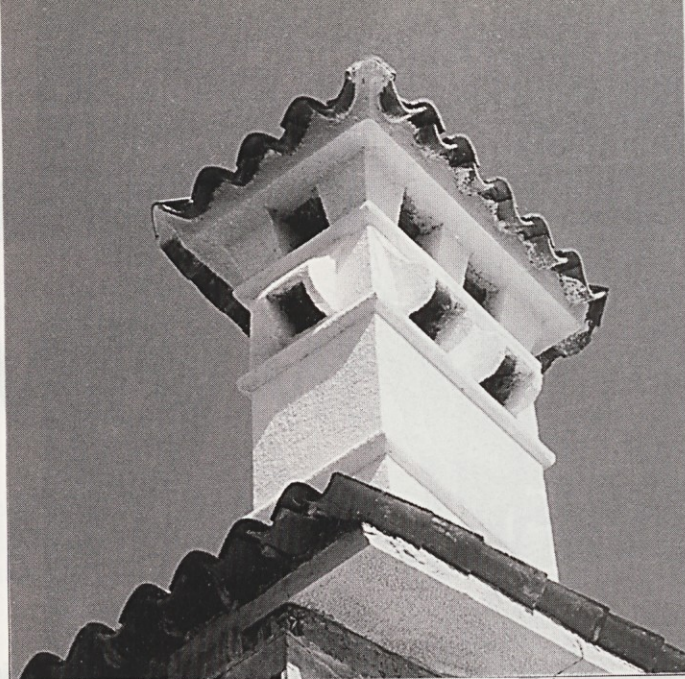
Je obnova starih kraških hiš zelo zahtevna? Je včasih ceneje graditi novo hišo na star način kot obnoviti staro?

“Če je hiša lepa in so zidovi zdravi, jo je vsekakor vredno obnoviti. So pa težave, ker ni več takih materialov, kot so bili nekdaj, in tudi stare škrle, pa jerte ali planete je že težko dobiti. Za obnovo starih hiš jih pa rabiš. Včasih so bili materiali sicer skromni, a so bili dobri. Posebno apno je bilo odlično. Takega danes ni več! Nekoč so ljudje vse delali sami in kmetje so pozimi delali apnenice in po dva, tri mesece žgali apno. Če ne bi bilo tako dobro, bi se vse te hiše že podrle. Bilo je močno kot cement. Če bi, recimo, takrat imeli take materiale, kot jih imamo danes, na primer cement, bi mogoče te stare hiše še bolj držale. Samo, bili so revni, bila je 'mižerija', in pomagati so si morali sami...!”

Niste samo zidar in kamnosek. Veljate tudi za izvrstnega krovca, ki zna obnoviti ali narediti vsako, še tako zahtevno kraško streho...

“Tudi tega sem se naučil s prakso. Z bratom sva skupaj obnovila veliko streh na Krasu. Spomnim se, kako sva obnavljala streho v Volčjem Gradu pred mnogimi leti. Lastnik je rekel, da je njegova streha na hudi burji in naj dava močno malto, da je ne bo odneslo. Jaz takrat še nisem imel dovolj izkušenj, pa smo res dali ogromno malte po vseh kanalih med korci. Ko pa je prišel prvi dež, je znotraj bolj puščalo, kot je zunaj deževalo. Korci so bili slabi, slabo pečeni. Vendar je puščalo zaradi ometa pod spodnjimi korci... Pozneje sem si ogledal stare strehe in videl, da noben spodnji korec ni bil v malti. Spodnje korce so polagali na planete in jih s koščki starih, polomljenih korcev podlagali, da se niso prevračali. Da burja ni streh odkrivala, pa so dajali dobro malto pod zgornje korce. Malta ni imela stika s planetami. Če pa je malta pod spodnjimi korci, na planetah, deluje tako, kot če s roko potegneš v dežju po notranji strani šotorskega platna ali dežnika. Prepuščati začne vodo!

Še posebej je zahtevno pokrivanje strehe s starimi planetami in korci. Je treba znati. In marsikje je burja že odnesla

Tak je Borisov dimnik!

Pogled na 'staro novo' hišo, k si jo gradi Boris srcem in z dušo...

jih čutimo v sebi in jih poznamo! Vemo, zakaj je kaj tako, kot je, in zakaj ne more in ne sme biti drugače!”

Pa smo tu! Na Krasu dela tudi veliko priseljenih zidarjev, ki ne poznajo posebnosti kraških streh in sploh kraške gradnje, ali ne?

“Ja, so problemi! Najprej zmeraj postavijo nižje cene, da dobijo delo, potem pa med delom ceno zvišajo. Ne plačujejo nobenih davkov, nimajo nobenih obveznosti do nikogar, niti do naročnika ne. In veliko že dogovorjenih del smo domači zidarji zaradi njih izgubili. Toda potem, čez leto ali dve leti, pa lastniki vedno poiščejo nas, domačine, da za priseljenci popravimo vse tisto, kar so slabo naredili. In, seveda, je vsa stvar potem veliko, veliko dražja!

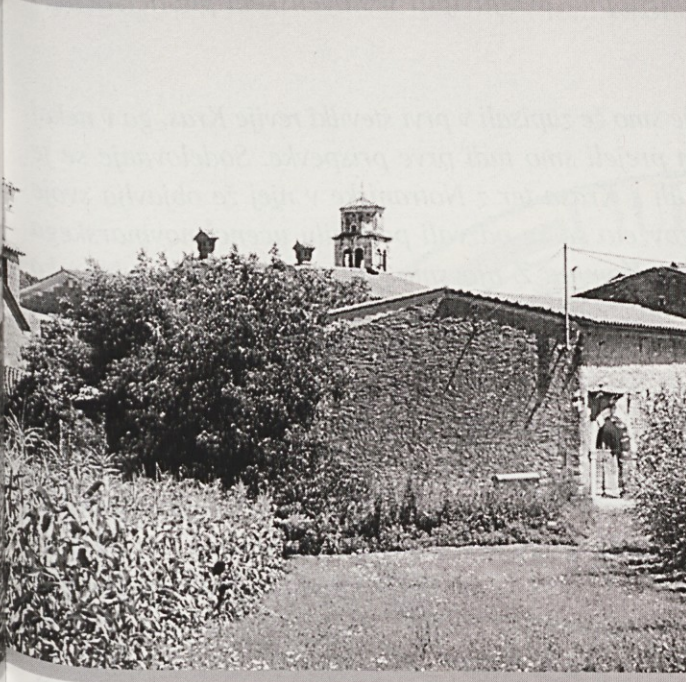
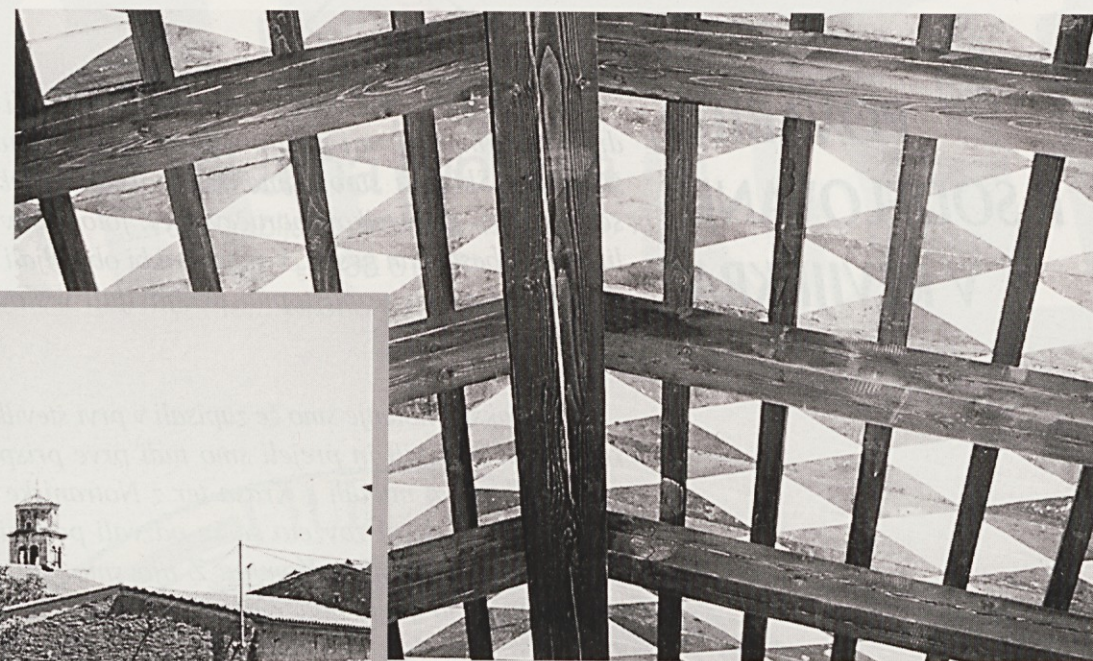
Verjetno tudi jaz ne bi znal prekriti strehe na Gorenjskem. Ampak jaz tega dela tudi nikoli ne bi prevzel. Moraš živeti v okolju, v katerem delaš. Da dobro narediš, moraš poznati stvari in jih delati s srcem. Če delaš samo za denar, bo gotovo kaj narobe. Mi, zidarji s Krasa, smo že od malega srkali vase vse te oblike; so naše,

Kako pa je z vašo hišo?
“Pred veliko leti, ko sem postavil hišo zase in za družino na kosu očetove zemlje, sem gradil tako, kot sem takrat mislil, da je najbolj prav. Zdaj na očetovi domačiji gradim 'novo staro' hišo. Rad bi na njej pokazal vse svoje sposobnosti, zidarske in predvsem kamnoseške. Rad jo delam; taka bo, kot mi je všeč. Čisto po mojem bo!”

Kaj pa otroci? Imate dva sinova in hčerko. Grede po vaših stopinjah?

“A, ne, ne grejo! Starejši sin Andrej dela na carini, mlajši sin Marko končuje študij medicine, hčerka Klara pa hodi v srednjo ekonomsko šolo in jo bolj zanimata književnost ter gledališče. Moram pa povedati, da mi vsi pomagajo. Marko je včasih po tri mesece poleti delal z menoj in zna marsikaj narediti, zdaj pa ne more več zaradi študija. Tudi Andrej včasih dela z mano. Klara mi pomaga pri knjigah in številkah.”

Pravo ostrešje kraške hiše z vzorčno obarvanimi planetami

Vam je žal, da se vaša obrt ne bo nadaljevala v rodu?

“Ne, sploh ne! Čeprav so vsi, ko so bili 'mičkeni', govorili, da bodo zidarji. To je težko delo...! No, ja, malo mi je mogoče že žal, samo jaz nikoli ne mislim, da bom enkrat nehal delati!”

Kaj pa najraje delate?

“V zadnjem času najraje klešem kamen. Pa me ne veseli toliko gradnja s kamnom, ampak bolj izdelovanje različnih predmetov, korit in vaz pa lepih stebrov, portalov, kaminov in takih reči... Oblikujem kamen. Všeč mi je, če dam v njega nekaj sebe, svojo dušo. Iz kamna se da narediti lepe reči...”

Pa tudi pišete, kajne?

“Pišem, pišem! To je tako... Ko sem bil mlad, sem res pisal veliko pesmi. Zdaj jih ni več. So šle v ogenj. Pisal sem o svojem poklicu, o kamnu, o naravi, o ljubezni... Ma, ja, včasih res še kaj napišem. Na slovnico se pa ne spoznam posebno dobro, ampak pišem tako, kot čutim...”

In ob vsem tem ste še odličen vinar!

“Ja, to je pa žena Zlata bolj kot jaz. Dobro! Jaz pripravim trto, grozdje, ona pa se zelo potrudi, ko je treba napraviti vino. Tega jo je naučil moj oče. Mislil si je, da jaz nisem za to delo, ker me nikoli ni bilo doma, in je njej pokazal vse skrivnosti. No, saj znam tudi jaz...! Z ženo pridelava okoli tisoč litrov terana. Ni veliko, je pa zelo dober.”

Pogovarjava se v hiši, ki ste jo postavili pred leti blizu očetove. Na vaši domačiji, čez cesto za starim portonom, pa rase nova hiša. Se bosta, ko bo gotova, z ženo preselila tja?

“Ja, to je moja želja. Saj je tudi ta hiša moja, ampak tista čez cesto, 'nova stara' hiša, mi je bolj pri srcu. Neverjetno pri srcu mi je! Tam se mi zdi, da vidim očeta, mamo. Tam je tudi štala, je skedenj, ... Delam jo s srcem in z dušo. Tam bi rada živela oba. Ampak gre počasi. Še nekaj let bo trajalo... Tam se vedno lotim dela po nekem navdihu. Kakšen dan sploh ne morem delati; moram malo počakati, da me nekaj pokliče in da naredim kakšen detalj.

Od noter pride nekaj, da lahko delam. Ponoči mislim na delo in če ne najdem prave rešitve, ki bi me čisto zadovoljila, raje ne delam naprej. Tudi po vso noč včasih razmišljam. To velja tako za klesanje in oblikovanje kamna kot za kakšne gradbene rešitve... Ko sem delal pri slikarki Pičmanovi v Svetem, mi je rekla, da mora včasih počakati tudi po dva meseca ali več na nek notranji klic, da naredi lepo sliko. Ma, enako je z mano. Saj se drugače ne da delati, kaj ni res?”

Tako kot Boris Živec lastnike hiš, ki jih obnavlja ali gradi na novo, pri vsakem novem detajlu vpraša: “Ma, se ti ne zdi lepo to, kar sem naredil?” ali pa že prej: “Kaj misliš, kako bi to naredila?”, tako se ponoči pogovarja sam s seboj in išče vedno nove oblike lepega, ki bodo na koncu združene v hišo. V táko, kot si jo predstavlja in kakršni si želi, in táko, ki bo pokazala vse njegove sposobnosti in vso njegovo ustvarjalno moč!

Pogovarjala se je Barbara Volčič-Lombergar

Če vas zanima Borisovo delo in bi ga radi pridobili, da vam obnovi kraško hišo ali kaj na njen popravi, zapeljite se v Veliki Dol po cesti Dutovlje-Gorjansko in se ustavite pri hiši s hišno številko 2. Ker pa je mojster čez dan malo doma, pokličite prej po telefonu na št. 067/78-747!

POVABILO K SODELOVANJU V REVII KRAS

Ko smo v uredništvu revije Kras določali njene cilje, smo ji med drugim namenili, naj postane redno branje tudi za šolarje, dijake in študente. Sklenili smo namenjati posebno skrb pridobivanju mlajših sodelavcev - dopisnikov, poročevalcev, fotografov in risarjev ter avtorjev literarnih besedil in pesmi. V reviji naj bi objavljali svoje prispevke, bogatili njeno vsebino in se postopno uveljavljali v slovenskem publicističnem prostoru.

Takšno hotenje smo že zapisali v prvi številki revije Kras, ga v nekaj različicah ponovili in prejeli smo tudi prve prispevke. Sodelovanje se je pričelo in nekaj mladih s Krasa ter z Notranjske v njej že objavlja svoje prispevke. Še zlasti zavzeto so se odzvali povabilu učenci novinarskega krožka osnovne šole v Komnu. Z njo smo zanje pripravili novinarsko delavnico, ki jo bomo nadaljevali letos na jesen. Napisali so več kroničskih besedil o zanimivostih svojih krajev in tamkajšnjih znamenitih ljudeh. Po njihovi objavi v reviji Kras nam je več njenih naročnikov in bralcev sporočilo, da so jih z zanimanjem prebrali.

Da bi takšno sodelovanje razširili, vabimo šolarje, dijake in študente, ki bi hoteli sodelovati v reviji Kras, da pokličete po telefonu uredništvo na številki: 061/125-14-22 ali 067/78-434. Še boljše pa je, če se predstavite kar s svojimi prispevki!

Lahko so to besedila o zanimivostih domačega kraja ali bližnjih krajev, o tamkajšnjih naravnih in kulturnih ter zgodovinskih znamenitostih, o zanimivih ljudeh, o njihovih običajih in navadah, o izumirajočih poklicih... Skratka o vsem, kar je značilno za vedenje o kraških območjih Slovenije in sploh o kraški pokrajini in ljudeh, ki tod živijo. Lahko so to tudi prozna besedila - zgodbe, novele, črtice - ali pesmi! Tudi zanimivih fotografij, ki predstavljajo Kras, kraške značilnosti in ljudi, pomembne dogodke s primernimi opisi, kaj se na njih vidi, bomo veseli! Pošljite jih na uredništvo revije Kras, 6223 Komen, p.p. 17. Seveda se čitljivo podpisite in pripišite svoj popoln naslov ter telefonsko številko, po kateri ste dosegljivi. Tako vas bo urednica lahko poklicala in se z vami dogovorila o sodelovanju!

Za mlajše sodelavce - dopisnike iz osnovnih in srednjih šol bomo pripravili strokovna srečanja, enodnevne seminarje in novinarske ter fotografske delavnice, če bo za to zanimanje na šolah. Pokazali bomo, kako nastaja revija Kras in udeležencem omogočili, da bodo sami soustvarjali posebno rubriko.

Povabili smo vas in ponudili sodelovanje. Opogumite se in nas pokličite ali nam pošljite svoj prispevek!

Uredništvo

tiskarna ljubljana

1001 ljubljana, tržaška 42, p.p. 571

fax: ++386 61 271-461

tel.: ++386 61 123-15-15

fotostavek
reprofotografija
montaža
offset tisk
knjigoveznica
knjigotisk

**Tudi Tiskarna Ljubljana podpira revijo Kras
v njenih prizadevanjih za ohranitev naravne in kulturne dediščine!**

IMELDA8000, foto: Jane Štravs

73779/[3]

D

KRAS

199604290

Osrednja knjižnica
Srednja Vilharja Koper
Biblioteka centrale
Srednja Vilhar Capodistria

KAM SO ŠLI VSI?

SAMO ENA STVAR JE ZA OTROKA HUIŠA OD TE, DA SE ZNAJDE V BOLNICI: DA NI BOLNICE, V KATERI BI OB DOBRI NEGI OZDRAVEL IN SE VRNIL DOMOV. VERJAMEMO, DA JE PRAV MED VAMI VEČINA TAKIH, KI BOSTE DALI SVOJ PRISPEVEK ZA IZGRADNJO NOVE, SODOBNE SLOVENSKE PEDIATRIČNE KLINIKE IN SE PRIDRUŽILI LJUDEM DOBRIH DEJANJ, KI SO TO ŽE ALI ŠE BODO STORILI. DENAR LAHKO NAKAŽETE NA ŽIRO RAČUN SKLADA ZA IZGRADNJO NOVE PEDIATRIČNE KLINIKE 50101-654-41037. *Danes je pravi dan, da to naredite.*

ODBOR ZA IZGRADNJO NOVE PEDIATRIČNE KLINIKE
Informacije: mobitel 0609 645 000

Pokrovitelj akcije:

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

<http://www.mobitel.si>